

MİMARLIK, PLANLAMA VE TASARIMDA SÜRDÜRÜLEBİLİR VE TREND ÇALIŞMALAR

All Sciences Academy

*MİMARLIK, PLANLAMA VE
TASARIMDA
SÜRDÜRÜLEBİLİR VE
TREND ÇALIŞMALAR*

Editör

Doç. Dr. Enver KENDAL

Mimarlık, Planlama ve Tasarımda Sürdürülebilir ve Trend Çalışmalar
Editör: Doç. Dr. Enver KENDAL

Dizayn: All Sciences Academy Design

Basım Tarihi: Mayıs 2026

Yayıncı Sertifika Numarası: 72273

ISBN: 978-625-8993-48-6

© All Sciences Academy

www.allsciencesacademy.com

allsciencesacademy@gmail.com

İÇERİK

- 1. Bölüm** **5**
Akıllı Şehirler Bağlamında Mimarlık ve Kentsel Tasarım: Teknolojiden
Mekâna Entegratif Yaklaşımlar
İlknur AYTEKİN, Alper AYTEKİN
- 2. Bölüm** **27**
Beykoz Mecidiye Kasrı İç Mekânlarının Mimari ve Dekoratif Özellikleri
Ayşenur KANDEMİR
- 3. Bölüm** **44**
Sürdürülebilir Peyzaj Yönetiminde Geleneksel Ekolojik Bilgi
Kübra TEKDAMAR
- 4. Bölüm** **59**
Şırnak-İdil Haberli (Basıbirn) Köyü Süryani Dini Mimarisi
Fatma BAYRAM, Murat ÇAĞLAYAN
- 5. Bölüm** **81**
Kapalı Mekanlarda Bitkilerin Mekana Pozitif Etkisi: Ofis Bitkisel Tasarımı
Üzerine Bir Araştırma
Nurhan KOÇAN, Buse BİLGİÇ

Akıllı Şehirler Bağlamında Mimarlık ve Kentsel Tasarım: Teknolojiden Mekâna Entegratif Yaklaşımlar

**İlknur AYTEKİN¹
Alper AYTEKİN²**

- 1- Yüksek Lisans Öğrencisi.; Bartın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
ilknuraytekin@hotmail.com <https://orcid.org/0000-0003-1174-602X>
- 2- Prof. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri, aytekin@ohu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-2756-7870>

ÖZET

Bu çalışma, akıllı şehirler bağlamında mimarlık ve kentsel tasarımın dönüşümünü, teknolojik gelişmelerle mekânsal uygulamaların entegrasyon perspektifinden ele almaktadır. Geleneksel kent planlama ve mimarlık yaklaşımlarının ötesinde, sensörler, veri analitiği, otomasyon ve dijital altyapı gibi teknolojik araçların yapı ölçeğinden kentsel tasarıma kadar nasıl uygulanabileceği incelenmektedir. Akıllı şehirlerde mimarlığın değişen rolünü; yapıların enerji etkinliği, adaptif cepheler ve kullanıcı davranışına duyarlı mekanlar üzerinden tartışmaktadır. Kentsel tasarım ölçeğinde ise veri temelli karar süreçleri, kamusal alanların dijitalleşmesi, yaya ve mikro-mobilite düzenlemeleri ile akıllı ulaşımın mekânsal bütünlük ile ilişkisi ele alınmaktadır. Ayrıca, planlama perspektifinden akıllı şehirlerin yönetim, katılımcılık ve sosyal eşitsizlik boyutları irdelenmekte, tasarım etiği ve yerellik meseleleri çerçevesinde kültürel bağlamın korunması ve “kopyala-yapıştır” uygulamalara yönelik eleştiriler sunulmaktadır. Sonuç olarak, çalışma mimarlık ve planlama pratiği için etik, kapsayıcı ve sürdürülebilir bir yol haritası önererek, akıllı şehir tasarımının yalnızca teknolojik değil, aynı zamanda toplumsal ve mekânsal boyutlarıyla bütüncül bir yaklaşım gerektirdiğini vurgulamaktadır.

Planlama perspektifinden bakıldığında, akıllı şehirlerin yeni bir planlama paradigması olup olmadığı tartışılmakta; bu yaklaşımın mevcut planlama anlayışlarını ne ölçüde dönüştürdüğü sorgulanmaktadır. Ayrıca, tasarım etiği ve yerellik bağlamında, teknolojik çözümlerin yerel kimlik, kültür ve toplumsal ihtiyaçlarla dengelenmesi gerekliliği vurgulanmaktadır.

Sonuç olarak çalışma, mimarlık ve planlama disiplinlerinin akıllı şehirler bağlamında nasıl yeniden şekillenmesi gerektiğine dair bir yol haritası sunmaktadır.

Bu çalışma, akıllı şehirler ekosisteminde mimarlık ve kentsel tasarımın dönüşümünü, teknolojik inovasyonlar ile mekânsal pratiklerin entegrasyonu odağında incelemektedir. Geleneksel planlama paradigmalarının ötesine geçerek; sensör teknolojileri, veri analitiği ve otomasyon gibi dijital araçların yapı ölçeğinden kentsel dokuya uzanan etkileri analiz edilmektedir. Çalışma kapsamında mimarlığın değişen rolü; enerji etkinliği, adaptif cephe sistemleri ve kullanıcı etkileşimine duyarlı mekânsal kurgular üzerinden tartışmaya açılmaktadır. Kentsel ölçekte ise veri temelli karar destek mekanizmaları, kamusal alanların dijitalleşmesi ve mikro-mobilite odaklı akıllı ulaşım stratejilerinin mekânsal bütünlükle ilişkisi irdelenmektedir. Planlama perspektifinden bakıldığında; akıllı şehirlerin yönetim, katılımcılık ve toplumsal adalet boyutları ele alınırken, tasarım etiği çerçevesinde yerel kimliğin korunması ve tek tipleşen teknolojik uygulamalara yönelik eleştirel bir yaklaşım sergilenmektedir. Bu çalışma sonuç olarak, mimarlık ve şehircilik disiplinleri için teknoloji odaklı değil, toplumsal ve kültürel

bağlamla uyumlu, kapsayıcı ve sürdürülebilir bir tasarım yol haritası önermektedir.

Anahtar Kelimeler – Akıllı Şehirler, Kentsel Tasarım, Mimarlıkta Dijitalleşme, Veri Tabanlı Planlama, Sürdürülebilir ve Kapsayıcı Tasarım

1. GİRİŞ

Akıllı şehir kavramı, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler doğrultusunda ortaya çıkmış ve zaman içerisinde kapsamı genişleyerek çok boyutlu bir kentsel dönüşüm yaklaşımına evrilmiştir. İlk dönemlerde daha çok teknolojik altyapılarla ilişkilendirilen bu kavram, günümüzde sosyal, ekonomik ve yönetsel boyutları da içeren bütüncül bir yapı olarak ele alınmaktadır. Bu bölümde akıllı şehir kavramının evrimi; teknolojik indirgemecilikten uzaklaşması, Endüstri 4.0 sonrası kent anlayışı ve geleneksel şehir planlama ilkeleri ile dijitalleşmenin kesişimi çerçevesinde incelenmektedir.

Akıllı şehir kavramı bugüne kadar yapılan çalışmalarda sensörler, büyük veri analitiği, yazılım sistemleri ve dijital altyapılar çerçevesinde ele alınmaktadır. Bununla birlikte bu yaklaşım, kentlerin tarihsel olarak zaten “akıl”, yani bilgi, düzen ve organizasyon üzerinden kurulduğu gerçeğini göz ardı etme riski taşımaktadır. Akıllı şehir, yalnızca teknolojik donanımlarla tanımlanan yeni bir kent modeli değil; aksine, kent düşüncesinin tarihsel sürekliliği içinde yeniden yorumlanan ve güncellenen bir aşamadır (Hollands, 2008). Bu bağlamda akıllı şehir söylemi tarihsel kent kuramlarının dijital çağda yeniden formüle edilmesi olarak değerlendirilebilir.

Akıllı şehir kavramı son yıllarda kent çalışmalarının en çok tartışılan konularından biri haline gelmiştir. Bununla birlikte kavram çoğu zaman sensör ağları, büyük veri analitiği, nesnelerin interneti, yapay zekâ ve dijital platformlar gibi teknolojik unsurlarla ilişkilendirilmektedir. Ancak akıllı şehir yaklaşımını yalnızca teknolojik altyapıların kentlere uygulanması şeklinde değerlendirmek kavramın kapsamını daraltmaktadır. Günümüzde akıllı şehirler, teknolojik yeniliklerin kentsel yönetim, sürdürülebilirlik, ekonomik gelişim ve toplumsal katılım ile bütünleştiği çok boyutlu bir dönüşüm sürecini ifade etmektedir.

Bu yaklaşım özellikle Endüstri 4.0 ile hız kazanan dijital dönüşüm sürecinin kentlere yansımaları olarak değerlendirilmektedir. Ancak akıllı şehir düşüncesi tamamen yeni bir kavram değildir. Modern akıllı şehir söylemi, tarihsel olarak kent planlama kuramlarının geliştirdiği sürdürülebilirlik, yaşanabilirlik ve bütüncül planlama ilkelerinin dijital çağdaki devamı olarak görülebilir. Bu nedenle akıllı şehir kavramını anlamak için klasik kent kuramcılarının ortaya koyduğu planlama yaklaşımlarını incelemek önem taşımaktadır.

Ebenezer Howard'ın bahçe kent modeli, teknolojik olmamakla birlikte sağlıklı, dengeli ve rasyonel bir kentsel organizasyon fikrini ortaya koymuştur. Benzer şekilde Patrick Geddes, kenti yaşayan bir organizma olarak ele almış; çevresel, sosyal ve ekonomik ilişkileri birlikte değerlendirmiştir. Kevin Lynch ise kentlerin algılanabilirliği ve okunabilirliği üzerinden, kullanıcı deneyimini merkeze alan bir yaklaşım geliştirmiştir (Lynch, 1990).

Sanayi devrimi sonrasında hızla büyüyen kentlerin yarattığı sosyal ve çevresel sorunlar, modern kent planlama teorilerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu bağlamda Ebenezer Howard'ın geliştirdiği Bahçe Şehir modeli modern planlama düşüncesinin en etkili yaklaşımlarından biridir. Howard, kentlerin sanayi devriminin yarattığı aşırı yoğunluk, çevresel bozulma ve sosyal eşitsizlik gibi sorunlarına çözüm olarak kent ve kırsal avantajlarını bir araya getiren planlı yerleşimler önermiştir. Howard bu yaklaşımı şu sözlerle ifade etmektedir:

“Kentsel ve kırsal alanların bütünleşmesi, bu iki yapının karşılıklı etkileşimiyle yeni bir toplumsal umut, yaşam biçimi ve medeniyet anlayışının ortaya çıkmasına zemin hazırlayacaktır” (Howard, 1902).

Howard'ın bu yaklaşımı kentlerin yalnızca ekonomik üretim merkezleri değil aynı zamanda sosyal refah ve çevresel kaliteyi sağlayan yaşam alanları olması gerektiğini vurgulamaktadır. Bahçe şehir modeli, planlı büyüme, yeşil alanların korunması ve dengeli yerleşim ilkeleri açısından günümüzde sürdürülebilir kent ve akıllı şehir yaklaşımlarının erken bir öncülü olarak değerlendirilmektedir.

Kentlerin sosyal, ekonomik ve çevresel boyutlarının birlikte ele alınması gerektiğini savunan bir diğer önemli kuramcı Patrick Geddes'tir. Geddes kentleri statik yapılar olarak değil, sürekli değişen ve gelişen dinamik sistemler olarak değerlendirmiştir. Ona göre kent planlaması yalnızca fiziksel mekânın düzenlenmesi değil, aynı zamanda toplumsal ve çevresel ilişkilerin anlaşılmasını gerektiren bir süreçtir. Geddes bu yaklaşımını şu şekilde ifade etmektedir:

“Bir şehir, mekândaki bir yerden daha fazlasıdır; zamanla değişen ve deneyimlerle şekillenen canlı bir süreçtir (Geddes, 1915).

Geddes'in kentleri tarihsel ve bölgesel bağlam içinde değerlendiren yaklaşımı, günümüzde akıllı şehirlerin veri temelli yönetim modelleriyle örtüşen bütüncül planlama anlayışının erken bir örneği olarak kabul edilmektedir. Kentlerin karmaşık sistemler olarak değerlendirilmesi, günümüzde akıllı şehir araştırmalarında kullanılan sistem yaklaşımının da temelini oluşturmaktadır.

Kevin Lynch'in çalışmaları kullanıcı deneyimini ve algısal mekân kavramını ön plana çıkartarak, kentsel mekânın kullanıcılar tarafından nasıl algılandığını anlamaya yönelik önemli çalışmalar ortaya sunmuştur. Lynch'e göre kentler yalnızca fiziksel yapılardan oluşan mekânsal düzenlemeler

değildir; aynı zamanda kent sakinlerinin zihninde oluşan algısal imajlar tarafından şekillenir. Lynch bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

“Şehirleri seyretmek, manzara ne kadar sıradan olursa olsun, özel bir zevk verebilir.” (Lynch, 1990).

Lynch ayrıca kentlerin anlaşılabilir ve yön bulmayı kolaylaştıran bir yapıya sahip olması gerektiğini vurgulamış ve bu durumu “okunabilirlik” kavramıyla açıklamıştır. Ona göre okunabilirlik, “Bir yerin parçalarının (yollar, binalar, meydanlar, vb.) insanlar tarafından kolayca tanınabilmesi ve zihinde anlamlı, düzenli bir bütün olarak organize edilebilmesi.” olarak tanımlanmaktadır (Lynch, 1990). Bu yaklaşım günümüzde akıllı şehir tasarımında kullanılan kullanıcı odaklı kent yönetimi ve dijital navigasyon sistemleri açısından önemli bir kuramsal temel oluşturmaktadır.

Klasik kent kuramlarının ortaya koyduğu bu yaklaşımlar incelendiğinde, akıllı şehir düşüncesinin yalnızca teknolojik gelişmelerin bir sonucu olmadığı görülmektedir. Aksine akıllı şehir kavramı, uzun süredir kent planlama literatüründe tartışılan sürdürülebilirlik, yaşanabilirlik ve bütüncül planlama ilkelerinin dijital teknolojilerle bütünleşmesi sonucunda ortaya çıkmıştır.

Bu nedenle güncel tartışmalar, akıllı şehir kavramının teknoloji merkezli bir anlayıştan uzaklaşarak daha bütüncül bir perspektifle ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Dijitalleşmenin sunduğu imkânlar, ancak kentlerin mevcut planlama ilkeleri, mekânsal kurguları ve toplumsal ihtiyaçlarıyla birlikte değerlendirildiğinde anlam kazanmaktadır. Özellikle Endüstri 4.0 sonrası dönemde, üretim biçimlerinin ve yaşam pratiklerinin dönüşmesi, kentlerin de yeniden düşünülmesini zorunlu kılmaktadır.

Bu bağlamda, akıllı şehir kavramının evrimi; teknoloji odaklı yaklaşımların sınırları, yeni kent anlayışları ve geleneksel planlama ilkeleri ile dijitalleşme arasındaki etkileşim üzerinden incelenmelidir. Aşağıdaki alt başlıklarda bu dönüşüm süreci farklı boyutlarıyla ele alınacaktır.

1.1. Akıllı Şehir Kavramının Teknoloji Odaklı Yaklaşımdan Uzaklaşması

Akıllı şehir kavramı çoğu zaman sensörler, veri toplama sistemleri ve yazılım altyapıları ile özdeşleştirilmektedir. Ancak bu yaklaşım, kavramın yalnızca teknik boyutuna odaklanmakta ve kapsamını daraltmaktadır. Literatürde akıllı şehirler; insan, teknoloji ve yönetim unsurlarının birlikte ele alındığı bütünlük sistemler olarak tanımlanmaktadır (Caragliu, Bo ve Nijkamp, 2011).

Akıllı şehirler, yalnızca veri üreten sistemler değil; aynı zamanda bu verileri analiz ederek karar alma süreçlerini iyileştiren, vatandaş katılımını artıran ve yaşam kalitesini yükselten yapılardır. Bu bağlamda akıllı şehir yaklaşımı, teknolojik altyapının ötesine geçerek insan odaklı ve sürdürülebilir bir kent modelini ifade etmektedir (Albino, Berardi ve Dangelico, 2015).

Bununla birlikte bazı çalışmalar, akıllı şehir kavramının uygulamada çoğu zaman teknoloji odaklı projelerle sınırlandığını ve bir pazarlama aracı

olarak kullanılabilirdiğini vurgulamaktadır (Hollands, 2008). Bu durum, akıllı şehirlerin başarısının yalnızca teknolojik yatırımlara değil, aynı zamanda sosyal ve yönetsel bileşenlere de bağlı olduğunu göstermektedir.

1.2. Endüstri 4.0 Sonrası Kent Anlayışı

Sanayi devrimleri, kentlerin yapısını ve işleyişini doğrudan etkilemiştir. Özellikle Endüstri 4.0 ile birlikte ortaya çıkan nesnelere interneti (IoT), büyük veri, yapay zekâ ve siber-fiziksel sistemler, kentlerin dönüşümünü hızlandırmıştır (Kagermann, Wahlster ve Helbig, 2013).

Bu teknolojiler sayesinde kentler, sürekli veri üreten ve bu verileri analiz ederek kendini optimize edebilen dinamik sistemler haline gelmiştir. Endüstri 4.0'ın kentlere yansımaları, hizmetlerin daha verimli sunulmasını, kaynak kullanımının optimize edilmesini ve karar alma süreçlerinin gerçek zamanlı verilere dayandırılmasını mümkün kılmaktadır (Bibri ve Krogstie, 2017).

Bu bağlamda akıllı şehirler, Endüstri 4.0'ın kent ölçeğindeki uygulamaları olarak değerlendirilebilir. Ayrıca bu süreç, sürdürülebilirlik, dirençlilik ve döngüsel ekonomi gibi kavramların da kent politikalarına entegre edilmesini sağlamıştır.

1.3. Geleneksel Kent Planlama İlkeleri ile Dijitalleşmenin Kesişimi

Akıllı şehir kavramının evriminde önemli bir diğer unsur, geleneksel şehir planlama ilkeleri ile dijitalleşmenin entegrasyonudur. Geleneksel planlama yaklaşımı; mekânsal düzenleme, ulaşım, altyapı ve kamu yararı gibi temel unsurlara dayanmaktadır (Hall, 2002).

Dijital teknolojilerin gelişimi, bu unsurların daha etkin ve verimli bir şekilde yönetilmesine olanak tanımaktadır. Örneğin ulaşım planlaması, akıllı ulaşım sistemleri sayesinde gerçek zamanlı olarak yönetilebilmekte; altyapı sistemleri sensörler aracılığıyla izlenebilmekte ve bakım süreçleri önceden planlanabilmektedir (Batty, ve diğerleri, 2012).

Ayrıca dijital platformlar, vatandaşların karar alma süreçlerine katılımını artırarak daha demokratik bir yönetim modeli sunmaktadır. Bu dönüşüm, planlama anlayışında reaktif yaklaşımdan proaktif ve veri temelli bir yaklaşıma geçişi ifade etmektedir.

Bununla birlikte, teknolojik çözümler tek başına yeterli olmayıp, güçlü kurumsal yapı ve stratejik planlama süreçleri ile desteklenmelidir. Bu nedenle akıllı şehirler, geleneksel şehircilik ilkelerinin yerine geçen değil; bu ilkeleri dijital araçlarla güçlendiren bir yaklaşım olarak değerlendirilmelidir.

Akıllı şehir kavramının evrimi incelendiğinde, üç temel dönüşüm öne çıkmaktadır. İlk olarak, teknoloji odaklı yaklaşımdan insan odaklı ve katılımcı yaklaşıma doğru bir geçiş söz konusudur. İkinci olarak, Endüstri 4.0 ile birlikte kentler dijital ve fiziksel sistemlerin bütünleştiği karmaşık yapılara dönüşmüştür. Son olarak ise geleneksel şehir planlama ilkeleri ile dijital

teknolojiler bütünleşerek daha etkin, sürdürülebilir ve uyarlanabilir kent modellerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Bu çerçevede akıllı şehirler, yalnızca teknolojik yeniliklerin uygulandığı alanlar değil; aynı zamanda sürdürülebilir kalkınma, yönetim ve toplumsal refahın birlikte ele alındığı bütüncül kentsel sistemlerdir.

2. AKILLI ŞEHİRLERDE MİMARLIĞIN DEĞİŞEN ROLÜ

Akıllı şehirler bağlamında mimarlık, yalnızca fiziksel çevreyi biçimlendiren bir disiplin olmanın ötesine geçerek teknoloji, veri ve kullanıcı etkileşimi ile bütünleşen bir yapıya dönüşmektedir. Bu dönüşüm, yapı ölçeğinde akıllı sistemlerin entegrasyonu, enerji etkin tasarım yaklaşımlarının benimsenmesi ve kullanıcı davranışlarına duyarlı mekânların geliştirilmesi gibi yeni tasarım parametrelerini gündeme getirmektedir. Böylece mimarlık hem çevresel sürdürülebilirliği destekleyen hem de kullanıcı ihtiyaçlarına gerçek zamanlı yanıt verebilen dinamik ve adaptif çözümler üretmeye yönelmektedir (Kolarevic ve Parlac, 2015).

Bu bölümde, akıllı şehirler kapsamında mimarlığın değişen rolü; yapı ölçeğinde teknolojik sistemlerin kullanımı, enerji performansını artıran tasarım stratejileri ve kullanıcı odaklı mekânsal kurgular üzerinden ele alınacaktır.

Akıllı şehir kavramının gelişmesi, mimarlık disiplininin rolünü de önemli ölçüde dönüştürmektedir. Geleneksel olarak mimarlık, yapı çevrenin fiziksel tasarımına odaklanan bir disiplin olarak ele alınırken, dijital teknolojilerin ve veri temelli sistemlerin yaygınlaşmasıyla birlikte mimarlık artık daha karmaşık ve çok katmanlı bir üretim alanına dönüşmüştür. Günümüzde mimarlar yalnızca fiziksel mekânları tasarlamakla kalmamakta, aynı zamanda bu mekânların dijital altyapılarla nasıl etkileşime gireceğini, kullanıcı davranışlarına nasıl uyum sağlayacağını ve enerji verimliliği gibi sürdürülebilirlik hedeflerine nasıl katkı sağlayacağını da düşünmek zorundadır.

Akıllı şehirler, dijital teknolojilerin kentsel sistemlerle bütünleştiği ve veri temelli yaklaşımların ön plana çıktığı yeni bir kentleşme paradigmasını temsil etmektedir. Bu dönüşüm, mimarlık disiplininin kapsamını genişleterek onu yalnızca fiziksel mekân üretimiyle sınırlı bir alan olmaktan çıkarmaktadır. Akıllı şehirleri büyük veri, ağ teknolojileri ve dijital altyapıların kent yaşamını yeniden şekillendirdiği sistemler olarak tanımlamaktadır (Townsend, 2013).

Bu bağlamda mimarlık, teknolojiyle bütünleşen, kullanıcı ve çevre verilerini dikkate alan dinamik bir tasarım pratiğine dönüşmektedir. Bu dönüşümün merkezinde ise şu temel yaklaşım yer almaktadır: Teknoloji, mimari tasarımın yerine geçen değil, onu derinleştiren ve zenginleştiren bir araçtır.

2.1. Yapı Ölçeğinde Akıllı Sistemler

Akıllı şehirlerde mimarlığın değişen rolü özellikle yapı ölçeğinde kullanılan akıllı sistemlerde açık biçimde görülmektedir. Günümüzde birçok bina, sensörler, otomasyon sistemleri ve veri tabanlı yönetim platformlarıyla donatılmaktadır. Bu sistemler sayesinde yapıların enerji tüketimi, aydınlatma düzeyi, iç mekân sıcaklığı ve hava kalitesi gibi parametreler sürekli olarak izlenebilmekte ve kullanıcı ihtiyaçlarına göre ayarlanabilmektedir. Bu bağlamda akıllı binalar, çevresel koşullara ve kullanıcı davranışlarına uyum sağlayabilen dinamik sistemler olarak tanımlanmaktadır (Lavrinovicha, Judvaitis, Laksis, Skromule, ve Ozols, 2024).

Akıllı bina kavramını açıklayan çalışmalarda bu durum şu şekilde ifade edilmektedir:

“Akıllı bir bina, uyarlanabilirliği, tepkiselliği değil, temel olarak, zekayı, işletmeyi, kontrolü, malzemeleri ve yapıyı bütün bir bina sistemi olarak bütünleştirir ve hesaba katar.” (Sinopoli, 2010).

Bu yaklaşım, mimarlığın yalnızca statik bir yapı üretme süreci olmadığını, aksine değişen koşullara uyum sağlayabilen sistemlerin tasarlanmasını içerdiğini göstermektedir. Dolayısıyla akıllı şehirler bağlamında mimarlık, bina performansını optimize eden teknolojik sistemlerle birlikte düşünülmektedir.

Akıllı şehirlerin en somut yansımalarından biri, yapı ölçeğinde geliştirilen akıllı sistemlerdir. Bu sistemler; bina otomasyonu, enerji yönetimi, güvenlik ve kullanıcı konforunu optimize eden dijital çözümleri kapsamaktadır. Sensörler ve veri toplama araçları sayesinde yapılar, çevresel koşullara ve kullanıcı ihtiyaçlarına göre kendini uyarlayabilmektedir.

Bu bağlamda, akıllı sistemlerin etkin yönetimi ve yapı yaşam döngüsünün optimize edilmesi, BIM (Building Information Modeling / Yapı Bilgi Modellemesi) ile doğrudan ilişkilidir. BIM, yapıların fiziksel ve işlevsel özelliklerini dijital ortamda temsil ederek; tasarım, inşaat ve işletme süreçlerinde veri odaklı karar almayı mümkün kılar. Sensörlerden ve otomasyon sistemlerinden elde edilen veriler, BIM modeli ile entegre edildiğinde, bina performansı gerçek zamanlı olarak izlenebilir, enerji tüketimi optimize edilebilir ve kullanıcı konforu artırılabilir. Böylece akıllı sistemler, yalnızca bağımsız teknolojik çözümler olarak değil; BIM tabanlı bütünleşik bir platform aracılığıyla yönetilen dinamik ve adaptif yapılar haline gelir. “BIM, bir yapının hem görsel olarak hem de işlevsel olarak tüm detaylarını dijital ortamda temsil etmeye ve yönetmeye olanak tanır. Bu sayede tasarım, inşaat ve işletme süreçleri daha verimli, hatasız ve uyumlu bir şekilde yürütülebilir” (Sacks, Eastman, Lee, ve Teicholz, 2018).

Bu doğrultuda mimarlık, yalnızca mekân tasarlayan bir disiplin olmaktan çıkarak veri akışlarını yöneten ve teknolojik sistemleri entegre eden çok katmanlı bir pratiğe dönüşmektedir. Dolayısıyla teknoloji, tasarım sürecinin yerini almamakta; aksine tasarımın daha bilinçli, ölçülebilir ve performans odaklı hale gelmesini sağlamaktadır.

2.2. Enerji Etkin Tasarım ve Adaptif Cepheler

Akıllı şehirlerde mimarlığın dönüşümünde önemli rol oynayan bir diğer unsur enerji etkin tasarım yaklaşımlarıdır. Küresel ölçekte artan enerji tüketimi ve iklim değişikliği gibi sorunlar, mimarlık disiplinde sürdürülebilir tasarım stratejilerinin önemini artırmıştır. Enerji etkin mimarlık, yapıların enerji tüketimini azaltmayı ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda bina kabuğu, doğal havalandırma, güneş kontrolü ve pasif tasarım stratejileri gibi unsurlar büyük önem taşımaktadır.

Yapı ölçeğindeki akıllı sistemlerden bir diğer önemli aşamaya geçiş, enerji etkin tasarım ve adaptif cephe teknolojileriyle mümkün olmaktadır. Sürdürülebilirlik hedefleri doğrultusunda geliştirilen bu yaklaşımlar, yapıların çevresel etkilerini minimize etmeyi amaçlamaktadır (Kolarevic ve Parlac, 2015).

Branko Kolarevic ve Vera Parlac (2015), mimarlığın bu bağlamda statik bir yapıdan dinamik bir sisteme evrildiğini belirtmektedir: Bu anlayış, akıllı şehirler ve BIM tabanlı yönetim gibi modern teknolojilerin binaları canlı ve tepki veren sistemler hâline getirdiğini göstermektedir.

Adaptif cepheler, güneş ışınımı, sıcaklık ve rüzgâr gibi çevresel verileri analiz ederek kendini ayarlayan sistemlerdir. Bu sayede hem enerji tüketimi azaltılmakta hem de iç mekân konforu artırılmaktadır. Bu noktada teknoloji, mimari formu belirleyen bir zorunluluk değil; tasarım kararlarını destekleyen ve geliştiren bir araç olarak işlev görmektedir (Kolarevic ve Parlac, 2015; Fox, Kemp ve Young, 2020).

2.3. Kullanıcı Davranışına Duyarlı Mekânlar

Akıllı şehirlerde mimari tasarımın dönüşümünü belirleyen bir diğer önemli unsur ise kullanıcı davranışına duyarlı mekânların geliştirilmesidir. Geleneksel mimari tasarım çoğu zaman kullanıcıların ihtiyaçlarını belirli varsayımlar üzerinden tanımlarken, günümüzde dijital teknolojiler kullanıcı davranışlarının daha ayrıntılı biçimde analiz edilmesine olanak tanımaktadır. Sensör teknolojileri ve veri analitiği sayesinde kullanıcıların mekân içindeki hareketleri, tercihleri ve kullanım alışkanlıkları analiz edilebilmekte ve bu veriler tasarım süreçlerine entegre edilebilmektedir.

Enerji etkin ve adaptif sistemlerin ötesinde, akıllı şehirlerde mimarlığın bir diğer önemli boyutu kullanıcı davranışına duyarlı mekânlardır. Bu mekânlar, sensörler ve veri analiz sistemleri aracılığıyla kullanıcı hareketlerini ve tercihlerini izleyerek kendini sürekli olarak güncelleyebilmektedir.

Kentlerin giderek veri üzerinden okunur hale geldiği şu sözlerle anlaşılmaktadır: şehirleri anlamamanın artık sadece fiziksel mekânla değil, veri ile şehirdeki süreçleri, işleyişi ve hareketleri gözlemleyerek mümkün olduğu söylenebilir.” (Batty, ve diğerleri, 2012).

Bu yaklaşım, mimarlığın kullanıcı merkezli tasarım anlayışını ileri bir aşamaya taşımaktadır. Artık kullanıcı yalnızca tasarımın hedefi değil, aynı

zamanda tasarım sürecine katkı sağlayan aktif bir veri kaynağıdır. Bu durum, mekânların daha esnek, uyarlanabilir ve kişiselleştirilebilir hale gelmesini sağlamaktadır.

Akıllı şehirler bağlamında mimarlık, yapı ölçeğinde akıllı sistemlerden başlayarak enerji etkin tasarım ve kullanıcı odaklı mekânlara doğru genişleyen çok katmanlı bir dönüşüm süreci yaşamaktadır. Bu süreçte teknoloji, mimarlığın yerini alan bir unsur değil; tasarımın derinliğini artıran, karar alma süreçlerini güçlendiren ve kullanıcı deneyimini zenginleştiren bir araçtır.

Caragliu ve diğerleri (2011), akıllı şehirlerin başarısının teknoloji ile insan ve mekân arasındaki dengeli ilişkiye bağlı olduğunu vurgulamaktadır: “Bir şehir akıllıdır demek, yalnızca dijital veya teknolojik altyapıya sahip olması anlamına gelmez. Akıllı şehir; insan ve toplum sermayesine, sosyal ilişkiler ağına ve klasik altyapıya yapılan yatırımların, sürdürülebilir ekonomik büyüme ve yüksek yaşam kalitesi yaratacak şekilde yönetildiği kenttir” (Caragliu, Bo, ve Nijkamp, 2011).

Sonuç olarak, geleceğin mimarlığı; teknolojiyle bütünleşen ancak onun tarafından belirlenmeyen, aksine onu yaratıcı bir araç olarak kullanan bir yaklaşım üzerine kurulacaktır. Bu perspektif, mimarlığın hem teorik hem de pratik boyutunu yeniden tanımlamaktadır.

3. KENTSEL TASARIM ÖLÇEĞİNDE AKILLI YAKLAŞIMLAR

Kentsel tasarım ölçeğinde akıllı yaklaşımlar, şehirlerin sadece fiziksel mekân olarak değil, aynı zamanda veri ve teknoloji odaklı dinamik sistemler olarak anlaşılmasını gerektirir. Bu bağlamda, kamusal alanların dijitalleşmesi, kullanıcı deneyimlerini izleyebilme ve mekân kullanımını optimize etme imkânı sağlayarak tasarım kararlarını doğrudan etkiler. Elde edilen veriler, veri temelli tasarım kararları için temel oluşturur ve kentsel mekânın kullanıcı odaklı, sürdürülebilir ve esnek şekilde planlanmasına olanak tanır. Benzer şekilde, yaya hareketleri, mikro mobilite ve erişilebilirlik kriterlerinin entegrasyonu, kent içi dolaşımın verimliliğini artırırken sosyal kapsayıcılığı da destekler. Son olarak, akıllı ulaşım sistemleri ile mekânsal bütünlük arasındaki ilişki, ulaşım altyapısı ve kamusal alan tasarımı arasındaki koordinasyonu güçlendirerek, şehirlerin işlevselliğini ve yaşam kalitesini yükseltir (Bibri ve Krogstie, 2017). Böylece kentsel tasarım, teknoloji, veri ve insan odaklı planlama ilkelerinin bir araya geldiği bütüncül bir perspektifle yeniden tanımlanmaktadır.

Akıllı şehir kavramı yalnızca teknolojik altyapıların kentlere entegrasyonunu değil, aynı zamanda kentsel mekânın planlanma ve tasarlanma biçimlerinin yeniden düşünülmesini de kapsamaktadır. Bu bağlamda kentsel tasarım, akıllı şehir yaklaşımının en önemli ölçeklerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Kentsel tasarım; kamusal alanların düzenlenmesi, ulaşım sistemlerinin organizasyonu, yaya hareketliliğinin planlanması ve kentsel mekânların kullanıcı deneyimi açısından geliştirilmesi gibi konuları

kapsamaktadır. Dijital teknolojiler, sensör ağları ve veri analitiği gibi araçların gelişmesiyle birlikte kentsel tasarım süreçleri giderek daha veri temelli ve kullanıcı odaklı hale gelmektedir.

Akıllı şehirler bağlamında kentsel tasarım yaklaşımları, fiziksel mekân ile dijital altyapıların entegrasyonunu hedeflemektedir. Bu entegrasyon; kamusal alanların dijitalleşmesi, veri temelli tasarım kararları, yaya ve mikro mobilite odaklı ulaşım sistemleri ile akıllı ulaşım çözümlerinin mekânsal bütünlük içinde planlanması gibi unsurları içermektedir. Bu bağlamda kentsel tasarım, akıllı şehir stratejilerinin uygulanmasında kritik bir rol üstlenmektedir.

Akıllı şehirler, kentsel tasarım ölçeğinde mekânsal organizasyonun yeniden ele alınmasını gerektiren çok boyutlu bir dönüşüm sürecini ifade etmektedir. Dijital teknolojiler, veri analitiği ve kullanıcı odaklı yaklaşımlar, kentlerin fiziksel yapısını olduğu kadar işleyiş biçimini de değiştirmektedir. Townsend , akıllı şehirleri dijital altyapılarla bütünleşmiş kentsel sistemler olarak tanımlamakta ve bu sistemlerin mekânsal organizasyonu doğrudan etkilediğini vurgulamaktadır (Townsend, 2013).

Bu bağlamda kentsel tasarım, yalnızca fiziksel düzenlemelerden ibaret olmayıp veri ile desteklenen, dinamik ve esnek bir yapıya dönüşmektedir.

3.1. Kamusal Alanların Dijitalleşmesi

Kentsel tasarımda akıllı yaklaşımların en belirgin yansımalarından biri, kamusal alanların dijitalleşmesidir. Parklar, meydanlar ve sokaklar; sensörler, etkileşimli yüzeyler ve dijital altyapılar aracılığıyla daha işlevsel hale gelmektedir. Bu alanlarda kullanılan akıllı aydınlatma sistemleri ve veri toplama araçları, hem kullanıcı deneyimini iyileştirmekte hem de kent yönetimine önemli veriler sağlamaktadır.

Michael Batty (2013), kentlerin işleyişinin giderek veri üzerinden okunabilir hale geldiğini şu şekilde ifade etmektedir:

“Şehirleri anlamının artık sadece fiziksel mekânla değil, işlev ve hareket verilerini izleyerek mümkün olduğunu vurgulamaktadır. Modern şehir planlamasında, veri analitiği ile şehirlerin dinamikleri daha iyi kavranmakta ve yönetilmektedir” (Batty M., 2013).

Dijital teknolojilerin kamusal mekânlara entegrasyonu, bu alanların yönetilmesini ve kullanımının izlenmesini de kolaylaştırmaktadır. Bu bağlamda kamusal alanlar yalnızca fiziksel mekânlar olmaktan çıkmakta, aynı zamanda veri üreten ve veri temelli yönetim sistemleriyle desteklenen dinamik kentsel platformlara dönüşmektedir. Akıllı şehir literatüründe bu durum şu şekilde ifade edilmektedir:

“Akıllı kentsel alanlar, kamusal alanın kullanımını, yönetimini ve deneyimini geliştirmek için fiziksel altyapıyı dijital teknolojilerle birleştirir” (Townsend, 2013).

Bu doğrultuda kamusal alanlar, yalnızca fiziksel buluşma noktaları değil; aynı zamanda veri üretim ve etkileşim mekânları haline gelmektedir.

3.2. Veri Temelli Tasarım Kararları

Akıllı şehirlerin gelişmesiyle birlikte kentsel tasarım süreçlerinde veri temelli yaklaşımlar giderek daha önemli hale gelmektedir. Geleneksel planlama süreçlerinde tasarım kararları çoğu zaman sınırlı veri ve gözlemlere dayanırken, günümüzde sensör teknolojileri, mobil cihaz verileri ve büyük veri analitiği sayesinde kentlere ilişkin çok daha kapsamlı veri setleri elde edilebilmektedir.

Kentlerde kullanılan sensör ağları, ulaşım sistemlerinden elde edilen veriler ve konum tabanlı mobil uygulamalar kentsel hareketlilik ve mekânsal kullanımın daha ayrıntılı biçimde analiz edilmesine olanak tanımaktadır. Bu veriler sayesinde planlama ve tasarım süreçleri daha bilimsel ve veri temelli hale gelmektedir. Kentlerin veri odaklı yönetimine ilişkin çalışmalar bu dönüşümü şu şekilde ifade etmektedir:

Kamusal alanların dijitalleşmesiyle birlikte, veri temelli tasarım kararları kentsel tasarım sürecinin merkezine yerleşmektedir. Sensörler ve dijital cihazlar aracılığıyla elde edilen veriler; kullanıcı hareketleri, yoğunluk analizleri ve mekânsal kullanım alışkanlıkları hakkında önemli bilgiler sunmaktadır.

Bu veriler sayesinde tasarımcılar, daha doğru ve ölçülebilir kararlar alabilmektedir. Andrea Caragliu ve diğerleri (2011), akıllı şehirlerde veri kullanımının yaşam kalitesini artırmada önemli bir rol oynadığını belirtmektedir: “Bir şehir akıllıdır demek, sadece teknolojik altyapıya sahip olması anlamına gelmez. Akıllı şehir; insan ve sosyal sermaye ile geleneksel altyapıya yapılan yatırımların, sürdürülebilir ekonomik büyüme ve yüksek yaşam kalitesi yaratacak şekilde yönetildiği kenttir” (Caragliu, Bo, ve Nijkamp, 2011).

Bu bağlamda veri, tasarımın yerini alan bir unsur değil; tasarım sürecini destekleyen ve güçlendiren bir araçtır.

3.3. Yaya, Mikro Mobilite ve Erişilebilirlik

Veri temelli yaklaşımlar, kentsel tasarımda yaya odaklılık, mikro mobilite ve erişilebilirlik konularını ön plana çıkarmaktadır. Bisikletler, elektrikli scooterlar ve paylaşımlı ulaşım sistemleri, sürdürülebilir ulaşımın önemli bileşenleri haline gelmiştir.

Bu doğrultuda kentsel mekânlar; yayalar, yaşlı bireyler ve engelli kullanıcılar için daha erişilebilir hale getirilmektedir. Yaya yollarının genişletilmesi, bisiklet yollarının artırılması ve engelsiz tasarım ilkelerinin benimsenmesi, bu yaklaşımın temel unsurlarını oluşturmaktadır. Böylece kentler, daha kapsayıcı ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşmaktadır (Gehl, 2010).

3.4. Akıllı Ulaşım – Mekânsal Bütünlük İlişkisi

Akıllı ulaşım sistemleri, şehirlerin işleyişinde mekânsal bütünlüğü sağlamak ve sürdürülebilir mobilitayı desteklemek açısından kritik bir rol

oynamaktadır. Bu sistemler, toplu taşıma, yaya yolları, bisiklet ağları ve özel araçlar gibi farklı ulaşım modları arasında entegrasyon sağlayarak şehir içi hareketliliği optimize eder (Townsend, 2013). Akıllı ulaşım sistemleri, kentsel tasarım ile doğrudan ilişkili bir diğer önemli bileşendir. Trafik yönetimi, toplu taşıma optimizasyonu ve gerçek zamanlı veri kullanımı sayesinde kent içi hareketlilik daha verimli hale gelmektedir.

Aynı zamanda gerçek zamanlı veri toplama ve analiz mekanizmaları ile trafik yoğunluğu, yol kullanımı ve ulaşım talebi sürekli izlenebilir; bu sayede ulaşım altyapısının mekânsal düzenlemeleri, kullanıcı ihtiyaçları ve çevresel koşullara uyumlu hâle getirilebilir (Batty ve Diğerleri, 2012; Bibri, 2019). Böylece akıllı ulaşım, yalnızca bir teknoloji uygulaması olmaktan çıkarak, kentsel tasarımın mekânsal süreklilik ve erişilebilirlik ilkelerini destekleyen bütünlük bir araç hâline gelir.

Anthony M. Townsend, akıllı ulaşım sistemlerinin kentlerin işleyişinde belirleyici bir rol oynadığını vurgulamaktadır. Bu sistemler, farklı ulaşım türleri arasında entegrasyon sağlayarak mekânsal sürekliliği desteklemektedir (Townsend, 2013).

Bu bütünlük yaklaşım, kentsel tasarımın parçalı bir yapıdan çıkarak bütüncül bir sistem haline gelmesini sağlamaktadır.

Kentsel tasarım ölçeğinde akıllı yaklaşımlar; kamusal alanların dijitalleşmesi, veri temelli tasarım kararları, yaya ve mikro mobilite odaklı çözümler ile akıllı ulaşım sistemlerinin entegrasyonu üzerinden şekillenmektedir.

Bu süreçte teknoloji, kentsel tasarımın yerini alan bir unsur değil; onu daha esnek, kapsayıcı ve sürdürülebilir hale getiren bir araçtır. Akıllı şehirlerin başarısı, teknolojik altyapının mekânsal ve toplumsal bağlamda doğru şekilde uygulanmasına bağlıdır.

4. PLANLAMA PERSPEKTİFİ: AKILLI ŞEHİRLER BİR PLANLAMA PARADİGMASI MI?

Akıllı şehir kavramı, yalnızca teknolojik bir yenilik değil, aynı zamanda kentsel planlama ve yönetim süreçlerini yeniden şekillendiren bir paradigmadır. Bu perspektif, üst ölçek planlarda stratejik hedefler olarak yer alan akıllı şehir vizyonlarının pratikte nasıl uygulandığını ve söylemler ile gerçeklik arasındaki boşlukları anlamayı gerekli kılar. Aynı zamanda dijital platformlar ve veri tabanlı yönetim mekanizmaları aracılığıyla katılımçılık ve şeffaflık sağlama iddiası, planlama süreçlerinde halkın ve farklı paydaşların etkin katılımının sorgulanmasına yol açmaktadır. Öte yandan, akıllı şehir uygulamalarının toplumsal etkileri, özellikle sosyal eşitsizlik ve mekânsal ayrımlar açısından kritik bir boyut taşımaktadır. Bu nedenle, akıllı şehirler sadece teknolojik bir proje değil, planlama, yönetim ve sosyal adalet bağlamında değerlendirilmesi gereken bütüncül bir paradigma olarak ele alınmalıdır (Hollands, 2008; Bibri, 2019).

Akıllı şehirler, son yıllarda kentsel planlama literatüründe sıklıkla “yeni bir paradigma” olarak sunulmaktadır. Ancak bu yaklaşımın gerçekten köklü bir paradigma değişimini temsil edip etmediği tartışmalıdır. Dijital teknolojilerin planlama süreçlerine entegrasyonu, önemli fırsatlar sunmakla birlikte, bu dönüşümün çoğu zaman teknolojik determinizm çerçevesinde ele alındığı görülmektedir.

Anthony M. Townsend (2013), akıllı şehir söyleminin büyük ölçüde teknoloji şirketleri ve veri odaklı yaklaşımlar tarafından şekillendirildiğini belirtmektedir. Bu durum, planlama disiplininin sosyal ve mekânsal boyutlarının geri planda kalma riskini ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla akıllı şehirler, yalnızca yenilikçi bir model olarak değil, aynı zamanda eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirilmesi gereken bir yaklaşım olarak görülmelidir.

4.1. Üst Ölçek Planlarda Akıllı Şehir Stratejileri: Söylem ve Gerçeklik

Akıllı şehir stratejileri, üst ölçek planlarda giderek daha fazla yer bulmaktadır. Ancak bu stratejilerin önemli bir kısmı, uygulamaya dönük somut politikalar üretmekten ziyade vizyoner söylemler düzeyinde kalabilmektedir.

Andrea Caragliu ve diğerleri (2011), akıllı şehirlerin ekonomik büyüme ve yaşam kalitesiyle ilişkilendirildiğini belirtse de bu ilişkinin her kent için eşit biçimde gerçekleşmediği açıktır:

“Bir şehir akıllıdır demek, sadece dijital altyapıya veya teknolojik çözümlere sahip olması anlamına gelmez. Akıllı şehir; insan ve sosyal sermaye ile geleneksel altyapıya yapılan yatırımların, sürdürülebilir ekonomik büyüme ve yüksek yaşam kalitesi yaratacak şekilde yönetildiği kenttir” (Caragliu, Bo, ve Nijkamp, 2011).

Eleştirel bir perspektiften bakıldığında, akıllı şehir stratejilerinin çoğu zaman kentler arasında rekabeti artıran bir araç haline geldiği görülmektedir. Bu durum, planlamanın kamusal yarar ilkesinden uzaklaşarak ekonomik performans odaklı bir çerçeveye indirgenmesine yol açabilmektedir (Hollands, 2008).

4.2. Yönetişim, Katılımcılık ve Dijital Platformlar: Gerçek Katılım mı?

Akıllı şehir söylemi, sıklıkla yönetim ve katılımcılık kavramlarıyla birlikte anılmaktadır. Dijital platformlar aracılığıyla vatandaşların planlama süreçlerine daha aktif katılım gösterebileceği ileri sürülmektedir. Ancak bu katılımın ne ölçüde kapsayıcı ve etkili olduğu tartışmalıdır.

Michael Batty (2013), veri ve dijital teknolojilerin kent yönetimini dönüştürdüğünü belirtse de, bu dönüşümün her zaman demokratikleşme anlamına gelmediği açıktır. Dijital platformlar çoğu zaman belirli kullanıcı gruplarına hitap etmekte ve dijital okuryazarlık düzeyi düşük olan kesimleri dışlayabilmektedir.

Bu bağlamda “katılımcılık” kavramı, pratikte sınırlı bir kullanıcı grubunun görüşlerinin yansıtıldığı bir mekanizmaya dönüşme riski

taşımaktadır. Dolayısıyla dijital katılım araçlarının, gerçek anlamda kapsayıcı olup olmadığı sorgulanmalıdır.

4.3. Akıllı Şehirlerin Sosyal Eşitsizlik Riski: Derinleşen Ayrımlar

Akıllı şehir uygulamalarına yönelik en önemli eleştirilerden biri, sosyal eşitsizlikleri azaltmak yerine artırma potansiyelidir. Dijital altyapıya erişimdeki farklılıklar, kent içinde yeni bir “dijital bölünme” yaratmaktadır.

Rob Kitchin (2013), akıllı şehir projelerinin mevcut eşitsizlikleri yeniden üretebileceğini şu şekilde ifade etmektedir: “Akıllı şehirler yalnızca teknolojik bir ilerleme olarak görülmemelidir; aynı zamanda toplumsal etkileri de vardır ve doğru bir yönetim ile katılımcılık mekanizmaları olmadan, mevcut sosyal eşitsizlikleri pekiştirebilirler” (Kitchin, 2013).

Bu durum, özellikle düşük gelir grupları, yaşlı nüfus ve dijital teknolojilere erişimi sınırlı olan bireyler açısından ciddi bir risk oluşturmaktadır. Akıllı şehir yatırımları çoğu zaman belirli bölgelerde yoğunlaşmakta ve bu da mekânsal eşitsizlikleri derinleştirebilmektedir.

Akıllı şehirler, planlama disiplininde önemli bir dönüşüm yaratma potansiyeline sahip olsa da, bu yaklaşımın tek başına bir paradigma olarak kabul edilmesi tartışmalıdır. Mevcut uygulamalar incelendiğinde, akıllı şehirlerin çoğu zaman teknolojik çözümlerin ön plana çıkarıldığı, ancak sosyal ve mekânsal boyutların yeterince dikkate alınmadığı görülmektedir.

Eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde, akıllı şehirler planlama için bir “amaç” değil, bir “araç” olarak ele alınmalıdır. Teknoloji, planlama süreçlerini destekleyen bir unsur olabilir; ancak bu süreçlerin temelinde sosyal adalet, mekânsal eşitlik ve kamusal yarar ilkeleri yer almalıdır.

Sonuç olarak akıllı şehirlerin gerçek anlamda bir planlama paradigmasına dönüşebilmesi, yalnızca teknolojik yeniliklere değil; bu yeniliklerin nasıl, kim için ve hangi amaçla kullanıldığına bağlıdır.

5. TASARIM ETİĞİ VE YERELLİK MESELESİ

Akıllı şehir tasarımında etik ve yerellik meselesi, teknolojik çözümlerin evrensel bir şablon gibi uygulanması yerine, her kentin kendi kültürel, sosyal ve mekânsal bağlamını koruyacak şekilde geliştirilmesi gerekliliğini vurgular (Hollands, 2008; Kitchin, 2013). Bu yaklaşım, akıllı şehirlerin her yerde aynı biçimde kopyalanmasının önüne geçmeyi, yerel değerleri ve kültürel özgünlükleri gözetmeyi ve tasarım süreçlerinde etik sorumlulukları ön plana çıkarmayı amaçlar (Vanolo, 2013). Böylece “kopyala-yapıştır” projeler yerine, kentlerin tarihsel, sosyal ve kültürel dokusuyla uyumlu, katılımcı ve yerel ihtiyaçlara duyarlı akıllı şehir stratejileri geliştirilmiş olur (Bibri, 2019). Bu bağlamda, tasarım etiği yalnızca teknoloji kullanımının sınırlarını belirlemekle kalmaz, aynı zamanda planlama ve kentsel tasarım kararlarının toplumsal adalet, kapsayıcılık ve yerel kültürel değerlerle uyumlu olmasını sağlar.

Akıllı şehirler, küresel ölçekte yaygınlaşan bir kentsel gelişim modeli olarak sıklıkla evrensel çözümler sunan bir yaklaşım biçiminde ele alınmaktadır. Ancak bu yaklaşım, her kentin kendine özgü sosyal, kültürel ve mekânsal dinamiklerini göz ardı etme riski taşımaktadır. Bu nedenle akıllı şehirlerin yalnızca teknolojik bir dönüşüm değil, aynı zamanda etik ve yerel bağlam açısından değerlendirilmesi gereken bir tasarım meselesi olduğu söylenebilir.

Anthony M. Townsend (2014), akıllı şehir söyleminin çoğu zaman küresel teknoloji şirketleri tarafından yönlendirildiğini ve bu durumun yerel ihtiyaçların geri planda kalmasına yol açabileceğini belirtmektedir. Bu bağlamda tasarım etiği, akıllı şehir uygulamalarının temel tartışma alanlarından biri haline gelmektedir.

5.1. Akıllı Şehirler Her Yerde Aynı mı?

Akıllı şehir projeleri incelendiğinde, farklı coğrafyalarda benzer teknolojik çözümlerin uygulandığı görülmektedir. Bu durum, akıllı şehirlerin standartlaştırılmış bir model olarak sunulmasına neden olmaktadır. Ancak her kentin farklı ekonomik, sosyal ve kültürel yapıları olduğu göz önünde bulundurulduğunda, bu tür standart yaklaşımlar ciddi sorunlar doğurabilmektedir.

Rob Kitchin (2013), akıllı şehir projelerinin çoğu zaman belirli bir teknoloji merkezli bakış açısıyla geliştirildiğini ve bu durumun yerel farklılıkları göz ardı ettiğini vurgulamaktadır:

“Akıllı şehir çözümlerinin “her yerde aynı şekilde uygulanabilir” gibi sunulması bir yanılgı oluşturmaktadır. Başka bir deyişle, kentlerin özgün bağlamı dikkate alınmadan uygulanan teknolojik çözümler, beklenen faydayı sağlamayabilir ve hatta toplumsal veya mekânsal uyumsuzluklar yaratabilir” (Kitchin, 2013).

Akıllı şehir çözümleri sıklıkla evrensel çözümler olarak sunulmakta ve her şehirde aynı şekilde uygulanabilir gibi gösterilmektedir; ancak bu yaklaşım, kentlerin kendine özgü tarihsel, kültürel, sosyal ve mekânsal koşullarını göz ardı etmektedir (Hollands, 2008; Vanolo, 2013). Bu durum, teknolojinin sadece teknik bir araç olarak görülmesine ve yerel bağlamın, toplumsal ihtiyaçların ve kültürel değerlerin ikincil plana itilmesine yol açmaktadır. Sonuç olarak, “kopyala-yapıştır” yaklaşımıyla uygulanan akıllı şehir projeleri, beklenen faydayı sağlamayabilir ve mevcut sosyal eşitsizlikleri ya da mekânsal uyumsuzlukları derinleştirebilir (Bibri, 2019). Bu nedenle, akıllı şehir tasarımında etik sorumluluk ve yerellik duyarlılığı, teknolojik çözümlerin kentlerin özgün bağlamına uygun şekilde uygulanabilmesi için kritik öneme sahiptir.

Bu nedenle akıllı şehirlerin her yerde aynı şekilde uygulanabilir olduğu düşüncesi eleştirel bir yaklaşımla değerlendirilmelidir.

5.2. *Kültürel Bağlamın Korunması*

Akıllı şehir uygulamalarında en önemli konulardan biri, kültürel bağlamın korunmasıdır. Mimarlık ve kentsel tasarım, yalnızca fiziksel mekân üretimi değil; aynı zamanda kültürel kimliğin ve toplumsal hafızanın taşıyıcısıdır.

Kenneth Frampton (1983), eleştirel bölgeselcilik yaklaşımında yerel kimliğin korunmasının önemini şu şekilde ifade etmektedir: “Kritik bölgeselcilik, temel stratejisi olarak evrensel ve standart çözümler ile yerel özgünlükler arasında bir denge kurmayı amaçlar ve modern tasarım ile yerel bağlamın birbirini bastırmadan, birbirini destekleyecek şekilde uygulanması gerektiğini vurgulamaktadır” (Frampton, 1983).

Bu perspektiften bakıldığında, akıllı şehir uygulamalarının yerel kültürel değerlerle uyumlu olması gerekmektedir. Aksi takdirde kentler, kimliksizleşme ve homojenleşme riskiyle karşı karşıya kalmaktadır.

5.3. *“Kopyala-Yapıştır” Akıllı Şehir Projelerine Eleştiri*

Akıllı şehir projelerine yönelik en önemli eleştirilerden biri, “kopyala-yapıştır” yaklaşımıdır. Farklı kentlerde başarılı olduğu düşünülen projelerin, yerel bağlam dikkate alınmadan başka kentlere aktarılması, çoğu zaman başarısız sonuçlar doğurmaktadır.

Shoshana Zuboff (2019), dijital teknolojilerin küresel ölçekte standartlaşma eğilimi yarattığını ve bunun yerel farklılıkları baskılayabileceğini belirtmektedir. Bu durum, kentlerin kendine özgü karakterlerinin giderek silikleşmesine neden olacağını vurgulamaktadır (Zuboff, 2019).

“Kopyala-yapıştır” projeler, çoğu zaman teknoloji odaklı olup kullanıcı ihtiyaçlarını, yerel kültürü ve sosyo-ekonomik koşulları yeterince dikkate almamaktadır. Bu yaklaşım, akıllı şehirlerin sürdürülebilirliğini ve toplumsal kabulünü zayıflatmaktadır.

Akıllı şehirler bağlamında tasarım etiği ve yerellik meselesi, teknolojik gelişmeler kadar önemli bir tartışma alanıdır. Akıllı şehirlerin her yerde aynı şekilde uygulanabilir olduğu varsayımı, yerel bağlamın göz ardı edilmesine yol açmaktadır.

Bu nedenle akıllı şehir uygulamalarında, yerel kültür, toplumsal yapı ve mekânsal özellikler dikkate alınmalıdır. Teknoloji, tasarım sürecini destekleyen bir araç olarak kullanılmalı; ancak bu süreç yerel değerlerle dengelenmelidir.

Sonuç olarak, akıllı şehirlerin başarılı olabilmesi için evrensel teknolojik çözümler ile yerel bağlam arasında dengeli bir ilişki kurulması gerekmektedir. Aksi takdirde, kentler kimliksizleşme ve sosyal uyumsuzluk riskleriyle karşı karşıya kalacaktır.

6. SONUÇ

Bu bölüm, akıllı şehirler bağlamında yapılan tartışmaların ve analizlerin ardından mimarlık ve planlama pratiği için bir yol haritası sunmayı amaçlamaktadır. Bölümde, tasarımcılar için çıkarımların yanı sıra eğitim ve meslek pratiğine yönelik öneriler ele alınacak ve geleceğe yönelik araştırma alanları tartışılacaktır. Böylece hem teorik hem de uygulamalı perspektiflerden akıllı şehir tasarımı ve planlamasında yol gösterici bir çerçeve oluşturulmuş olur.

Akıllı şehirler, mimarlık ve planlama disiplinlerinde köklü dönüşümler yaratırken, bu dönüşümün nasıl yönlendirileceği önemli bir tartışma alanı oluşturmaktadır. Önceki bölümlerde ele alınan yapı ölçeğinden kentsel tasarıma, planlama politikalarından etik ve yerellik meselelerine kadar uzanan çok katmanlı değişim, disiplinler arası bir yaklaşımı zorunlu kılmaktadır.

Anthony M. Townsend (2013), akıllı şehirlerin yalnızca teknolojik altyapılarla değil, insan odaklı yaklaşımlarla anlam kazandığını vurgulamaktadır. Bu bağlamda, mimarlık ve planlama için bir yol haritası oluşturmak, teknolojiyi doğru konumlandırmak ve disiplinin temel değerlerini korumak açısından kritik önem taşımaktadır (Townsend, 2013).

6.1. Tasarımcılar İçin Çıkarımlar

Akıllı şehirler bağlamında tasarımcıların rolü, yalnızca mekân üretmekten öteye geçmektedir. Mimarlar ve planlamacılar, veri, teknoloji ve kullanıcı deneyimini bir araya getiren bütüncül çözümler geliştirmek durumundadır.

Kolarevic ve Parlac (2015), mimarlığın giderek daha performans odaklı ve dinamik sistemlere yöneldiğini belirtmektedir. Bu doğrultuda tasarımcılar: Teknolojiyi tasarım sürecine entegre eden, veri temelli karar alma süreçlerini benimseyen, kullanıcı deneyimini merkeze alan yaklaşımlar geliştirmesi gerektiği üzerinde durmaktadır.

Ancak burada kritik olan nokta, teknolojinin tasarımın yerine geçmesine izin vermemektir. Teknoloji, tasarımın derinliğini artıran bir araç olarak kullanılmalı; yaratıcı ve eleştirel düşüncenin önüne geçmemelidir.

6.2. Eğitim ve Meslek Pratiğine Öneriler

Akıllı şehirler, mimarlık ve planlama eğitiminde de önemli değişimleri beraberinde getirmektedir. Geleneksel eğitim modelleri, dijital teknolojiler, veri analitiği ve disiplinler arası iş birliklerini kapsayacak şekilde yeniden yapılandırılmalıdır.

Michael Batty (2013), kentlerin veri üzerinden anlaşılmasının, yeni beceri setlerini zorunlu kıldığını ifade etmektedir. Bu doğrultuda eğitim süreçlerinde: Kodlama ve veri analizi gibi teknik becerilere, sürdürülebilirlik ve etik konularına, disiplinler arası proje çalışmalarına

daha fazla yer verilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Meslek pratiğinde ise mimarlar ve planlamacılar, mühendisler, veri bilimciler ve sosyal bilimcilerle birlikte çalışarak daha bütüncül çözümler üretmelidir. Bu iş birlikleri, akıllı şehirlerin karmaşık yapısına daha etkili yanıtlar verilmesini sağlayacaktır.

6.3. Geleceğe Yönelik Araştırma Alanları

Akıllı şehirler, hâlen tam anlamıyla olgunlaşmamış bir alan olup, gelecekte birçok araştırma konusunu barındırmaktadır. Özellikle mimarlık ve planlama açısından önem kazanan alanlar arasında veri temelli tasarım süreçlerinin etik boyutları, dijitalleşmenin mekânsal eşitsizliklere etkisi, yapay zekâ destekli tasarım araçlarının rolü ve iklim değişikliği ile akıllı şehir teknolojilerinin entegrasyonu yer almaktadır (Bibri, 2019; Hollands, 2008; Kitchin, 2013). Bu araştırma alanları, akıllı şehirlerin sadece teknolojik bir gelişme olarak değil, aynı zamanda toplumsal, çevresel ve etik açıdan sürdürülebilir ve kapsayıcı bir şekilde geliştirilmesini sağlamak için kritik öneme sahiptir.

Kitchin, 2013 akıllı şehirlerin eleştirel bir perspektifle incelenmesi gerektiğini ve bu alanın sosyal, politik ve ekonomik boyutlarının daha fazla araştırılması gerektiğini vurgulamaktadır:

“Akıllı şehir ve akıllı kent uygulamalarının sadece teknoloji veya verimlilik açısından değil, aynı zamanda toplumsal adalet, yönetim ve etik sorumluluk bağlamında da eleştirel bir şekilde değerlendirilmesi gerektiğini vurgular” (Kitchin, 2013).

Bu doğrultuda gelecekte yapılacak çalışmaların, yalnızca teknolojik gelişmelere odaklanmak yerine çok boyutlu analizler içermesi gerekmektedir.

Akıllı şehirler, mimarlık ve planlama disiplinleri için fırsatlar hem de riskler barındırmaktadır. Bu süreçte teknoloji, tasarımın yerini alan bir unsur değil; onu destekleyen ve derinleştiren bir araç olarak ele alınmalıdır.

Andrea Caragliu ve diğerleri (2011), akıllı şehirlerin başarısının insan, teknoloji ve mekân arasındaki dengeye bağlı olduğunu belirtmektedir:

Sonuç olarak, mimarlık ve planlama disiplinlerinin geleceği; teknoloji ile eleştirel düşüncüyü, yenilik ile yerelliği ve verimlilik ile sosyal adaleti dengeleyen bir yaklaşım üzerine kurulmalıdır. Bu denge, akıllı şehirlerin sürdürülebilir ve kapsayıcı bir biçimde gelişmesini sağlayacak temel unsurdur.

REFERANSLAR

- Albino, V., Berardi, U., ve Dangelico, R. (2015). Smart cities: Definitions, dimensions, performance, and initiatives. *Journal of Urban Technology*. Urban Technology, 22(1). doi: <https://doi.org/10.1080/10630732.2014.942092>
- Batty, M. (2013). *The New Science of Cities*. The MIT Press.
- Batty, M., Axhausen, K., Gianotti, F., Pozdnoukhov, A., Bazzani, A., Wachowicz, M., . . . Portugali, Y. (2012). Smart cities of the future. *The European Physical Journal Special topics*, 214(1), 481-518.
- Bibri, S. E. (2019). The Anatomy of the Data-Driven Smart Sustainable City: Instrumentation, Datafication, Computerization and Related Applications. *Journal of Big Data*, 6(1). doi:10.1186/s40537-019-0221-4
- Bibri, S., ve Krogstie, J. (2017). Smart Sustainable Cities of the Future: An Extensive Interdisciplinary Literature Review. *Sustainable Cities and Society*, 31, 183-212. doi:<https://doi.org/10.1016/j.scs.2017.02.016>
- Bullivant, L. (2006). *Responsive Environments: Architecture, Art And Design*. London.
- Caragliu, A., Bo, C. D., ve Nijkamp, P. (2011). Smart Cities in Europe. *Journal of Urban Technology*, 18(2). doi: <https://doi.org/10.1080/10630732.2011.601117>
- Fox, M., ve Kemp, M. (2020). *Interactive architecture*. New York: Princeton Architectural Press.
- Frampton, K. (1983). Towards a critical regionalism: Six points for an architecture of resistance. H. Foster içinde, *The anti-Aesthetic: Essays on Postmodern Culture* (s. 16-30). Bay Press.
- Geddes, P. (1915). *Cities in Evolution*. London.
<https://archive.org/details/citiesinevolutio00gedduoft/page/n9/mode/2up>
adresinden 15.03.2026 tarihinde alınmıştır.
- Gehl, J. (2010). *Cities for People*. Island Press.
- Hall, P. (2002). *Cities of tomorrow* (3 b.). Blackwell Yayınları.
<https://archive.org/details/citiesoftomorrow03edhall/page/n5/mode/2up>
adresinden 23.04.2026 tarihinde alınmıştır.
- Hollands, R. G. (2008). Will the real smart city please stand up? *City (Cilt 12)*. doi: 10.1080/13604810802479126
- Howard, E. (1902). *Garden Cities of Tomorrow*. London.
<https://www.gutenberg.org/files/46134/46134-h/46134-h.htm> adresinden 19.04.2026 tarihinde alınmıştır.
- Kagermann, H., Wahlster, W., ve Helbig, J. (2013). Recommendations for implementing the strategic initiative INDUSTRIE 4.0.
- Kitchin, R. (2013). The real-time city? Big data and smart urbanism. *GeoJournal*, 79, 1-14. doi:10.1007/s10708-013-9516-8
- Kolarevic, B., ve Parlac, V. (2015). *Building Dynamics: Exploring Architecture of Change*. London And New York: Routledge.
- Lavrinovicha, I., Judvaitis, J., Laksis, D., Skromule, M., ve Ozols, K. (2024). A Comprehensive Review of Sensor-Based Smart Building. *Applied Sciences*, 14(21). doi:10.3390/app142110057
- Loonen, R., Trčka, M., Cóstola, D., ve Hensen, J. (2013). Climate adaptive building shells: State-of-the-art and future challenges. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 25, 483-493. doi:10.1016/j.rser.2013.04.016

- Lynch, K. (1990). *The Image of the City* (20 b.). America.
- Norman Gwangwava, T. B. (2021). *Securing the Future of German Manufacturing Industry: Recommendations for Implementing the Strategic Initiative Industrie 4.0. Final Report of the Industrie 4.0 Working Group, Acatech. Advances in Internet of Things*, 11(2).
- Papa, E., ve Lauwers, D. (2015). *Smart mobility: Opportunity or threat to innovate places and cities?* *Westminsterresearch*, 542-550.
- Sacks, R., Eastman, C., Lee, G., ve Teicholz, P. (2018). *BIM Hanbook: A Guide to Building Information Modeling for Owners, Designers, Engineers, Contractors, and Facility Managers*. Wiley. [chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.benardmakaa.com/wp-content/uploads/2021/11/BIM-Handbook_-A-Guide-to-Building-Information-Modeling-for-Owners-Designers-Engineers-Contractors-and-Facility-Managers-Wiley-2018.pdf](https://www.benardmakaa.com/wp-content/uploads/2021/11/BIM-Handbook_-A-Guide-to-Building-Information-Modeling-for-Owners-Designers-Engineers-Contractors-and-Facility-Managers-Wiley-2018.pdf) adresinden 22.04.2026 tarihinde alınmıştır
- Sacks, R., Eastman, C., Lee, G., ve Teicholz, P. M. (2018). *BIM Handbook: A Guide to Building Information Modeling for Owners, Designers, Engineers, Contractors, and Facility Managers*. Wiley.
- Sinopoli, J. (2010). *Smart Building Systems for Architects, Owners, and Builders*. Elsevier/Butterworth-Heinemann, 2010.
- Townsend, A. M. (2013). *Smart Cities: Big data, civic hackers, and the quest for a new utopia*. New York, london: w. w. Norton.
- Vanolo, A. (2013). *Smartmentality: The Smart City as Disciplinary Strategy*. *Sage Journals*, 51(5).
- Zuboff, S. (2019). *The age of surveillance capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of power*. New York: PublicAffairs.

Beykoz Mecidiye Kasrı İç Mekânlarının Mimari ve Dekoratif Özellikleri

Ayşenur KANDEMİR¹

1- Arş. Gör. Dr.; İstanbul Nişantaşı Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi İç Mimarlık İngilizce Bölümü. aysenur.kandemir@nisantasi.edu.tr ORCID No: <https://orcid.org/0000-0002-9558-2984>

ÖZET

Bu çalışmada, İstanbul Beykoz'da yer alan Mecidiye Kasrı, tarihsel arka planı, plan şeması ve iç mekân özellikleri üzerinden incelenmiştir. Öncelikle Osmanlı kasır mimarisinin gelişimi ele alınmış, kasırların saray yapılarından ayrılan işlevsel ve mekânsal özellikleri değerlendirilmiştir. Bu çerçevede Mecidiye Kasrı, Boğaziçi'ndeki erken tarihli kâgir kasırlardan biri olması, Batılılaşma dönemi mimari eğilimlerini yansıtması ve hanedan temsiliyle ilişkili bir yapı olarak öne çıkması bakımından ele alınmıştır. Yapının tarihsel süreci, siyasi arka planı ve kullanım değişimleri incelenerek kasrın Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan dönüşümü ortaya konmuştur. Bölümün devamında plan şeması değerlendirilmiş; merkezî sofa etrafında gelişen simetrik kurgu, oval hacimler, düşey dolaşım öğeleri ve temsil odaklı mekânsal organizasyon analiz edilmiştir. Ardından yapının restorasyon sonrası güncel durumunu yansıtan iç mekân fotoğrafları üzerinden seçili odalar değerlendirilmiştir. Bu incelemelerde tavan kompozisyonları, duvar düzeni, pencere ve perde kullanımı, zemin kaplamaları, mobilya ve tefriş unsurları ile bunların yapının mimari üslubuyla ilişkisi ele alınmıştır. Çalışma sonucunda Mecidiye Kasrı'nın iç mekânlarının, Osmanlı Batılılaşma dönemi estetik anlayışını yansıtan; neo-klasik, neo-barok ve rokoko etkilerin yerel plan geleneğiyle birleştiği eklektik bir karakter taşıdığı görülmüştür. Ayrıca mevcut iç mekân düzenlemelerinin bütünüyle özgün olmaktan çok restorasyon sonrası tarihsel atmosferi yeniden kurmaya yönelik üslupsal bir süreklilik anlayışı içinde şekillendiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler – Beykoz Mecidiye Kasrı, İç Mekân Analizi, Osmanlı İç Mekânları, Restorasyon, Milli Saraylar

GİRİŞ

Osmanlı saray mimarisi, hükümdarın sürekli ikamet ettiği büyük saray yapılarının yanı sıra farklı kullanım senaryolarına göre şekillenmiş köşk, kasır ve yalı gibi çok katmanlı yapı tipleriyle birlikte değerlendirilmelidir. Bu yapı grupları içinde kasırlar, kısa süreli dinlenme, kabul, gezinti ve temsil işlevlerini bir araya getiren; saray yaşamının kent, doğa ve mesire kültürüyle kurduğu ilişkiyi görünür kılan özgün yapılar olarak öne çıkmaktadır. Özellikle Boğaziçi hattında konumlanan kasırlar, Osmanlı hanedanının gündelik hareketliliği ile temsil pratikleri arasında kurulan mekânsal bağın somut örneklerini oluşturmaktadır (Aydın, 2021, s. 282). Bu yönüyle kasırlar, iç mekân kurgusu, kullanım biçimi ve tefriş anlayışı bakımından da ayrı bir inceleme alanı sunmaktadır.

Beykoz Mecidiye Kasrı, söz konusu yapı grubu içinde tarihsel konumu ve mimari özellikleri bakımından dikkat çekici bir örnektir.

Boğaziçi'nin erken tarihli kâgir kasırlarından biri olması, Batılılaşma Dönemi'nin yeni mimari yaklaşımını Osmanlı mekân geleneğiyle bir araya getirmesi ve zaman içinde farklı işlevsel dönüşümler geçirmesi, yapıyı çok katmanlı bir araştırma nesnesi hâline getirmektedir (Karaköse ve Haweja, 2022, s. 196). Bununla birlikte Mecidiye Kasrı'nın merkezî sofa düzeni, oval salonları, merdivenli anıtsal bölümü, yüksek hacimli kabul odaları ve restorasyon sonrası yeniden kurgulanan tefrişleri, kasrın iç mekân organizasyonunu ayrıca değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır.

Çalışmada, Beykoz Mecidiye Kasrı öncelikle Osmanlı kasır mimarisi içindeki yeri bakımından ele alınmakta; ardından yapının tarihçesi, plan şeması ve iç mekân özellikleri incelenmektedir. Bu kapsamda odalar, merdivenli bölüm ve oval salon; plan şeması, duvar, tavan ve pencere düzeni, malzeme kullanımı ve üslup özellikleri bakımından değerlendirilmiştir. Böylece Mecidiye Kasrı'nın, Osmanlı'nın geç dönem kasır mimarisi içinde temsil, kabul ve iç mekânlardaki estetik anlayışın okunabileceği önemli bir yapı olduğu ortaya konmuştur.

Osmanlı Kasırlar

Kasır kavramı, etimolojik olarak Arapça kasr sözcüğüne; Latince ise castrum kelimesine dayanmaktadır. Kökeni, bu yapı türünün tarihsel olarak korunaklı yapı, yönetici ikametgâhı ya da müstahkem yer gibi anlam alanlarıyla bağlantılı olarak kullanıldığını göstermektedir (Ferrari, 2009, s. 205). Osmanlı mimarlık kültüründe ise kasır, saraydan daha küçük ölçekli fakat saray çevresine bağlı, hükümdarın kullanımına ayrılmış özel yapılar için kullanılan bir terim hâline gelmiştir. Osmanlı mimari terminolojisinde kasır, çoğu zaman köşk ve kâşâne kavramlarıyla birlikte anılmıştır. Bununla birlikte bu terimler arasında belirli farklar bulunmaktadır. Köşk daha genel ve kimi zaman kişisel mülkiyete açık bir yapı türünü ifade ederken kasır esas olarak padişaha tahsis edilen yapılar için kullanılmıştır. Yine de uygulamada bu ayrımın her zaman kesin olmadığı, bazı yapılarda kasır ve köşk adlarının dönüşümlü biçimde birbirleri yerine kullanılabildiği anlaşılmaktadır (Taşer, 2022, s. 70-71). Bu nedenle Osmanlı mimarlığında kasır, biçimsel bir yapı tanımının yanı sıra kullanım hakkı ve temsil değeriyle de tanımlanan bir mimari kategori olarak değerlendirilmelidir.

Kasırların ortaya çıkışı, Osmanlı saray kültürünün hareketli yaşam düzeniyle yakından ilişkilidir. İstanbul'un fethinden sonra ana saray yapılarının yanı sıra, padişahın av, gezinti ya da güzergâh üzerindeki kısa süreli dinlenmeleri için ikinci derecede saray yapıları inşa edilmeye başlanmıştır. Bu yapılar genellikle buldukları çevrenin doğal özelliklerini bozmayacak biçimde yerleştirilmiş böylece mesire kültürüyle ve peyzajla bütünleşen bir mimari yaklaşım ortaya çıkmıştır. Osmanlıların geçmişten göçebe yaşamın etkilerini taşımalarından kaynaklanan geçici konaklama pratiği, İstanbul'un yerleşik kültürü içinde mimari bir karşılık bulmuş; çadırın geçici işlevi, zamanla biniş kasırları aracılığıyla daha kalıcı yapılara

dönüşmüştür (Salman, 1999, s. 335). Bu yapıların kullanım biçimi, Osmanlı saray yaşamındaki “Biniş-i Hümâyûn” geleneğiyle açıklanabilir (Bişgin ve Baldan, 2022, s. 103). Padişahların saraydan ayrılarak mesire alanlarına, sayfiye noktalarına ya da belirli güzergâhlara yaptıkları kısa süreli geziler bu adla anılmıştır. Söz konusu seyahatler sırasında kullanılan yapılara ise hünkâr kasrı, kasr-ı hümâyûn ya da biniş kasrı denilmiştir (Aydın, 2021, s. 282). Bu kasırlar, hükümdarın dinlenmesi, saray dışındaki zamanını belli bir düzen ve temsil çerçevesi içinde geçirmesi için işlev görmüştür. Nitekim padişahların Cuma namazı sonrasında ya da gününbirlik geziler sırasında bu yapılarda kısa süre konakladıkları, Küçüksu Kasrı gibi örneklerin de bu kullanım geleneği içinde yer aldığı bilinmektedir (Bişgin ve Baldan, 2022, s. 103; Aydın, 2021, s. 282).

On yedinci yüzyıldan itibaren Kâğıthane ve Boğaziçi çevresinde yoğunlaşan kasırlar, Osmanlı saray yaşamının kentle kurduğu ilişkinin önemli parçalarından biri olmuştur. Padişahlar bu yapılara bazen atla, bazen saltanat kayıklarıyla ulaşmış; ziyaretler kimi dönemlerde belirli günlere bağlanırken kimi zaman bayram veya özel günlerde gerçekleşmiştir (Aydın, 2021, s. 282). Dolayısıyla kasırlar, dinlenme mekânı olmalarının yanı sıra Osmanlı hükümdarının kamusal görünürlüğünü ve hareket güzergâhlarını biçimlendiren temsil yapılarıdır.

Osmanlı kasırlarının önemli bir bölümü, padişahın kullanımı için devlet adamları tarafından yaptırılmıştır. Bu durum, kasırların siyasi hiyerarşi ve bağlılık ilişkileri içinde de anlam kazandığını düşündürmektedir. Örneğin Davut Paşa Kasrı civarındaki biniş kasrı işlevi gören köşk II. Mahmud döneminde bu amaçla inşa edilmiş; Baltalimanı’ndaki köşk ise III. Selim için Valide Kethüdası Yusuf Ağa tarafından, Beykoz Kasrı ise Sultan Abdülmecid için Kavalalı Mehmed Ali Paşa tarafından yaptırılmıştır (Önal, 2015, s. 406). Bu örnekler, iktidar çevresindeki kişilerin padişaha yönelik hizmet ve bağlılıklarının mimari yansımaları olarak da okunabileceğini göstermektedir.

Kasırların tümü aynı ölçekte ya da aynı kullanım süresine göre tasarlanmamıştır. Bazı kasırlar yalnızca kısa süreli dinlenme için düzenlenmişken bazıları daha uzun süreli ikamete elverişli ve daha karmaşık mekânsal organizasyonlara sahiptir. Örneğin Eyice’nin belirttiği gibi Aynalıkavak Kasrı, sıradan bir biniş kasrından daha kapsamlıdır; bu kasır padişahın yalnız başına değil harem halkı ve hizmetlileriyle birlikte daha uzun süre kalabileceği bir yerleşim düzeni sunmaktadır. Bu nedenle yapıda sultana, onun hizmetlilerine ve harem haklına hizmet eden ayrı daireler de bulunmaktadır (Eyice, 1999, s. 113). Bu farklılık, kasır tipolojisinin tek biçimli olmadığını, bazı örneklerde ikincil saray niteliğine yaklaşan daha gelişmiş düzenlemelerin bulunduğunu ortaya koymaktadır.

On dokuzuncu yüzyılda ise kasırlar, Osmanlı saray mimarisinin temsil gücü yüksek yapıları arasında daha belirgin bir yer edinmiştir. Bu dönemde inşa edilen İhlamur Kasrı, dinlenme ve mesire işleviyle öne çıkan önemli

örneklerden biridir. Sultan Abdülmecid tarafından 1849-1855 yılları arasında Mimar Nikogos Balyan'a yaptırılan yapı, daha önce Hacı Hüseyin Ağa'ya ait bağların bulunduğu, aynı zamanda yürüyüş, tırmanma, piknik ve avcılık gibi faaliyetler için kullanılan bir arazide konumlandırılmıştır. Kasrın adını çevredeki yoğun ıhlamur ağaçlarından aldığı, bağlık alanın ise bahçe düzeni içinde korunarak yapının peyzajla ilişkisini sürdürdüğü anlaşılmaktadır (Karaköse ve Haweja, 2022, s. 195). Bu örnek, kasırların doğayla bütünleşen karakterinin geç dönemde de devam ettiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Sonuç olarak Osmanlı kasırları, saray ile mesire, geçicilik ile ihtişam arasında konumlanan özgün yapılardır. Bunlar, hükümdarın sürekli ikamet ettiği saraylardan farklı olarak kısa süreli kullanım, gezinti, avlanma, kabul ve dinlenme gibi ihtiyaçlara cevap veren yapılar olmakla birlikte saray yaşamının dış mekânla ve kentsel çevreyle kurduğu ilişkinin bir parçası olmaları bakımından da önem taşımaktadır. Bu yönleriyle kasırlar, Osmanlı mimarisinde gündelik hükümdarlık pratiklerini ve temsil kültürünü görünür kılan ara mekânlar olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda Mecidiye Kasrı da konumlandığı çevre ve kullanım amacı bakımından Osmanlı kasır mimarisinin karakterini yansıtan dikkat çekici örneklerden biri olarak ele alınmalıdır.

Beykoz Mecidiye Kasrı'nın Tarihi

Mecidiye Kasrı, İstanbul'un Beykoz ilçesinde, Yalıköy'de Hünkâr İskeleyi olarak bilinen bölgenin güneyinde yer alan önemli bir Osmanlı hanedan yapısıdır. Boğaziçi'ndeki saray ve kasırlar arasında erken tarihli örneklerden biri olan bu yapı, Dolmabahçe, Çırağan, Beylerbeyi ve Küçüksu gibi on dokuzuncu yüzyılın öne çıkan kasır ve saraylarından daha önce inşa edilmiş olması nedeniyle ayrı bir konuma sahiptir. Nitekim yapı, Boğaziçi'nde inşa edilen ilk kâgir kasır olarak değerlendirilmekte ve Batılılaşma Dönemi'nde ortaya çıkan yeni mimari yaklaşımın erken uygulamalarından biri olarak kabul edilmektedir. Ayrıca Osmanlı mimarisinde serdablı düzenin ilk örnekleri arasında gösterilmesi de kasrın mimarlık tarihi içindeki önemini artırmaktadır (Karaköse ve Haweja, 2022, s. 196).

Kasrın inşasına, Sultan Abdülmecid'e bağlılığını ve sadakatini göstermek isteyen Kavalalı Mehmed Ali Paşa tarafından hediye edilmek amacıyla başlanmıştır. Bununla birlikte inşa süreci ve tamamlanma tarihi konusunda kaynaklar arasında farklılıklar bulunmaktadır. Özcan, yapımının 1855 yılında başladığını, Mehmed Ali Paşa'nın ölümü sonrasında oğlu Said Paşa tarafından tamamlandığını; mimari tasarımın Nigoğos Balyan'a, uygulama sürecinin ise Sarkis Balyan'a ait olduğunu belirtmektedir (Özcan, 2021, s. 52). Koçu ise yapının temelini 1845 yılında atıldığını ve kasrın Mehmed Ali Paşa'nın ölümünden sonra Said Paşa tarafından 1864'te tamamlandığını ifade etmektedir (Koçu, 1958, s. 2658). Bu farklılıklar,

Beykoz Kasrı'na ilişkin tarihsel belgelerin sınırlılığına ve yapı tarihi konusundaki kimi belirsizliklere işaret etmektedir.

Kasrın konumlandığı alanın seçimi de dönemin siyasi koşullarıyla bağlantılı görünmektedir. Hünkâr İskelesi çevresi, 1833 tarihli Hünkâr İskelesi Antlaşması ve Rus askeri varlığının Boğaz'ın kuzey hattında görünür hâle gelmesi nedeniyle Osmanlı siyasi hafızasında özel bir anlam taşımaktadır. Koçu'nun değerlendirmesine göre, Mehmed Ali Paşa'nın Osmanlı merkeziyle yaşanan gerginliklerin ardından bu bölgede bir kasır inşa ettirmesi, padişaha bir armağan sunma isteğine ek olarak siyasi bir telafi ve bağlılık gösterisiyle de ilişkilendirilebilir (Koçu, 1958, s. 2657-2658). Bu yönüyle Mecidiye Kasrı, on dokuzuncu yüzyıl Osmanlı siyasetindeki uzlaşma ve temsil arayışlarının mekânsal bir yansıması olarak da okunabilir.

Mimari açıdan bakıldığında yapı, Boğaziçi'nde yaygın olan ahşap köşk geleneğinden ayrılarak kâgir yapıım tekniğiyle öne çıkmaktadır. Dış cephede yerli beyaz mermer ile İtalya'dan getirilen taşların kullanılması, yapının malzeme seçiminde gösteriş ve kalıcılık fikrinin ön planda olduğunu göstermektedir (Karaköse ve Haweja, 2022, s. 196). Artan'ın ayrıntılı tanımına göre kare planlı kasır, uzunlamasına üç bölüme ayrılmıştır. Yapının merkezinde iki kat yüksekliğinde bir sofa yer almakta; bu ana mekân, yaklaşık sekiz metreye ulaşan yüksekliği ve ortasındaki camekânlı fener sayesinde daha da anıtsal bir etki yaratmaktadır. Her iki katta da köşelerde birer oda bulunmakta; bunların arasında bir tarafta oval planlı çift kollu merdiven sofası, diğer tarafta ise yine oval planlı bir salon yer almaktadır. Deniz ve kara cephelerine eklenen, dört sütunla taşınan geniş balkonlar ise yapının cephe kompozisyonunu daha temsili bir düzeye taşımaktadır (Artan, 1993, s. 199-200). Karaköse ve Haweja'nın belirttiği üzere yapı, bahçesindeki mermer kurna ve şadırvan ile birlikte özellikle yaz aylarında serinleme amacıyla tercih edilen bir mekân niteliği taşımaktadır (Karaköse ve Haweja, 2022, s. 197). Ayrıca yapının teraslarla çevrelenmiş zemin düzeni, onu peyzajla bütünleşen anıtsal bir kompozisyona dönüştürmektedir. Artan'ın ifadesiyle teraslar kat kat genişleyerek bahçe düzlemine ulaşmakta; böylece kasır, kademeli bir kaide üzerinde yükselen ve koru içerisindeki varlığını vurgulayan piramidal bir etki kazanmaktadır (Artan, 1993, s. 199-200). Bu düzenleme, yapının topografik ve görsel bir tasarım nesnesi olarak da ele alındığını göstermektedir.

Kasrın kullanım tarihi incelendiğinde yapının özellikle Sultan Abdülaziz döneminde daha yoğun biçimde değerlendirildiği anlaşılmaktadır. Karaköse ve Haweja, yapının bu dönemde biniş kasrı olarak kullanıldığını; resmî ziyaretler, cülus merasimleri ve konuk ağırlamaları için tercih edildiğini belirtmektedir. Ayrıca hanedan üyelerinin zaman zaman burada ikamet ettiği, Sultan Abdülaziz'in Tokat çiftliğine yaptığı av gezilerinden dönüşte kasra uğrayarak dinlendiği ve hatta burada güreş müsabakaları düzenlediği aktarılmaktadır. Denize ve balıkçılık alanlarına yakın konumu da yapının tercih edilmesinde etkili olmuştur (Karaköse ve Haweja, 2022, s.

197). Koçu da Abdülmecid'in bu kasra fazla iltifat etmediğini, yapının asıl kullanıcısının Abdülaziz olduğunu ifade etmektedir. Aynı kaynakta Prens Napoléon'un ikameti için yapının tahsis edildiği ve Fransa İmparatoriçesi Eugénie onuruna burada bir ziyafet verildiği belirtilmektedir (Koçu, 1958, s. 2659). Bu veriler, Mecidiye Kasrı'nın diplomatik temsilin bir parçası olduğunu da göstermektedir. Buna karşılık II. Abdülhamid döneminden itibaren yapının kullanımının belirgin biçimde azaldığı anlaşılmaktadır. Koçu'ya göre Abdülhamid kasra hemen hiç gitmemiş; yapı uzun süre bekçiler gözetiminde kapalı kalmıştır. Bu süreçte kasrın mefruşatı giderek harap olmuş, perdeler, koltuk ve kanepelerin kumaşları yıpranmış ve önemli ölçüde kullanılmaz hâle gelmiştir. 1910 yılında burada verilen bir bahar ziyafetinde bile yapının iç donanımındaki bozulmanın dikkat çekici düzeyde olduğu kaydedilmiştir (Koçu, 1958, s. 2659). Bu süreç, kasrın 19. yüzyıl sonlarından itibaren temsil işlevini büyük ölçüde kaybettiğini göstermektedir.

Yirminci yüzyıla gelindiğinde ise yapı, özgün işlevinden uzaklaşarak farklı kurumsal kullanımlara sahne olmuştur. Utkuluer, I. Dünya Savaşı öncesinde darüleytam olarak kullanılan kasrın, Cumhuriyet döneminde uzun yıllar hastane olarak hizmet verdiğini bu nedenle yapı hakkında sınırlı belgeye ulaşıldığını belirtmektedir (Utkuluer, 2012, s. 21). Artan da benzer biçimde yapının önce darüleytam, ardından trahom hastanesi olarak kullanıldığını; bir dönem göçmen iskânına ayrıldığını ve sonrasında orduya devredildiğini aktarmaktadır. 1953 yılında Sağlık Bakanlığı tarafından onarılan yapı klinik olarak kullanılmaya başlanmış, 1963'te Beykoz Preventoryumu'na dönüştürülmüş, daha sonra ise Beykoz Çocuk Göğüs Hastalıkları Hastanesi işlevini üstlenmiştir (Artan, 1993, s. 199-200). Yapının Milli Saraylar'a ancak 1997 yılında devredilmiş olması, koruma ve belgeleme sürecinin oldukça geç kurumsallaştığını göstermektedir (Utkuluer, 2012, s. 21).

Sonuç olarak Mecidiye Kasrı, Osmanlı'nın geç dönem kasır mimarisi içinde tarihsel arka planı ve mimari nitelikleri bakımından dikkat çekici bir yere sahiptir. Boğaziçi'nin erken tarihli kâgir kasırlarından biri olması, Batılılaşma döneminin yeni estetik anlayışını yerel mekân geleneğiyle birleştirmesi ve siyasî bağlılık, temsil ve armağan kültürü çerçevesinde ortaya çıkmış olması, yapıyı çok katmanlı bir inceleme alanına dönüştürmektedir. Ayrıca zaman içinde dinlenme ve kabul mekânı olmaktan çıkarak farklı kamusal işlevlere uyarlanmış olması, yapının tarihsel süreklilik içinde geçirdiği dönüşümleri görünür kılmaktadır.

Bu çerçevede Mecidiye Kasrı'nın yalnızca tarihsel ve mimari geçmişinin yanı sıra iç mekân organizasyonu, malzeme kullanımı, süsleme tercihleri ve mekânsal atmosferi de ayrıca önem kazanmaktadır. Yapının merkezî sofa düzeni, yüksek hacimli iç mekânları, aynalar, mermer kaplamalar ve temsil odaklı salonları, kasrın hanedan yaşamı içindeki işlevini doğrudan yansıtan unsurlar arasında yer almaktadır. Bu nedenle

Mecidiye Kasrı'nı daha yakından anlayabilmek için, yapının tarihsel arka planının ardından iç mekân özelliklerinin ayrıntılı biçimde incelenmesi gerekmektedir.

BEYKOZ MECİDİYE KASRI'NIN İÇ MEKÂN VE MOBİLYALARININ İNCELENMESİ

Yapının planı, merkezî bir sofanın etrafında gelişen simetrik bir kurguya sahiptir (Şekil 1). Büyük ana hacmin iki yanında ona eklenen yan mekânlarla düzenlenmiştir. Bu mekânsal düzen Osmanlı'daki geleneksel mimari yaklaşımın bir yansıması olmakta birlikte, geometrik düzen ve yan hacimlerin biçimlenişi bakımından Batı etkili bir kompozisyona da işaret etmektedir. Planın en belirgin yanı, ortadaki büyük hacmin diğer tüm mekânları hiyerarşik olarak kendine bağlamasıdır. Ağırlama ve protokol işlevlerine sahip bu kasrın ana hacminin hiyerarşik konumunun, gösterişli bir karşılama alanı olarak kullanılmasından kaynaklandığı ifade edilebilir.

Şekil 1: Yapının Zemin Kat Planı ve Ana Hacimden Bir Görünüm (Koçu, 1958, s. 2658; Yazarın Fotoğraf Arşivi)

Kasrın birinci odası, ana dolaşım şemasına bağlı, temsil ve kabul işlevi taşıyan yan salonlardan biri gibi görünmektedir. Mekânın yüksek tavanlı oluşu, çok sayıda pencereyle dışarı açılması ve mobilya yerleşiminin oturma-dinlenme eksenli düzenlenmiş olması, buranın servis değil kabul ve dinlenme odası karakteri taşıdığını düşündürmektedir. Duvar yüksekliği,

pencere oranları ve tavan kompozisyonu birlikte düşünülduğünde mekânın yataydan çok düşey etkili tasarlandığı görülmektedir. Bu, on dokuzuncu yüzyıl Osmanlı saray ve kasır iç mekânlarında sıkça rastlanan, temsiliyet ve ihtişamı artıran bir çözümdür. Özellikle yüksek pencereler ve bunları tam boy örten ağır perdeler, mekânın anıtsal etkisini güçlendirmektedir. Ayrıca oda, merkezde boşluk bırakan ve çevreye yerleştirilmiş oturma elemanlarıyla düzenlenmiştir. Bu durum, mekânın günlük kullanım kadar protokol ve kabul düzeni için de kurgulandığını gösterir. Ortadaki sehpa ve çevresindeki koltuk-sandalye dizilişi, odanın bir geçiş odası değil belirli süre vakit geçirilen bir salon olduğunu düşündürmektedir.

Duvar yüzeylerinde görülen çerçeveli panolar, bezemeler ve açık tonlu boya şeması, yapının iç mekânında Batı etkili bezeme anlayışının benimsendiğini açıkça göstermektedir (Şekil 2). Özellikle duvarların dikdörtgen panellere ayrılması ve panellerin üst köşelerinde yer alan kıvrımlı süsleme detayları, neo-klasik ile neo-barok/rokoko etkilerinin eklettik birleşimini çağrıştırmaktadır. Bu durum, yapının literatürde tarif edilen Batılılaşma dönemi karakteriyle uyumludur. Tavan süslemeleri ise on dokuzuncu yüzyıl Osmanlı saray iç mekânlarında görülen Avrupa etkili süsleme repertuarıyla uyumludur. Zemin kaplaması olarak görülen balıksırtı ahşap parke, bu tür bir yapı için oldukça uygun görünmektedir. Bunun restorasyon sırasında yenilenmiş ya da kısmen yeniden döşenmiş olması muhtemeldir; ancak biçimsel olarak on dokuzuncu yüzyılın seçkin iç mekân anlayışıyla uyumlu olup neo-barok üslubun mekândaki etkilerini göstermektedir. Ortadaki halı da oturma grubunu tanımlayan bir merkez oluşturmakta ve mekânsal kompozisyonu tamamlamaktadır.

Mekânda krem, açık mavi, bordo-kırmızı ve altın yaldızın birlikte kullanıldığı görülmektedir. Bu renk paleti, geç Osmanlı saray iç mekânlarında sıklıkla karşılaşılan gösterişli fakat kontrollü bir temsil diline yakındır. Açık renkli duvarlar ve tavan, mekânın yüksekliğini ve ferahlığını artırırken bordo perdeler ve kırmızı döşemeler odanın törensel ve ağırbaşlı atmosferini kuvvetlendirmektedir.

Bu mobilyalar büyük olasılıkla yapının özgün kullanım döneminden birebir korunmuş takımlar değil, daha çok dönem etkisini yansıtacak biçimde üretilmiş tefrişlerdir. Dolayısıyla bu mobilyaların, mekânın tarihine ne kadar uyumlu olduğu değerlendirilmelidir. Ceviz ağacından yapılmış olması muhtemel ahşaptan yapılmış; çerçevesi varakla süslenmiş ve bitkisel motiflerle bezenmiş bir aynaya sahip dolap da neo-barok üsluba uygun bir biçimde tasarlanmıştır. Koltukların yaldızlı ahşap iskeleti, kıvrımlı ayakları, oyma taçlandırılmış sırtlıkları ve kırmızı döşemeleri neo-barok üslup ile on dokuzuncu yüzyıl Avrupa saray mobilyalarına benzemektedir. Sehpanın cabriole bacakları ve tablasının mermerden yapılmış olması da neo-barok üslubun özelliklerini yansıtmaktadır. Odanın sağındaki koyu renk ahşaptan yapılmış ve üzerinde mermer tabla olan büfe de bu üsluba uygun olarak tasarlanmıştır. Özellikle kanepeler ve sandalyelerin tasarımı, Osmanlı saray

çevresinde yaygınlaşan Fransız etkili temsil mobilyaları ile oldukça uyumludur. Dolayısıyla bunlar, yapının genel tarihsel atmosferine yabancı durmamaktadır.

Şekil 2: Birinci Odanın İçerisinden Görünümler (Yazarın Fotoğraf Arşivi)

İlk odada dikdörtgen planlı, daha klasik bir kabul salonu hissi varken burada duvarın kavislenmesi ve tavanın dairesel/oval merkezli kompozisyonu nedeniyle daha plastik ve törensel bir mekân algısı oluşmaktadır. Duvar boyunca sıralanan kemerli pencereler ve bunların önünde uzanan uzun masa, mekânın resmî ağırlama, toplantı veya yemek salonu mantığında kurgulandığını düşündürmektedir.

Odanın ön plana çıkan unsurlarından tavanın merkezinde büyük dairesel bir göbek yer almakta; bu merkezden çevreye doğru dilimlenen panolar uzanmakta ve her pano kıvrımlı süslemelerle çerçevelenmektedir (Şekil 3). Tavanın bu kadar belirgin biçimde tasarlanmış olması, odanın önem derecesinin yüksek olduğuna işaret etmektedir. Duvarlar ilk odadaki gibi dikdörtgen çerçeveler yerine daha bütüncül bir etki oluşturan yüzeylere sahiptir. Pencerelerin üstlerinde yarım daire kör kemerler görülmektedir. Bu kemerler yapısal bir unsur olmaktan ziyade iç mekân kompozisyonunun tamamlayıcı bir parçası olarak tasarlanmış olup yüzeyini kadife ya da benzeri bir kumaş oluşturmaktadır. Açık gri ve mavi tonlu perde düzeni, ilk odadaki bordo perdeler kadar baskın olmayıp mekâna daha hafif ve seremonik bir atmosfer sağlamaktadır.

Bu odadaki tefrişler, ilk salondaki altın varaklı ve daha yoğun bezemeli oturma grubuna kıyasla daha sade bir karakter göstermektedir. Uzun masa ve onu çevreleyen sandalyeler, sandalyelerin kıvrımlı ancak sınırlı ölçüde vurgulanmış hatları, açık renk döşemeleri ve yalın ahşap

çerçeveleriyle, aşırı süslemeci bir saray mobilyası anlayışından ziyade daha kontrollü bir temsil dilini yansıtmaktadır. Sandalyelerin biçimsel özellikleri, yapının on dokuzuncu yüzyıl Batılılaşma dönemi karakteriyle bütünüyle uyumsuz değildir. Ancak ilk odada görülen neo-barok etkili, yaldızlı ve daha gösterişli oturma elemanlarına kıyasla daha geç ve daha sadeleştirilmiş bir üsluba sahiptir.

Şekil 3: İkinci Odanın İçerisinden Görünümler (Yazarın Fotoğraf Arşivi)

Üçüncü oda, yapının diğer odalarıyla kıyaslandığında; bu mekânın ilk odadaki yüksek ihtişam ile ikinci odadaki anıtsal toplantı düzeni arasında, yarı-resmî bir kabul salonu olarak konumlanmaktadır. Mekân dikdörtgen yakın bir forma; yüksek duvarlar ve çok sayıda pencere açıklıklarına sahiptir (Şekil 4). Ancak ilk odadan farklı olarak oturma elemanları karşılıklı ilişki kuracak biçimde daha yakın gruplanmıştır. Bu durum, odanın bir geçiş mekânı ya da salt sergileme alanı olmaktan çok, karşılıklı görüşme ve kabul düzeni için kullanıldığını düşündürmektedir.

Odanın duvarları birinci odaya benzer şekilde düzenlenmiş dikdörtgen çerçevelerle bölünmüştür. Bu düzen, mekâna ritim kazandırmaktadır. Tavan ve duvar arasındaki geçiş, ince silmeler ve renk bantlarıyla yumuşatılmış; böylece düşey yüzey ile yatay örtü arasında görsel süreklilik sağlanmıştır. Bu bakımdan oda neo-klasik üslubu daha yumuşak rokoko/barok kıvrımlarla birleştiren eklektik bir üsluba sahiptir.

Mekânın karakterini belirleyen en baskın unsurlardan biri, pencerelerdeki bordo renkli kadife malzemeden dikilmiş perdeler olup bu perdelerin ağır dokusu mekâna resmî bir kimlik kazandırmaktadır. Üst kısımları yoğun drapeli ve püsküllü perde başlıklarıyla vurgulanan bu tekstil elemanları, yapının diğer salonlarıyla ortak bir tasarım diline sahiptir. Mekânın tefrişleri, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı'nın Avrupa etkisinde şekillenen estetik anlayışını yansıtmaktadır. Koltukların

ahşap malzemeden yapılmış koyu renkli iskeletleri ve bordo tonlardaki kadife döşemeleri, neo-barok ihtişamın daha sadeleşmiş ve ağırbaşlı bir yorumu olarak karşımıza çıkmaktadır. Avizedeki renkli cam detayların mobilya döşemeleriyle kurduğu görsel ilişki, restorasyon esnasında bütüncül bir iç mekân kurgusunun hedeflendiğini göstermektedir.

Şekil 4: Üçüncü Odanın İçerisinden Görünümler (Yazarın Fotoğraf Arşivi)

Mekâna eklenen ıslak hacim, yapının özgününe ait değildir. Literatürde, Mecidiye Kasrı'nın özgün hâlinde mutfak ve hamam gibi servis birimlerinin bulunmadığı, yapının sürekli ikâmet amacıyla değil biniş kasrı olarak tasarlandığı ifade edilmiştir. Dolayısıyla fotoğraflarda görülen lavabo ve tuvalet, yapının hastane veya klinik olarak kullanıldığı dönemlerdeki işlevsel dönüşümün bir izi olup restorasyon sürecinde modern bir şekilde yeniden kurgulanmıştır.

Islak hacim olarak kurgulanan mekânın bitişiğindeki salonun bordo renkteki ağır perde düzeni, önceki salonda görülen tasarım yaklaşımının devamı niteliğindedir (Şekil 5). Bununla birlikte oturma grubuna eşlik eden çalışma masası gibi tefrişlerle önceki odalardan farklılaşmaktadır. Bu durum, odanın sohbet ve kabul işlevinin yanı sıra çalışma pratiğine de imkân veren bir salon olarak düzenlendiğini göstermektedir. Koltuklarda kullanılan, daha yalın ve bordoya yakın döşemelerin aksine burada tercih edilen çizgili kumaş kullanımı, mobilya yüzeyine daha hareketli bir görünüm kazandırmaktadır. Mekânın merkezinde yer alan yuvarlak sehpa çevresinde düzenlenen oturma elemanları, odanın kabul ve sohbet işlevini sürdürdüğünü göstermektedir. Ancak köşede konumlanan çalışma masasının varlığı, bu salonun kabul işlevine ek olarak daha kontrollü ve özel kullanımlara da açıldığını düşündürmektedir. Bu bağlamda mekânın tasarımında, karma bir kullanım senaryosu benimsenmiştir.

Şekil 5: Dördüncü Odanın İçerisinden Görünümler (Yazarın Fotoğraf Arşivi)

Kasrın kemerli bir açıklıktan geçilerek ulaşılan merdivenli bölümü, iç mekân organizasyonu içerisinde en anıtsal ve en güçlü temsil değerine sahip alanlardan biridir. Yapının plan şemasında da belirgin olduğu üzere oval forma sahip merdiven, kasrın sirkülasyonunu işlevsel olarak çözerken iç mekânın görsel odağı hâline de gelmektedir (Şekil 6). Çift kollu ve eğrisel biçimde yükselen merdivenler, mekânın anıtsal etkisini kuran temel mimari unsur niteliğindedir. Bu düzenleme, Osmanlı geleneksel sofa anlayışından farklı olarak Batı etkili anıtsal iç mekân kompozisyonlarını hatırlatmaktadır.

Şekil 6: Kasrın Merdivenlerinden Görünümler (Yazarın Fotoğraf Arşivi)

Üst katta yer alan oval salon, eğrisel duvar düzeni, yüksek hacmi, simetrik yerleşimi ve pencerelerdeki vitraylar ile ön plana çıkmaktadır. Yüksek ve dar pencerelerin, altın rengi ve drapeli perdelerle bezendiği görülmektedir. Ancak bu salonda pencereleri asıl farklılaştıran unsur, alt bölümlerde görülen kırmızı ve mavi tonlardaki renkli cam uygulamalarıdır. Bu vitraylı düzenleme, iç mekân atmosferini doğrudan etkileyen görsel bir araç hâline getirmektedir. Özellikle zeminde ve mobilya yüzeylerinde oluşan renkli yansımalar, salonun temsil niteliğini daha da artırmakta; gün ışığından dekoratif bir unsur olarak yararlanıldığını göstermektedir.

Salonda yer alan altın yaldızlı ve yoğun oymalı kanepeler, sandalye ve sehpa, önceki odalarda görülen daha sade veya koyu renk mobilyalardan belirgin biçimde ayrılmaktadır (Şekil 7). Buradaki mobilya grubu, biçimsel ve dekoratif özellikleri bakımından neo-barok etkilerin daha açık hissedildiği bir saray tefrişi anlayışını yansıtmaktadır. Yüksek sırtlıklar, taç benzeri üst bitişler, oyma detaylara sahip ayaklar ve açık altın renkli döşemeler, bu salonun kasır içindeki en üst temsil düzeylerinden birine sahip olduğunu düşündürmektedir. Bu anlamda salon, oturma işlevini sürdürmekle birlikte gösteriş, ihtişam ve kabul kültürünün yansıması niteliğindedir.

Şekil 7: Üst Kattaki Oval Salondan Görünümler (Yazarın Fotoğraf Arşivi)

SONUÇ

Mecidiye Kasrı'nın incelenen iç mekânları, yapının on dokuzuncu yüzyıl Osmanlı saray ve kasır mimarisi içinde iç mekân kurgusu tasarım yaklaşımıyla Batılılaşma döneminin karakteristik özelliklerini taşıdığını göstermektedir. Yüksek hacimli salonlar, simetrik plan şeması, paneller ile ayrılmış duvar düzeni, zengin tavan kompozisyonları, ağır perde kullanımı ve merkezî avize kurgusu, yapının temsil değeri yüksek bir hanedan yapısı olarak tasarlandığını ortaya koymaktadır. Bu bakımdan Mecidiye Kasrı iç mekânları, Osmanlı'nın geleneksel sofa düzenini bütünüyle terk etmeyen

ancak bunu Avrupa etkili neo-klasik, neo-barok ve rokoko unsurlarla yeniden yorumlayan eklektik bir üslup anlayışını yansıtmaktadır.

İncelenen odalar arasında belirgin bir mekânsal ve işlevsel derecelenme olduğu anlaşılmaktadır. İlk oda, yaldızlı ve daha gösterişli oturma elemanları, yüksek pencere düzeni ve salon kurgusuyla daha çok kabul ve dinlenme işlevine yönelik bir temsil mekânı izlenimi vermektedir. İkinci oda ise eğrisel duvar yapısı, zengin tavan bezemesi ve büyük masa etrafında örgütlenen yerleşimiyle daha kolektif, daha törensel ve daha resmî bir kullanım düzenine işaret etmektedir. Üçüncü oda ise koyu ahşap mobilyaları ve daha dengeli atmosferiyle yarı resmî kabul ve görüşme salonu niteliğinde okunabilmektedir. Dolayısıyla yapının iç mekân organizasyonu, farklı temsil düzeylerine karşılık gelen kullanım senaryoları üzerinden şekillenmiştir. Bununla birlikte mevcut iç mekân düzenlemelerinin restorasyon sonrası yeniden kurgulanmış olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Bugün görülen mobilya, tekstil ve aydınlatma unsurlarının tümünün özgün döneme ait olduğunu kesin biçimde söylemek mümkün değildir. Ancak bu tefrişin, yapının mimari kabuğuyla büyük ölçüde uyumlu biçimde seçildiği; tarihsel atmosferi destekleyen fakat aynı zamanda müzeleme ve sergileme mantığı çerçevesinde düzenlenmiş bir yaklaşım sergilediği söylenebilir. Başka bir ifadeyle, burada mutlak özgünlükten çok temsiliyetin yeniden kurgulanması ön plana çıkmaktadır.

Sonuç olarak Mecidiye Kasrı'nın iç mekânları, Osmanlı Batılılaşma döneminde saray ve kasır yapılarında görülen değişimin önemli göstergelerinden biridir. İncelenen salonlar, mimari biçimlenme, dekoratif unsurlar ve tefriş anlayışı bakımından dönemin estetik yönelimlerini ve saray temsiline ilişkin mekânsal kurguları görünür kılmaktadır.

REFERANSLAR

- Artan, T. (1993). Beykoz Kasrı. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Cilt 2* (s. 199-200). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayımları.
- Aydın, S. (2021). Kalender Kasrı: Yapımı, tadilatı ve II. Mahmud Dönemi askerî üs olma süreci. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (67), 281-298.
- Bişgin, O. N., ve Baldan, M. Y. (2022). Osmanlı döneminde Küçüksu Kasrı'nın diplomatik kabul ve konaklama amaçlı kullanımı. *Milli Saraylar Sanat Tarih Mimarlık Dergisi*, (22), 100-113.
- Eyice, S. (1999). Haliç kıyısında kalan son Osmanlı sarayı: Aynalıkavak Kasrı. *Milli Saraylar Tarih, Kültür, Kültür ve Mimarlık, 1*, 112-131.
- Ferrari, N. K. (2009). Türk-Osmanlı saray literatürü (12.-20. Yüzyıl). *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, (13), 205-240.
- Karaköse, H., ve Haweja, H. A. A. (2022). Osmanlı padişahlarının mirası (Saraylar, Köşkler ve Kasırlar). *HAFIZA*, 4(3), 179-201.
- Koçu, R. E. (1958). Beykoz Kasrı. *İstanbul Ansiklopedisi, Cilt 5* (s. 2657-2660). İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi Yayınları.
- Önal, A. (2015). Payitaht İstanbul'da Osmanlı merasimleri. *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, 3, 404- 449.

- Özcan, A. R. (2021). Beykoz Mecidiye Kasrı'nın kitâbesine ait gözlemler. *Milli Saraylar Sanat Tarih Mimarlık Dergisi*, (21), 48-59.
- Salman, Ö. (1999). *İstanbul'da son dönem saray ve kasırlarında bahçe düzenlemeleri* (Yüksek lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Sürdürülebilir Peyzaj Yönetiminde Geleneksel Ekolojik Bilgi

Kübra TEKDAMAR¹

1- Dr.; Bartın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü. kubratekdamar@gmail.com ORCID No: 0000-0002-2952-6298

ÖZET

Yirmi birinci yüzyılda biyolojik çeşitlilik kaybı, habitat parçalanması, iklim değişikliği, çevre kirliliği ve hızlı kentleşme gibi çok boyutlu çevresel krizler, doğal ve kültürel peyzajların sürdürülebilirliğini tehdit etmektedir. Küreselleşme, sanayileşme, göç hareketleri ve arazi kullanımındaki dönüşümler ise yerel toplulukların bilgi sistemlerini ve geleneksel yaşam biçimlerini giderek daha kırılgan hâle getirmektedir. Bu bağlamda, uzun dönemli insan-doğa etkileşimleri sonucunda gelişen Geleneksel Ekolojik Bilgi (Traditional Ecological Knowledge-GEB), sürdürülebilir ekosistem yönetimi, biyolojik çeşitliliğin korunması, iklim değişikliğine uyum ve kültürel peyzajların devamlılığı açısından önemli bir bilgi kaynağı olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca GEB'in sürdürülebilir peyzaj yönetimi süreçlerinde katılımcı, kültürel ve bağlama özgü yaklaşımların geliştirilmesine katkı sağladığı belirtilmektedir. GEB; yerli ve yerel toplulukların çevreleriyle kurdukları ilişkiler sonucunda geliştirdikleri bilgi, uygulama, inanç ve değer sistemlerini kapsamaktadır. Günümüzde bu bilgi sistemleri yalnızca geleneksel üretim biçimleriyle değil; ekolojik restorasyon, koruma biyolojisi, doğal kaynak yönetimi, iklim direnci, agro-ekoloji ve sürdürülebilir peyzaj planlama yaklaşımlarıyla da ilişkilendirilmektedir. Özellikle GEB'in bilimsel bilgiyle birlikte değerlendirilmesi, ekolojik süreçlerin yerel ölçekte daha bütüncül anlaşılmasına ve çevresel yönetim uygulamalarının sosyal kabulünün artırılmasına katkı sağlamaktadır.

Bu çalışma, GEB'in kültürel peyzajların sürdürülebilirliği, ekolojik restorasyon, biyolojik çeşitlilik koruma, iklim değişikliğine uyum ve çevresel yönetim süreçlerindeki rolünü literatür temelli bir yaklaşımla değerlendirmektedir. Ayrıca GEB ile bilimsel bilgi sistemleri arasındaki ilişki, Ekolojik Bilgelik (Ecological Wisdom) kavramı bağlamında tartışılmakta; yerel bilgi sistemlerinin sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle ilişkisi ele alınmaktadır. Literatür, GEB'in durağan değil; çevresel değişimlere uyum sağlayabilen dinamik, deneysel ve kültürel bir süreç olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak çalışma, GEB'in sürdürülebilir peyzaj yönetimi ve çevresel yönetim süreçlerinde bilimsel bilgiyle birlikte değerlendirilmesi gerektiğini; yerel toplulukların bilgi sistemlerini ve katılımcı yönetim mekanizmalarını merkeze alan bütüncül yaklaşımların ekolojik dayanıklılığın güçlendirilmesi açısından kritik öneme sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler – Geleneksel Ekolojik Bilgi (GEB), kültürel peyzaj, ekolojik restorasyon, biyolojik çeşitlilik, iklim direnci

GİRİŞ

Kültürel peyzajlar, doğa ile insan toplumunun uzun dönemli etkileşimleri sonucunda şekillenen; fiziksel çevre ile sosyal, ekonomik ve kültürel süreçlerin karşılıklı ilişkisini yansıtan çok katmanlı sistemlerdir. Bu peyzajlar yalnızca ekolojik bileşenlerden oluşmamakta; aynı zamanda toplulukların kimlik, aidiyet, yaşam biçimi ve kültürel hafızalarını da içermektedir. İnsanların çevreyle kurdukları ilişkiler sonucunda ortaya çıkan bilgi, deneyim ve inanç sistemleri kültürel peyzajların oluşumunda belirleyici rol oynamaktadır (Manningtyas ve Furuya, 2022).

Özellikle yerli ve yerel topluluklarda insan-doğa ilişkisi bütüncül bir anlayışla ele alınmakta; peyzaj yalnızca fiziksel bir çevre değil, aynı zamanda kültürel, ruhsal, sosyal ve ekolojik süreçlerin kesiştiği bir yaşam sistemi olarak değerlendirilmektedir. Bu yaklaşım, ekosistem sağlığı ile toplumsal refah arasında güçlü ilişkiler bulunduğunu ve geleneksel bilgi sistemlerinin sürdürülebilir çevre yönetimi açısından önemli olduğunu ortaya koymaktadır (McIntosh vd., 2018; Bojórquez-Tapia vd., 2025).

Ancak günümüzde hızlanan biyofiziksel değişimler, kentleşme, küreselleşme, sanayileşme, iklim değişikliği ve arazi kullanım dönüşümleri kültürel peyzajların sürdürülebilirliği üzerinde ciddi baskılar oluşturmaktadır. Neolitik dönemden itibaren başlayan insan kaynaklı peyzaj dönüşümleri, özellikle sanayi devrimi sonrasında hızlanmış; habitat parçalanması, tür kayıpları, yangın rejimlerinde değişim ve ekosistem süreçlerinde bozulmalara neden olmuştur (Bauzà vd., 2026). Özellikle kırsal terk süreçleri ve geleneksel arazi kullanım uygulamalarının azalması, birçok bölgede biyokültürel çeşitliliğin zayıflamasına yol açmaktadır (Hernández-Morcillo vd., 2014).

Bu bağlamda son yıllarda sürdürülebilir çevre yönetimi tartışmalarında Geleneksel Ekolojik Bilgi (GEB) kavramı giderek daha fazla önem kazanmıştır. GEB, yerli ve yerel toplulukların uzun yıllar boyunca doğayla kurdukları ilişkiler sonucunda geliştirdikleri bilgi, uygulama, inanç ve değer sistemlerini ifade etmektedir (Berkes, 2008; Hernández-Morcillo vd., 2014; Uprety vd., 2012; Burman, 2022). Bu bilgi sistemleri; doğal kaynak yönetimi, tarım, su kullanımı, orman yönetimi, biyolojik çeşitliliğin korunması ve iklim değişikliğine uyum gibi çok sayıda alanda sürdürülebilir uygulamaların geliştirilmesine katkı sunmaktadır (Negi vd., 2025; Silva-Ávila vd., 2025; Siringan, 2025).

Sürdürülebilir peyzaj yönetimi yaklaşımlarında, kültürel boyutların ve yerel bilgi sistemlerinin çevresel yönetim süreçlerine entegrasyonu giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Literatürde birçok geleneksel toplumun kendilerini doğadan ayrı değil; peyzajın bütüncül bir parçası olarak değerlendirdiği ve insan-doğa ilişkisini karşılıklı bir ortaklık çerçevesinde ele aldığı belirtilmektedir (Herrmann ve Torri, 2009). Bu bağlamda GEB'in sürdürülebilir peyzaj yönetimi açısından yalnızca çevresel değil; aynı

zamanda kültürel süreklilik, toplumsal katılım ve yer temelli yönetim anlayışlarının geliştirilmesi açısından da önemli katkılar sunduğu vurgulanmaktadır (Nor Fauzi vd., 2025). Bununla birlikte peyzaj ekolojisi literatüründe, yerel ve yerli bilgi sistemlerinin peyzaj planlama ve yönetim süreçlerine yeterince entegre edilmediği; kültürel perspektiflerin ve topluluk temelli yönetim yaklaşımlarının hâlen sınırlı düzeyde değerlendirildiği belirtilmektedir (Pearson ve Gorman, 2023).

Literatürde GEB'in yalnızca geçmişe ait durağan bir bilgi sistemi olmadığı; aksine gündelik deneyimler, çevresel değişimler ve bilimsel bilgiyle etkileşim içerisinde sürekli yeniden üretilen dinamik bir yapı olduğu vurgulanmaktadır (Hernández-Morcillo vd., 2014). Bu nedenle GEB, günümüzde yalnızca kültürel mirasın korunması açısından değil; aynı zamanda ekolojik restorasyon, iklim direnci, sürdürülebilir kalkınma ve çevresel yönetim süreçleri açısından da önemli bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir.

Her ne kadar GEB üzerine çok sayıda çalışma bulunsa da, kültürel peyzaj sürdürülebilirliği, ekolojik bilgelik, iklim direnci ve sürdürülebilir peyzaj yönetimi arasındaki ilişkileri bütüncül biçimde değerlendiren disiplinlerarası sentez çalışmalarının sınırlı olduğu görülmektedir. Bu çalışma, GEB'in kültürel peyzajların sürdürülebilirliği, ekosistem yönetimi, biyolojik çeşitlilik koruma, ekolojik restorasyon ve iklim değişikliğine uyum süreçlerindeki rolünü literatür temelli bir yaklaşımla incelemektedir. Ayrıca GEB ile bilimsel bilgi sistemleri arasındaki ilişki, ekolojik bilgelik yaklaşımı ve çevresel yönetim süreçleri bağlamında değerlendirilerek sürdürülebilir peyzaj yönetimine yönelik bütüncül bir çerçeve sunulmaktadır.

Geleneksel Ekolojik Bilginin Kavramsal Çerçevesi

GEB, yerli ve yerel toplulukların çevreleriyle uzun dönemli etkileşimleri sonucunda geliştirdikleri bilgi, uygulama, deneyim ve inanç sistemlerini ifade etmektedir (Berkes, 2008; Hernández-Morcillo vd., 2014; Manningtyas ve Furuya, 2022). GEB; insanların canlı varlıklarla, ekolojik süreçlerle ve çevresel sistemlerle ilişkilerine dair nesiller boyunca kültürel aktarım yoluyla sürdürülen birikimli bilgi sistemi olarak tanımlanmaktadır (Berkes vd., 2000; Uprety vd., 2012; Hernández-Morcillo vd., 2014).

GEB kavramının bilimsel literatürde yaygınlaşması 1960'lı yıllardaki etnobotanik çalışmalara dayanmaktadır. 1980'lerden itibaren etnomedisin, ekoloji, arkeoloji ve antropoloji gibi alanlarda kullanılmaya başlayan kavram, 1990'lı yıllardan sonra sosyal-ekolojik dayanıklılık, çevresel yönetim ve biyokültürel çeşitlilik tartışmalarının önemli bir parçası hâline gelmiştir (Hernández-Morcillo vd., 2014; Bauzà vd., 2026). Özellikle biyolojik çeşitlilik kaybı ile kültürel çeşitlilik kaybının birbirine bağlı süreçler olduğunun anlaşılması, GEB çalışmalarını biyokültürel çeşitlilik yaklaşımıyla ilişkilendirmiştir (Bojórquez-Tapia vd., 2025). Berkes'e (2008) göre GEB yalnızca türlere ilişkin gözlemsel bilgilerden oluşmamakta; aynı

zamanda çevresel kullanım pratikleri, etik değerler, kültürel normlar ve insan-doğa ilişkilerine dair felsefi yaklaşımları da içermektedir. Bu nedenle GEB; bilgi, uygulama ve inanç boyutlarının bir arada bulunduğu çok katmanlı bir sistem olarak değerlendirilmektedir (Gagnon ve Berteaux, 2009; Burman, 2022).

GEB'in temel özelliklerinden biri, yerel çevresel koşullarla doğrudan ilişkili olmasıdır. Bu bilgi sistemleri belirli tür toplulukları, iklim koşulları, topografik yapılar ve kültürel pratiklerle etkileşim içerisinde şekillenmektedir (Siringan, 2025; Witharana vd., 2025). Yerli topluluklar açısından GEB çoğu zaman yalnızca teknik bir bilgi sistemi değil, aynı zamanda manevi deneyimleri ve toprakla kurulan kültürel bağı içeren bir yaşam biçimidir (McGregor, 2004; Sinthumule, 2023). Bununla birlikte güncel çalışmalar, GEB'in durağan değil dinamik bir yapı olduğunu vurgulamaktadır. Yerel topluluklar geleneksel bilgiyi gündelik yaşam deneyimleri, bilimsel bilgi, teknolojik gelişmeler ve çevresel değişimlerle birlikte yeniden üretmektedir (Hernández-Morcillo vd., 2014; Silva-Ávila vd., 2025). Bu durum, GEB'in değişen çevresel koşullara uyum sağlayabilen esnek bir bilgi sistemi olduğunu göstermektedir.

Kültürel Peyzajlarda Geleneksel Ekolojik Bilginin Kullanımı

Kültürel peyzajlar, insan toplumlarının doğayla kurdukları uzun dönemli ilişkilerin mekânsal yansıması olarak değerlendirilmektedir. Bu peyzajlar yalnızca fiziksel çevrenin değil; aynı zamanda üretim biçimlerinin, toplumsal örgütlenmenin, kültürel hafızanın ve geleneksel bilgi sistemlerinin de bir sonucudur. Bu nedenle GEB, kültürel peyzajların oluşumu ve sürdürülebilirliği açısından temel bileşenlerden biri olarak kabul edilmektedir (Manningtyas ve Furuya, 2022).

Tarihsel süreçte tarımsal üretim sistemleri, geleneksel su yönetimi uygulamaları, otlatma rejimleri ve orman kullanımı gibi insan faaliyetleri, birçok bölgede mozaik peyzaj yapılarının oluşmasına katkı sağlamıştır. Ancak modernleşme, yoğun kentleşme, sanayileşme ve kırsal terk süreçleri, bu geleneksel peyzaj sistemlerinde önemli dönüşümlere yol açmıştır (Siringan, 2025; Bauzà vd., 2026). Özellikle geleneksel arazi kullanım uygulamalarının terk edilmesi, habitat yapılarında değişimlere ve biyokültürel çeşitliliğin azalmasına neden olmaktadır (Bauzà vd., 2026).

GEB'in kültürel peyzajların korunması açısından önemli işlevler üstlendiği bilinmektedir (Hernández-Morcillo vd., 2014; McIntosh vd., 2018; Manningtyas ve Furuya, 2022). Yerel toplumların uzun dönemli çevresel deneyimleri; tür seçimi, tarımsal üretim biçimleri, su kullanımı, toprak koruma yöntemleri ve habitat yönetimi gibi konularda sürdürülebilir uygulamaların gelişmesini sağlamaktadır (Negi vd., 2025; Siringan, 2025). Özellikle kutsal koruluklar, geleneksel tarım sistemleri, agro-ekolojik uygulamalar ve kontrollü yakma yöntemleri, kültürel peyzajların ekolojik dayanıklılığını artıran uygulamalar arasında değerlendirilmektedir.

Hindistan'daki kutsal koruların endemik türlerin korunmasına katkı sağlaması veya Avustralya Aborjin topluluklarının kontrollü yakma uygulamalarının yangın risklerini azaltması, GEB'in ekolojik süreçler üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır (Ssenku vd., 2022; Siringan, 2025; Witharana vd., 2025). Kültürel peyzajların sürdürülebilirliği açısından GEB yalnızca çevresel değil; aynı zamanda toplumsal aidiyet, kimlik ve kültürel süreklilik açısından da önemli bir rol üstlenmektedir. Yerel bilgi sistemlerinin kaybı, yalnızca biyolojik çeşitliliğin değil; aynı zamanda toplulukların kültürel hafızasının ve yaşam pratiklerinin de zayıflamasına neden olmaktadır (McIntosh vd., 2018).

Ekosistem Yönetimi ve Ekolojik Restorasyonda Geleneksel Ekolojik Bilginin Rolü

Ekolojik restorasyon, bozulmuş veya zarar görmüş ekosistemlerin iyileştirilmesini ve ekolojik işlevlerinin yeniden kazandırılmasını amaçlayan çok disiplinli bir süreçtir (Upreaty vd., 2012; Negi vd., 2025). Günümüzde artan ekosistem tahribatı, restorasyon çalışmalarını sürdürülebilir çevre yönetiminin temel bileşenlerinden biri hâline getirmiştir.

Son yıllarda literatürde, restorasyon çalışmalarının yalnızca bilimsel verilere dayalı yürütülmesinin yeterli olmadığı; yerel toplulukların uzun dönemli gözlem ve deneyimlerini içeren GEB'in de restorasyon süreçlerine dahil edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Upreaty vd., 2012). GEB'in restorasyon süreçlerine entegrasyonu hem ekolojik sürdürülebilirliğin hem de kültürel sürekliliğin korunmasına katkı sağlamaktadır. GEB; referans ekosistemlerin belirlenmesi, uygun tür seçimi, habitat yönetimi, restorasyon alanlarının tanımlanması ve geçmiş arazi kullanım uygulamalarının anlaşılması açısından önemli bilgiler sunmaktadır (Upreaty vd., 2012). Özellikle tarihsel ekolojik verilerin sınırlı olduğu bölgelerde yerel toplulukların çevresel hafızası, ekolojik restorasyon projeleri için kritik bir bilgi kaynağı oluşturmaktadır (Upreaty vd., 2012; Bauzà vd., 2026).

Literatürde geleneksel bilgi ile bilimsel bilginin birbirini tamamlayıcı nitelikte olduğu sıklıkla vurgulanmaktadır (Gagnon ve Berteaux, 2009; Upreaty vd., 2012; Hernández-Morcillo vd., 2014; Siringan, 2025). Birçok durumda GEB, bilimsel verilerin sağlayamadığı yerel ölçekte ayrıntılı çevresel gözlemler sunmakta ve ekolojik değerlendirmeleri güçlendirmektedir (Gagnon ve Berteaux, 2009; Manningtyas ve Furuya, 2022). Bununla birlikte GEB'in restorasyon süreçlerine entegrasyonu bazı etik ve metodolojik sorunları da beraberinde getirmektedir. Kültürel farklılıklar, dil engelleri, bilgi sahipliği ve fikri mülkiyet hakları gibi konular, geleneksel bilgi sistemlerinin kullanımı açısından önemli tartışma alanları oluşturmaktadır (Upreaty vd., 2012; Siringan, 2025). Ayrıca her geleneksel uygulamanın ekolojik açıdan sürdürülebilir olmadığı; bazı uygulamaların değişen çevresel koşullar altında işlevini yitirebildiği de belirtilmektedir (Berkes vd., 2000; Upreaty vd., 2012). Buna rağmen literatür

genel olarak GEB'in restorasyon süreçlerinde sosyal kabulü artırdığını, topluluk katılımını güçlendirdiğini ve uzun dönemli ekolojik dayanıklılığa katkı sağladığını ortaya koymaktadır (Uprety vd., 2012; Haq vd., 2023).

İklim Değişikliği Kapsamında Ekosistem Yönetiminde Geleneksel Bilgi Kullanımının Önemi

GEB'in en önemli uygulama alanlarından biri biyolojik çeşitliliğin korunmasıdır. Yerli ve yerel toplumların dünya kara yüzeyinin yaklaşık dörtte birini yönettiği ve küresel biyolojik çeşitliliğin önemli bölümünü koruduğu belirtilmektedir (Siringan, 2025). Bu durum, geleneksel bilgi sistemlerinin ekosistem yönetimindeki önemini ortaya koymaktadır.

GEB'in orman yönetimi, agro-ekolojik üretim sistemleri, kutsal koruluklar, sürdürülebilir balıkçılık ve dönüşümlü otlatma gibi geleneksel uygulamalar aracılığıyla biyolojik çeşitliliğin korunmasına önemli katkılar sunmaktadır (Hernández-Morcillo vd., 2014; Sinthumule, 2023). Özellikle sosyo-kültürel normlar, tabular, ritüeller ve geleneksel yönetim kuralları doğal kaynak kullanım baskısını azaltarak ekosistemlerin korunmasına katkı sunmaktadır (Sinthumule, 2023).

İklim değişikliği bağlamında GEB, toplumların çevresel değişimlere uyum kapasitesini artıran önemli bir araç olarak değerlendirilmektedir. Yerli ve yerel toplumlar, uzun dönemli çevresel gözlemler sonucunda değişken iklim koşullarına uyum sağlayan üretim sistemleri ve kaynak yönetim stratejileri geliştirmiştir (Hernández-Morcillo vd., 2014; Negi vd., 2025; Witharana vd., 2025). And Dağları'nda farklı yükseltilerde üretim yapılması, Pasifik Adaları'nda yıldızlar, gelgitler ve rüzgâr örüntülerine dayalı geleneksel navigasyon uygulamaları ile Afrika'daki pastoral toplumların ekolojik göstergelere göre otlatma rotalarını düzenlemesi bu stratejilere örnek oluşturmaktadır. Bu uygulamalar yalnızca yerel geçim sistemlerini desteklemekle kalmamakta; aynı zamanda günümüz iklim uyum politikaları için alternatif modeller sunmaktadır (Uprety vd., 2012; Sinthumule, 2023; Siringan, 2025). Nitekim Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC), yerli bilgi sistemlerinin iklim uyum ve azaltım stratejilerindeki rolünü giderek daha fazla tanımaktadır. Bu durum, GEB'in çevresel yönetim süreçlerine entegrasyonunun kültürlerarası diyalog, katılımcı yönetim ve uzun dönemli iş birliği mekanizmalarıyla birlikte ele alınması gerektiğini göstermektedir (Anwar S. vd., 2022; Siringan, 2025). GEB'in gıda sistemleri açısından önemi de giderek daha fazla vurgulanmaktadır. Yerli gıda sistemlerinin yüksek biyolojik çeşitlilik içermesi, tohum egemenliği, agro-ekolojik üretim biçimleri ve sürdürülebilir arazi yönetimi uygulamaları, iklim dirençli gıda sistemlerinin geliştirilmesi açısından önemli görülmektedir (Goodridge, 2025; Negi vd., 2025). Bununla birlikte modernleşme, göç, teknolojik dönüşüm ve arazi kullanım değişiklikleri nedeniyle GEB'in kuşaklar arası aktarımının zayıfladığı ve birçok geleneksel

uygulamanın kaybolma riskiyle karşı karşıya olduğu belirtilmektedir (Manningtyas ve Furuya, 2022; Witharana vd., 2025).

Geleneksel Ekolojik Bilgi ve Bilimsel Bilginin Entegrasyonu

Son yıllarda sürdürülebilir çevre yönetimi tartışmalarında en fazla öne çıkan konulardan biri, GEB ile bilimsel bilgi sistemlerinin entegrasyonudur. Literatürde bu iki bilgi sisteminin birbirine alternatif değil; tamamlayıcı nitelikte olduğu vurgulanmaktadır (Berkes vd., 2000; Gagnon ve Berteaux, 2009). Bilimsel bilgi çoğunlukla nicel veriler, modelleme ve deneysel yöntemlere dayanırken; GEB uzun dönemli gözlem, deneyim, kültürel aktarım ve yerel bağlam bilgisini içermektedir. Bu nedenle GEB, özellikle yerel ölçekte çevresel süreçlerin anlaşılmasında bilimsel çalışmaları tamamlayıcı bilgiler sunabilmektedir (Uprety vd., 2012; Hernández-Morcillo vd., 2014; Siringan, 2025).

Huntington vd. (2004), GEB ile bilimsel bilginin entegrasyonunda farklı mekânsal ve zamansal ölçeklerin dikkate alınması gerektiğini belirtmektedir. Özellikle bilgi sistemleri arasındaki “tamamlayıcılık” yaklaşımı, çevresel süreçlerin daha bütüncül değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır (Gagnon ve Berteaux, 2009). GEB ile bilimsel bilginin birlikte değerlendirilmesi; bilgi boşluklarının azaltılması, çevresel yönetim stratejilerinin güçlendirilmesi ve sosyal kabulün artırılması açısından önemli fırsatlar sunmaktadır (Siringan, 2025). Ancak bu entegrasyon sürecinde epistemolojik farklılıklar, kültürel duyarlılıklar ve güç ilişkileri önemli tartışma alanları oluşturmaktadır (Uprety vd., 2012; Bojórquez-Tapia vd., 2025).

Ekolojik Bilgelik Yaklaşımı ve Geleneksel Ekolojik Bilgi İlişkisi

Günümüzde peyzaj planlama ve sürdürülebilir tasarım literatüründe öne çıkan kavramlardan biri de Ekolojik Bilgelik (Ecological Wisdom) yaklaşımıdır. Ekolojik Bilgelik, çevresel süreçlere ilişkin etik ve bilinçli kararlar geliştirme kapasitesi olarak tanımlanmaktadır (Manningtyas ve Furuya, 2022).

GEB ve Ekolojik Bilgelik kavramları birçok noktada kesişmektedir. Her iki yaklaşım da insan-doğa ilişkilerinin sürdürülebilir biçimde düzenlenmesini amaçlamakta ve yerel bilgi sistemlerine önem vermektedir. Bununla birlikte GEB daha çok yerel toplulukların deneyimsel bilgi birikimine dayanırken; Ekolojik Bilgelik bu bilginin etik ve uygulamalı karar mekanizmalarına dönüştürülmesini ifade etmektedir (Siringan, 2025; Witharana vd., 2025). Bu nedenle kültürel peyzaj çalışmalarında GEB; etnobotanik bilgi, geleneksel üretim sistemleri ve sosyo-ekolojik dayanıklılıkla ilişkilendirilirken; Ekolojik Bilgelik yaklaşımı daha çok ekolojik planlama, sürdürülebilir tasarım ve çevresel politika üretimiyle ilişkilendirilmektedir (Manningtyas ve Furuya, 2022).

Politikalar, Yönetişim ve Sosyal Boyut

GEB'in çevresel yönetim süreçlerindeki önemi son yıllarda uluslararası platformlarda giderek daha fazla kabul edilmektedir. Özellikle Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi (CBD), Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO) ve Biyoçeşitlilik ve Ekosistem Hizmetleri Üzerine Hükümetlerarası Bilim-Politika Platformu (IPBES) gibi kuruluşlar, yerel bilgi sistemlerinin korunmasını ve politika süreçlerine dahil edilmesini desteklemektedir (Hernández-Morcillo vd., 2014).

Literatürde GEB'in çevre politikalarına entegrasyonunun yalnızca bilgi aktarımı değil; aynı zamanda yerel toplulukların karar alma süreçlerine aktif katılımını gerektirdiği belirtilmektedir. Bu yaklaşım, bilimsel bilgi ile yerel bilgi sistemlerinin birlikte üretildiği daha demokratik ve katılımcı yönetim modellerini öne çıkarmaktadır (Uprety vd., 2012; Sinthumule, 2023; Witharana vd., 2025). Ayrıca sosyal etki değerlendirme süreçlerinde GEB'in dikkate alınması; biyokültürel mirasın, yerel geçim sistemlerinin ve insan-doğa ilişkilerinin daha kapsamlı biçimde değerlendirilmesine katkı sağlamaktadır (Manningtyas ve Furuya, 2022; Bojórquez-Tapia vd., 2025).

Sürdürülebilirlik tartışmaları kapsamında, GEB'in Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleriyle (SKH) ilişkisi giderek daha fazla önem kazanmaktadır. GEB uygulamaları; yoksulluğun azaltılması (SKH 1), gıda güvenliği ve sürdürülebilir tarım (SKH 2), sağlıklı yaşamın desteklenmesi (SKH 3), temiz su yönetimi (SKH 6), sorumlu üretim ve tüketim modellerinin geliştirilmesi (SKH 12), iklim eylemi (SKH 13) ile karasal ve sucul ekosistemlerin korunması (SKH 14 ve SKH 15) açısından önemli katkılar sunmaktadır (Berkes, 2008; Hernández-Morcillo vd., 2014; Negi vd., 2025; Witharana vd., 2025). Özellikle geleneksel tarım uygulamaları, ürün çeşitliliği, tohum koruma yöntemleri, agro-ekolojik üretim sistemleri ve sürdürülebilir doğal kaynak kullanımına dayanan GEB uygulamaları; yerel gıda güvenliğini, ekosistem hizmetlerinin korunmasını ve toplumsal dayanıklılığı desteklemektedir. Bununla birlikte GEB'in bilimsel bilgi sistemleri ve adaptif yönetim yaklaşımlarıyla birlikte değerlendirilmesi; yerel topluluklar, araştırmacılar ve politika yapımcılar arasında iş birliğini güçlendirerek sürdürülebilir kalkınma süreçlerinde daha kapsayıcı ve bütüncül stratejilerin geliştirilmesine katkı sağlamaktadır (Negi vd., 2025).

GEB'in sürdürülebilir çevre yönetimi, biyolojik çeşitliliğin korunması, iklim değişikliğine uyum ve doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı açısından çok yönlü katkılar sunduğu görülmektedir. Yerel toplulukların deneyimlerine dayanan bu uygulamalar, çevresel dayanıklılığın güçlendirilmesi ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin desteklenmesi açısından dikkate değer bir potansiyel taşımaktadır. GEB uygulamalarının sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle ilişkisi ve çevresel katkıları Tablo 1'de özetlenmektedir. Bu uygulamaların sürdürülebilir peyzaj yönetimi

içerisindeki çok boyutlu ilişkilerini ortaya koyan kavramsal çerçeve ise Şekil 1’de sunulmaktadır.

Tablo 1: Geleneksel Ekolojik Bilgi uygulamalarının Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleriyle (SKH) ilişkisi ve çevresel katkıları

GEB Uygulamaları	İlişkili SKH’ler	SKH’lere Katkısı
Tarımsal Uygulamalar		
Teras tarımı	SKH 2, SKH 13	Toprak erozyonunu azaltarak ürün çeşitliliğini ve verimliliğini destekler, iklim değişikliğine dayanıklılığı artırır.
Ürün rotasyonu ve karma ekim	SKH 1, SKH 2, SKH 6, SKH 13, SKH 15	Toprak verimliliğini artırır, zararlıları azaltır, arazi bozulmasını önler ve sürdürülebilir üretimi destekler.
Organik gübreleme	SKH 2, SKH 13	Toprak verimliliğini artırır, çevresel etkileri azaltır ve sürdürülebilir tarımı destekler.
Nadas yönetimi	SKH 2, SKH 13	Toprak yapısını iyileştirir, arazi bozulmasını önler ve sürdürülebilir üretime katkı sağlar.
Biyolojik pestisit kullanımı	SKH 2, SKH 13, SKH 15	Kimyasal pestisit kullanımını azaltarak biyolojik çeşitliliğin korunmasına katkı sağlar.
Ürün depolama yönetimi	SKH 2, SKH 12	Gıda kayıplarını azaltır ve gıda güvenliğini destekler.
Ekosistem ve Doğal Kaynak Yönetimi		
Yağmur suyu hasadı yapıları	SKH 6, SKH 13, SKH 15	Sürdürülebilir su yönetimini destekler ve su kıtlığı risklerini azaltır.
Dönüşümlü otlatma	SKH 12, SKH 13, SKH 15	Otlakların verimliliğini korur, aşırı otlatmayı önler ve doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımını destekler.
Kutsal koruluklar	SKH 1, SKH 8, SKH 12, SKH 13, SKH 15	Ekosistem hizmetlerini, biyolojik çeşitliliği ve kültürel uygulamaları koruyarak sosyo-ekolojik dayanıklılığı artırır.
Biyo-çit (Biofencing) uygulamaları	SKH 13, SKH 15	Erozyonu azaltır, habitat sürekliliğini destekler ve biyolojik çeşitliliği korur.
Sürdürülebilir balıkçılık ve aşırı avlanmanın sınırlandırılması	SKH 14	Su ekosistemlerinin ve balık popülasyonlarının korunmasına katkı sağlar.
Geleneksel Sağlık ve Hayvancılık Uygulamaları		
Etno-veteriner uygulamalar	SKH 3, SKH 13	Kimyasal kullanımını azaltır, doğal hayvan sağlığı uygulamalarını destekler ve sürdürülebilir hayvancılığa katkı sağlar.

Kaynak: Negi vd. (2025)’ten uyarlanmıştır.

Kavramsal model; GEB’in kültürel peyzajların korunması, ekolojik restorasyon, biyolojik çeşitlilik yönetimi, iklim değişikliğine uyum, doğa temelli çözümler ve katılımcı yönetim süreçleriyle ilişkisini göstermektedir. Ayrıca GEB’in bilimsel bilgi sistemleri ve adaptif yönetim yaklaşımlarıyla entegrasyonu; sosyo-ekolojik dayanıklılığın ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin desteklenmesinde temel bir bileşen olarak değerlendirilmektedir.

Şekil 1: Geleneksel Ekolojik Bilginin sürdürülebilir peyzaj yönetimi, kültürel peyzaj sürekliliği ve sosyo-ekolojik dayanıklılık süreçlerindeki rolünü gösteren kavramsal çerçeve (Literatür temel alınarak yazar tarafından geliştirilmiştir.)

TARTIŞMA

Literatür genel olarak değerlendirildiğinde, GEB yalnızca geçmişe ait kültürel bir miras değil; sürdürülebilir çevre yönetimi, ekolojik restorasyon ve iklim değişikliğine uyum süreçlerinde önemli katkılar sunan dinamik bir bilgi sistemi olduğu görülmektedir. Özellikle biyolojik çeşitlilik kaybı, habitat parçalanması, kırsal terk, iklim değişikliği ve doğal kaynakların aşırı kullanımı gibi güncel çevresel sorunlar karşısında, yalnızca teknoloji ve bilim merkezli yaklaşımların yeterli olmadığı; yerel toplulukların uzun dönemli çevresel deneyimlerini içeren bilgi sistemlerinin de karar alma süreçlerine dahil edilmesi gerektiği giderek daha fazla kabul görmektedir (Berkes, 2008; Uprety vd., 2012; Hernández-Morcillo vd., 2014; Siringan, 2025).

Çalışmalar, GEB'in özellikle yerel ölçekte çevresel değişimlerin anlaşılması, kaynak kullanım baskılarının azaltılması, ekolojik dayanıklılığın artırılması ve sürdürülebilir üretim sistemlerinin geliştirilmesi açısından önemli avantajlar sunduğunu ortaya koymaktadır. Yerel toplulukların uzun dönemli gözlem ve deneyimlerine dayanan bu bilgi sistemleri; habitat yönetimi, tür seçimi, agro-ekolojik uygulamalar, geleneksel su yönetimi ve yangın kontrolü gibi alanlarda bilimsel yaklaşımları tamamlayıcı bilgiler sağlamaktadır (Uprety vd., 2012; Gagnon ve Berteaux, 2009; Negi vd., 2025; Witharana vd., 2025). Özellikle kutsal koruluklar, tabular, ritüeller ve kontrollü yakma uygulamaları gibi kültürel temelli yönetim pratikleri, doğal

kaynak kullanım baskısını azaltarak biyolojik çeşitliliğin korunmasına katkı sağlamaktadır (Sinthumule, 2023; Siringan, 2025).

Bununla birlikte literatürde, GEB'in modern çevresel yönetim süreçlerine entegrasyonunun çeşitli metodolojik, etik ve politik sorunlar içerdiği de vurgulanmaktadır. Özellikle geleneksel bilgi ile bilimsel bilgi arasındaki epistemolojik farklılıklar, bilgi sahipliği, fikri mülkiyet hakları ve yerel toplulukların karar alma süreçlerindeki konumu önemli tartışma alanları oluşturmaktadır (Bojórquez-Tapia vd., 2025). Bu nedenle GEB'in yalnızca "veri kaynağı" olarak değerlendirilmesi yerine; kültürel bağlamı, toplumsal ilişkileri ve yerel yaşam pratikleriyle birlikte ele alınması gerekmektedir.

Literatürde öne çıkan önemli konulardan biri de GEB'in giderek artan biçimde kayıp riskiyle karşı karşıya olmasıdır. Modernleşme, göç, kentleşme, teknolojik dönüşümler ve geleneksel üretim sistemlerinin zayıflaması, kuşaklar arası bilgi aktarımını olumsuz etkilemektedir (Manningtyas ve Furuya, 2022; Witharana vd., 2025). Bu durum yalnızca belirli uygulamaların kaybı anlamına gelmemekte; aynı zamanda biyokültürel mirasın, yerel kimliklerin ve insan-doğa ilişkilerine dair alternatif düşünme biçimlerinin de zayıflamasına neden olmaktadır.

Özellikle peyzaj planlama ve tasarım disiplinleri açısından değerlendirildiğinde, GEB'in sunduğu potansiyelin henüz yeterince kullanılmadığı görülmektedir. Günümüzde birçok planlama ve tasarım yaklaşımı hâlen büyük ölçüde teknik ve standartlaştırılmış modeller üzerinden ilerlemekte; yerel çevresel deneyimler, kültürel hafıza ve geleneksel arazi kullanım pratikleri çoğu zaman ikincil düzeyde değerlendirilmektedir. Oysa kültürel peyzajların sürdürülebilirliği açısından, yerel toplulukların çevresel deneyimlerini merkeze alan daha katılımcı ve bağlama özgü planlama modellerine ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu bağlamda Ekolojik Bilgelik yaklaşımı, GEB ile çağdaş sürdürülebilir tasarım anlayışları arasında önemli bir köprü sunmaktadır. GEB'in deneyimsel ve yerel bilgi boyutu ile Ekolojik Bilgelik'in etik ve uygulamaya dönük yaklaşımı birlikte değerlendirildiğinde, insan-doğa ilişkisini yeniden kurmayı amaçlayan daha bütüncül peyzaj yönetimi modellerinin geliştirilebileceği düşünülmektedir (Manningtyas ve Furuya, 2022; Siringan, 2025).

Ayrıca yapılan çalışmalar, GEB ile bilimsel bilginin birbirine karşıt değil; farklı ölçeklerde çalışan tamamlayıcı bilgi sistemleri olduğunu göstermektedir. Özellikle Chalmers ve Fabricius (2007)'un Güney Afrika kıyı peyzajlarında gerçekleştirdiği çalışma, geleneksel bilgi ile bilimsel gözlemlerin birlikte değerlendirilmesinin arazi örtüsü değişimlerinin nedenlerinin anlaşılmasına önemli katkılar sunduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, GEB'in yalnızca kültürel bir bilgi sistemi değil; aynı zamanda çevresel analiz ve yönetim süreçlerinde uygulanabilir bir bilgi kaynağı olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, sürdürülebilir çevre yönetiminin yalnızca teknolojik çözümlerle değil; yerel bilgi sistemleri, kültürel pratikler ve katılımcı yönetim mekanizmalarıyla birlikte ele alınması gerektiği görülmektedir. Bu nedenle GEB'in bilimsel bilgi sistemleriyle birlikte değerlendirilmesi, gelecekteki çevresel krizlere karşı daha dayanıklı, kapsayıcı ve sürdürülebilir sosyo-ekolojik sistemlerin geliştirilmesi açısından önemli bir yaklaşım olarak öne çıkmaktadır. Özellikle sürdürülebilir peyzaj yönetimi süreçlerinde yerel bilgi sistemlerini merkeze alan bütüncül ve katılımcı yaklaşımların geliştirilmesi kritik önem taşımaktadır.

REFERANSLAR

- Bauzà, J., Grimalt, M. ve Oro, D. (2026). Unlocking landscape transient dynamics: Integrating traditional ecological knowledge for enhanced analysis of land-use changes and forest expansion in a Mediterranean ecosystem. *People and Nature*, 8(2), 283-300.
- Berkes, F. (2008). *Sacred Ecology*. Routledge, New York, New York.
- Berkes, F., Colding, J. ve Folke, C. (2000). Rediscovery of traditional ecological knowledge as adaptive management. *Ecological Applications*, 10(5), 1251-1262.
- Bojórquez-Tapia, L. A., Pedroza-Páez, D. ve Hernández-Aguilar, B. (2025). Incorporating scientific and traditional ecological knowledge into social impact assessment. *Environmental Impact Assessment Review*, 114, 107947.
- Burman, A. (2022). Indigenous Knowledge and the Coloniality of Reality: Climate Change Otherwise in the Bolivian Andes. In *Resilience through Knowledge Co-production*. Cambridge University Press, Cambridge. <https://doi.org/10.1017/9781108974349.020>
- Chalmers, N. ve Fabricius, C. (2007). Expert and generalist local knowledge about land-cover change on South Africa's Wild Coast: can local ecological knowledge add value to science?. *Ecology and Society*, 12(1).
- Gagnon, C. A. ve Berteaux, D. (2009). Integrating traditional ecological knowledge and ecological science: a question of scale. *Ecology and Society*, 14(2).
- Goodridge, S. (2025). *The Role of Indigenous Ecological Knowledge in Climate-Resilient Food Systems*.
- Haq, S. M., Pieroni, A., Bussmann, R. W., Abd-ElGawad, A. M. ve El-Ansary, H. O. (2023). Integrating traditional ecological knowledge into habitat restoration: implications for meeting forest restoration challenges. *Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine*, 19(1), 33.
- Hernández-Morcillo, M., Hoberg, J., Oteros-Rozas, E., Plieninger, T., Gómez-Baggethun, E. ve Reyes-García, V. (2014). Traditional ecological knowledge in Europe: status quo and insights for the environmental policy agenda. *Environment: Science and Policy for Sustainable Development*, 56(1), 3–17.
- Herrmann, T. M. ve Torri, M. C. (2009). Changing forest conservation and management paradigms: Traditional ecological knowledge systems and sustainable forestry: Perspectives from Chile and India. *International Journal of Sustainable Development & World Ecology*, 16(6), 392-403.

- Manningtyas, R. D. T. ve Furuya, K. (2022). Traditional ecological knowledge versus ecological wisdom: Are they dissimilar in cultural landscape research?. *Land*, 11(8), 1123.
- McIntosh, J., Marques, B. ve Hatton, W. (2018). Indigenous cultural knowledge for therapeutic landscape design. In *Handbook of Research on Methods and Tools for Assessing Cultural Landscape Adaptation* (pp. 28–52). IGI Global Scientific Publishing.
- Negi, B., Negi, V. S., Rana, S. K., Bhatt, I. D., Manasi, S. ve Nautiyal, S. (2025). Role of traditional ecological knowledge in shaping climate resilient villages in the Himalaya. *Journal of Environmental Management*, 376, 124325.
- Nor Fauzi, N. R. A. ve Ahmad, S. (2025). Integrating traditional ecological knowledge in heritage conservation practices: a study of indigenous cultural landscapes at Kampung Batu 6, Tapah, Perak. *E-proceeding of TALKS 4.0 The Acclaimed Landscape of Knowledge Sharing*, 246-262.
- Pearson, D. ve Gorman, J. (2023). Acknowledging landscape connection: Using sense of place and cultural and customary landscape management to enhance landscape ecological theoretical frameworks. *Land*, 12(4), 729.
- Silva-Ávila, P., Rojas Hernández, J. ve Barra, R. O. (2025). Knowledge Alliances for Global Change Adaptation: A Relational Approach Based on Traditional Ecological Knowledge, Territorial Management, and Community Practices in the Chilean Context. *Sustainability*, 17(8), 3653.
- Sinthumule, N. I. (2023). Traditional ecological knowledge and its role in biodiversity conservation: a systematic review. *Frontiers in Environmental Science*, 11, 1164900.
- Siringan, B. (2025). Integrating traditional ecological knowledge in modern conservation practices. *Ukrainian Journal of Ecology*, 15(3).
- Ssenku, J. E., Okurut, S. A., Namuli, A., Kudamba, A., Tugume, P., Matovu, P., ... ve Walusansa, A. (2022). Medicinal plant use, conservation, and the associated traditional knowledge in rural communities in Eastern Uganda. *Tropical Medicine and Health*, 50(1), 39.
- Uprety, Y., Asselin, H., Bergeron, Y., Doyon, F. ve Boucher, J. F. (2012). Contribution of traditional knowledge to ecological restoration: practices and applications. *Ecoscience*, 19(3), 225–237.
- Witharana, L., Chen, D., Curio, J. ve Burman, A. (2025). Traditional ecological knowledge in High Mountain Asia: A pathway to climate resilience in agriculture amidst changing climates. *Advances in Climate Change Research*, 16(1), 167–182.

Şırnak-İdil Haberli (Basibirn) Köyü Süryani Dini Mimarisi

Fatma BAYRAM¹

Murat ÇAĞLAYAN²

- 1- Mimar, Mardin Artuklu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı, fatmabayram2135@gmail.com ORCID No: 0009-0009-7314-8018
- 2- Doç. Dr.; Mardin Artuklu Üniversitesi, Müh. - Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, muratcaglayan@artuklu.edu.tr, ORCID No: 0000-0001-7273-4888

ÖZET

Çalışma, Şırnak ili İdil ilçesine bağlı Haberli (Basibirn) Köyü'nde yer alan Süryani kiliselerini tarihi çevre, yerleşim dokusu ve koruma sorunları çerçevesinde incelemektedir. Tur Abdin Bölgesi içinde yer alan Haberli Köyü, barındırdığı çok sayıdaki kilise ve manastır yapısıyla yalnızca kırsal bir yerleşim değil, aynı zamanda tarihsel süreçte dinsel ve kültürel bir merkez olarak öne çıkmıştır. Çalışmanın amacı, köydeki dini yapıların mimari özelliklerini, yerleşim içindeki konumlarını, sivil mimariyle ilişkilerini ve mevcut korunmuşluk durumlarını bütüncül bir yaklaşımla değerlendirmektir. Araştırmada literatür taraması, saha gözlemleri, mekânsal analiz, yerinde inceleme ve mevcut durum tespitine dayalı nitel yöntemler kullanılmıştır. Bulgular, kiliselerin büyük ölçüde Tur Abdin'e özgü geleneksel mimari özellikleri yansıttığını; tek nefli plan düzeni, doğu-batı yönelimi, tonoz örtüleri ve yerel taş kullanımının belirgin ortaklıklar oluşturduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, göç, kullanım sürekliliğinin azalması, bilinçsiz onarımlar, uyumsuz malzeme kullanımı, düzenli bakım eksikliği ve yerleşim ölçeğinde koruma anlayışının yetersizliği, yapıların özgün değerlerini tehdit etmektedir. Çalışma, Haberli Köyü'ndeki dini yapıların yalnızca tekil anıtlar olarak değil, sivil mimari, açık alanlar, sokak dokusu ve topluluk hafızasıyla birlikte ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Sonuç olarak bölüm, kırsal dini miras alanlarının korunmasında yapı ölçeğini aşan, kültürel peyzaj ve yaşayan miras odaklı bütüncül koruma yaklaşımlarının gerekliliğini vurgulamaktadır. Ayrıca bu değerlendirme, Tur Abdin Bölgesi'ndeki kırsal dini mimari çalışmalarına yerel ölçekte yeni bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tur Abdin, Haberli Köyü, Süryani kiliseleri, kırsal kültürel miras, koruma

GİRİŞ

Tarihi çevre, geçmiş toplumların mekânsal üretim biçimlerini, inanç sistemlerini ve sosyo-kültürel ilişkilerini günümüze taşıyan çok katmanlı bir miras alanıdır. Bu nedenle kültürel mirasın değerlendirilmesi yalnızca tekil anıtsal yapılarla sınırlı tutulmamalı; yapıların içinde yer aldığı yerleşim dokusu, açık alanlar, doğal çevre, toplumsal hafıza ve kullanım sürekliliği ile birlikte ele alınmalıdır. Tarihi çevre kavramı, somut ve somut olmayan kültürel değerlerin bir aradalığını, bunlar arasındaki sürekliliği ve karşılıklı ilişki ağlarını görünür kılan bütüncül bir çerçeve sunar (Ahunbay, 1996; UNESCO, 1972). Bu nedenle özellikle dini yapılar etrafında gelişmiş kırsal

yerleşimler, yalnızca mimarlık tarihi bakımından değil, kültürel süreklilik ve toplumsal bellek açısından da özel bir önem taşır.

Anadolu ve Yukarı Mezopotamya coğrafyası, erken Hristiyanlık döneminden itibaren farklı inanç geleneklerinin, kültürel etkileşimlerin ve tarihsel sürekliliklerin izlerini taşıyan yerleşimlere ev sahipliği yapmıştır. Bu coğrafyanın en dikkat çekici alanlarından biri olan Tur Abdin Bölgesi, Asur dönemine kadar uzanan yerleşim geçmişi, yoğun manastır ve kilise ağı ve Süryani Ortodoks topluluğunun tarihsel varlığıyla öne çıkan kadim bir kültürel peyzajdır (Barsavm, 1996; Çelik, 2021; Keser, 2002; Palmer, 1990). Bölgenin özellikle MS 4. yüzyıldan itibaren Süryani Ortodoks topluluğunun başlıca merkezlerinden biri hâline gelmesi, burada özgün bir dini mimari geleneğin gelişmesine zemin hazırlamıştır. Bu mimari gelenek, yalnızca kutsal yapıların biçimlenişinde değil, aynı zamanda kırsal yerleşimlerin mekânsal organizasyonunda da belirleyici olmuştur (Keser, 2002; Palmer, 1990).

Şırnak ili İdil ilçesine bağlı Haberli (Basibirn) Köyü, Tur Abdin'in bu çok katmanlı tarihsel ve kültürel birikimini kırsal ölçekte yansıtan önemli yerleşimlerden biridir. Süryanice "Beth Sabro" olarak da anılan köy, tarihsel süreçte bir manastır yerleşimi olarak gelişmiş; çok sayıdaki kilise ve dini yapısı nedeniyle literatürde "Azizler Köyü" biçiminde de anılmıştır. Köyde bulunan kiliselerin erken dönem Süryani dini mimarisinin karakteristik özelliklerini taşıması, yerleşimi yalnızca kırsal mimarlık açısından değil, bölgesel dinsel tarih bakımından da önemli kılmaktadır. Ancak yerleşimin bütün olarak koruma statüsünden yoksun olması ve yalnızca bazı dini yapıların tekil ölçekte tescillenmiş bulunması, alanın tarihi çevre niteliğinin yeterince gözetilmediğini göstermektedir. Bu durum, sivil mimari doku, açık alanlar ve somut olmayan kültürel miras unsurlarının koruma süreçleri dışında kalmasına neden olmaktadır. Haberli Köyü'nde tespit edilen çok sayıdaki kilise ve bir manastır yapısı, köyün tarihsel olarak önemli bir dini merkez işlevi üstlendiğine işaret etmektedir. Buna karşın yerleşim, bölgedeki daha tanınmış manastırlara kıyasla akademik çalışmalarda sınırlı biçimde ele alınmıştır.

Bu noktada Haberli Köyü, kırsal dini mirasın korunmasına ilişkin iki temel sorunu görünür kılmaktadır. Birinci sorun, koruma yaklaşımının yapı ölçeğinde kalmasıdır. İkinci sorun ise kültürel mirasın yaşayan boyutunun, yani kullanım sürekliliği, dini pratikler, topluluk hafızası ve yerleşim bütünlüğünün yeterince dikkate alınmamasıdır. Oysa dini yapılar, sokak dokusu, sivil yapılar, avlular ve açık alanlarla birlikte değerlendirildiğinde, yerleşimin tarihi çevre niteliği daha net biçimde ortaya çıkar. Dolayısıyla

Haberli Köyü örneği, kırsal dini mimarinin yalnızca plan tipolojileri ya da yapı malzemeleri üzerinden değil, tarihsel çevre ve kültürel peyzaj ekseninde okunmasını gerekli kılmaktadır.

Amaç, Kapsam, Yöntem

Çalışmanın amacı, Şırnak ili İdil ilçesine bağlı Haberli (Basibirn) Köyü'nde yer alan Süryani kiliselerini tarihi çevre kavramı çerçevesinde bütüncül bir yaklaşımla değerlendirmektir. Köyde bulunan dini yapıların mimari ve mekânsal özelliklerini ortaya koymanın ötesinde, bu yapıların yerleşim dokusuyla ilişkisini, kültürel miras değerini, mevcut korunmuşluk durumunu ve kullanım biçimlerini birlikte incelemek hedeflenmektedir. Bu bağlamda köyün tescilsiz oluşu ile bazı dini yapıların tekil ölçekte tescillenmiş olmasının, alanın korunması ve yönetimi üzerindeki etkileri tartışılmaktadır. Ayrıca göç, terk edilme, yanlış onarım uygulamaları ve yetersiz yasal koruma mekanizmalarının dini yapılar üzerindeki etkileri de bölümün kapsamı içindedir. Bu yönüyle çalışma, doğrudan restorasyon önerisi geliştirmekten çok, mevcut durumun belgelenmesi ve miras değerlerinin görünür kılınmasına odaklanmaktadır.

Çalışma, nitel araştırma yaklaşımı temelinde kurgulanmıştır. İlk aşamada Tur Abdin Bölgesi, Süryani kültürü, bölgesel dini mimari ve kültürel miras koruma yaklaşımlarına ilişkin akademik literatür taranmıştır. İkinci aşamada gerçekleştirilen saha çalışmalarıyla Haberli Köyü ve köydeki dini yapıların mevcut durumu yerinde gözlemlenmiş; plan özellikleri, malzeme kullanımı, yapım teknikleri, korunmuşluk düzeyi ve çevre ile kurdukları mekânsal ilişkiler değerlendirilmiştir. Ayrıca ölçüm, belgeleme ve hasar tespitine dayalı gözlemsel analizler yoluyla yapıların güncel fiziksel durumu kayıt altına alınmıştır. Böylece literatürden elde edilen tarihsel ve kuramsal veriler ile saha verileri bir araya getirilerek, Haberli Köyü'nün tarihi çevre niteliği çok boyutlu biçimde analiz edilmiştir.

Kuramsal Dayanak ve Problem

Araştırma, üç temel kavramsal eksen etrafında şekillenmektedir; tarihi çevre, kırsal kültürel miras ve dini mimari. Tarihi çevre yaklaşımı, kültürel mirası tek tek yapıların korunmasıyla sınırlamayan; yerleşim örüntüsü, peyzaj, toplumsal pratikler ve kültürel sürekliliği birlikte ele alan bir anlayış sunar (Ahunbay, 1996; UNESCO, 1972). Kırsal kültürel miras ise özellikle

kent merkezlerinin dışında kalan, çoğu zaman gündelik üretim ve inanc pratikleriyle biçimlenen, ancak koruma politikalarında yeterince görünür olmayan alanları kapsar. Dini mimari ise bu mirasın yalnızca yapısal ve biçimsel yönünü değil, topluluk kimliği, ritüel sürekliliği ve kutsal mekân algısı ile ilişkili boyutlarını da içerir. Tur Abdin Bölgesi'nde gelişen Süryani dini mimarisi, bu üç eksenin kesişiminde değerlendirilmesi gereken özgün bir örneklem sunmaktadır (Hollerweger, 1999; Keser, 2002; Palmer, 1990).

Haberli Köyü'nün önemi, yalnızca çok sayıdaki kiliseyi barındırmasından kaynaklanmaz. Asıl önem, bu yapıların kırsal yerleşim dokusu, sivil mimari ve kültürel hafıza ile birlikte okunabildiği nadir örneklerden biri olmasındadır. Tur Abdin'e ilişkin çalışmalar çoğu zaman büyük ve anıtsal manastırlara odaklanırken, Haberli gibi kırsal ölçekte çok katmanlı dinsel yerleşimler ikinci planda kalmıştır. Bu nedenle Haberli Köyü, hem akademik literatürdeki boşluğu görünür kılan hem de koruma politikalarının sınırlarını tartışmaya açan önemli bir örnek oluşturmaktadır. Özellikle Süryani nüfusun zaman içinde bölgeden göç etmesi, yapıların düzenli kullanımını azaltmış; bu da korunma sorunlarını derinleştirmiştir. Bununla birlikte, köyün dini yapılar, sivil taş mimari ve yerel hafıza arasındaki güçlü ilişkiyi hâlâ kısmen koruyor oluşu, onu kırsal dini miras araştırmaları açısından özel bir konuma yerleştirmektedir.

TUR ABDİN BÖLGESİ VE HABERLİ KÖYÜ

Tur Abdin Bölgesi'nin Coğrafi ve Tarihsel Arka Planı

Haberli (Basibirn) Köyü, Yukarı Mezopotamya coğrafyasında yer alan Tur Abdin Bölgesi'nin dikkat çekici kırsal yerleşimlerinden biridir. Bölge, antik kireçtaşı platosu üzerinde gelişmiş, tarihsel süreklilik taşıyan ve dinsel mimari yoğunluğu ile öne çıkan bir kültürel peyzaj alanı olarak değerlendirilmektedir. Tur Abdin'in sınırları konusunda farklı yaklaşımlar bulunmakla birlikte bölgenin çekirdeği genel olarak Midyat ve çevresindeki kent ve köylerden oluşmaktadır. Bu çerçevede Tur Abdin, batıda Mardin, kuzeyde Hasankeyf, doğuda Cizre ve güneyde Nusaybin ile ilişkili daha geniş bir tarihsel çevre içinde tanımlanmaktadır (Akyüz, 1998; Çelik, 2021; Keser, 2002; Palmer, 1990).

Tur Abdin'in yerleşim tarihi Asur dönemine kadar geri götürülmekte; bölgenin Pers, Roma ve Bizans egemenlikleri boyunca farklı kültürel etkiler altında süreklilik gösteren bir yerleşim pratiği geliştirdiği kabul edilmektedir. Aynı zamanda bu coğrafya, Süryani Hristiyanlığının tarihsel olarak en yoğun

yaşandığı alanlardan biri olarak öne çıkar. Haberli Köyü'nün de içinde bulunduğu bu bölgesel bağlam, yalnızca tek tek dini yapıları değil, aynı zamanda inanç sistemleriyle örülmüş bir yerleşim coğrafyasını anlamayı gerekli kılar. Tur Abdin yalnızca bir bölgesel adlandırma olarak değil, erken Hristiyanlık döneminden itibaren dinsel hafıza, manastır ağı ve kırsal yerleşim dokusunu birleştiren tarihsel bir çevredir.

Tur Abdin'in Hristiyanlık tarihi içindeki önemi, bölgede yoğun biçimde inşa edilen manastır, kilise ve münzevi hücreleriyle doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle literatürde bölgenin, Kudüs'ten sonra Hristiyanlar açısından en kutsal alanlardan biri olarak anıldığı; hatta kimi çalışmalarda "İkinci Kudüs" olarak tanımlandığı görülmektedir (Chaillot, 1998; Gaunt, 2006). Orta Çağ boyunca Süryani manastır geleneğinin en önemli merkezlerinden biri hâline gelen bölge, hem dinsel örgütlenmenin hem de mimari üretimin sürekliliğini mümkün kılan bir çevre sunmuştur. Bu özellik, Tur Abdin'in yalnızca geçmişe ait bir arkeolojik alan değil, uzun süreli kültürel ve litürjik yaşantının şekillendirdiği yaşayan bir tarihsel coğrafya olduğunu göstermektedir.

Bölgenin adının kökeni de bu dinsel kimliği yansıtır. "Tur Abdin", Süryanicede "dağ" anlamındaki "tur" ile "kul" anlamındaki "abid" sözcüğünün çoğulu olan "abdin" kelimesinin birleşiminden türemekte ve "Tanrı kullarının dağı" anlamına gelmektedir. Bu açıklama, bölgedeki münzevi rahiplerin ve din adamlarının asketik yaşam biçimleriyle ilişkilendirilir. Buna karşılık, adın erken dönem savaş esirleriyle bağlantılı olarak açıklanabileceğine ilişkin alternatif yorumlar da bulunmaktadır (Aydın ve diğerleri, 2000; Barsavm, 1996; Palmer, 1990). Burada önemli olan, her iki yorumun da Tur Abdin adını dinsel ve tarihsel hafıza ile birlikte düşünmesidir.

MS 4. yüzyıldan itibaren Süryani Ortodoks topluluğunun ana yurdu hâline gelen Tur Abdin, bu dönemde kendine özgü bir dini mimari geleneğin geliştiği başlıca merkezlerden biri olmuştur. Özellikle Bizans ve Sasani İmparatorlukları arasındaki siyasal gerilimlerin yoğunlaştığı 6. yüzyılda bölge, Süryani Ortodoks topluluğu için bir sığınak işlevi görmüş; bu dönemde çok sayıda manastır ve kilise inşa edilmiştir. Bu durum, dini mimarinin yalnızca ibadet gereksinimlerinin sonucu olmadığını; aynı zamanda güvenlik, topluluk örgütlenmesi ve mekânsal dayanışma gibi tarihsel gereksinimlerle birlikte şekillendiğini göstermektedir. Tur Abdin'deki mimari üretim böylece kutsal yapılar ile kırsal yaşam çevresi arasındaki yakın ilişkiyi görünür kılmaktadır.

Tur Abdin Üzerine Yapılan Araştırmalar

Tur Abdin ve Süryani dini mimarisi üzerine yapılan modern araştırmaların başlangıcında Gertrude Bell'in saha çalışmaları önemli bir yer tutar. Bell'in erken 20. yüzyılda yaptığı gözlemler ve yayımladığı çalışmalar, bölgedeki Hristiyan dini mimarisinin ilk sistematik belgelenme örnekleri arasında değerlendirilir. Özellikle savaş, göç ve tahribat nedeniyle bugün ya tamamen yok olmuş ya da ciddi biçimde değişmiş bazı yapıların fotoğraf ve çizimlerle kayıt altına alınmış olması, bu çalışmaların mimarlık tarihi açısından arşiv değeri taşımasını sağlamaktadır. Bell'in 1910 tarihli *Amida* çalışması ile 1913 tarihli *Churches and Monasteries of the Tûr 'Abdîn and Neighbouring Districts* adlı eseri, Diyarbakır ve Tur Abdin çevresindeki dini mimariyi hem tanımlayıcı hem de karşılaştırmalı bir çerçevede ele alan temel başvuru kaynaklarıdır.

Bell'in plan tipolojisine dayalı yaklaşımı, uzun süre Tur Abdin'deki dini mimariyi anlamada temel başvuru çerçevesi olarak kullanılmıştır. Metninizde aktarıldığı üzere Bell, bölgedeki kiliseleri genel olarak "parokial tip" ve "manastır tipi" olmak üzere iki ana grupta değerlendirmiştir. Buna göre, doğu-batı doğrultusunda uzanan ve çoğunlukla kırsal yerleşimlerde görülen yapılar ile manastır yerleşimlerinde bulunan kuzey-güney doğrultulu yapılar arasında belirgin planlama farkları bulunmaktadır. Bu yaklaşım, bölgesel mimariyi tipolojik olarak anlamada önemli bir başlangıç oluşturmuş olsa da sonraki araştırmalar bölgedeki yapı çeşitliliğinin daha karmaşık olduğunu göstermiştir.

Bu noktada Elif Keser'in çalışması belirleyici bir aşamayı temsil eder. Keser, Tur Abdin'deki Süryani Ortodoks dini mimarisini yalnızca iki ana plan grubuyla açıklamanın yetersizliğine işaret etmiş; parokial tip, manastır tipi, merkezi planlı tip ve kompozit tip olmak üzere daha kapsamlı bir sınıflandırma önermiştir. Bu yaklaşım, bölgedeki yapıları yalnızca plan düzeyinde değil, tarihsel dönüşüm ve işlevsel farklılaşma bağlamında da okumaya imkân vermektedir. Böylece Tur Abdin'in mimari mirası, tekdüze bir gelenek değil; dönemsel, işlevsel ve yerel farklılıklar taşıyan çok katmanlı bir üretim alanı olarak görünür hâle gelmektedir (Keser, 2002).

Haberli Köyü'nün Tarihsel Gelişimi

Haberli Köyü'nün tarihsel sürecine ilişkin en önemli sorun, doğrudan yazılı kaynakların sınırlı olmasıdır. Köy çoğu tarihsel metinde bağımsız bir yerleşim olarak değil; daha çok Tur Abdin, Midyat ve çevresindeki Süryani

yerleşimleri bağlamında dolaylı biçimde görünür olmaktadır. Bu nedenle köyün tarihsel gelişimi, doğrudan yerleşim kayıtlarından ziyade bölgesel tarih yazımı, manastır belgeleri, seyahatnameler, Osmanlı arşiv kayıtları ve günümüze ulaşan mimari kalıntılar üzerinden okunabilmektedir (Özcoşar, 2008; Palmer, 1990; Sinclair, 1989).

Hristiyanlığın Mezopotamya’da MS 3. ve 4. yüzyıllardan itibaren yaygınlaşmasıyla birlikte Süryani Hristiyan toplulukların özellikle kırsal ve dağlık alanlarda yoğunlaştığı bilinmektedir. Haberli adına doğrudan erken tarihli bir kayıt bulunmamasıyla birlikte, Midyat çevresinde manastır merkezli küçük yerleşimlerin bu dönemde ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Bu bağlamda Haberli Köyü, muhtemelen bölgesel dinsel ağların çevresinde gelişmiş kırsal bir yerleşim örüntüsünün parçası olarak düşünülmelidir. Köy tarihi; belge eksikliğine rağmen mimari yoğunluk ve dinsel topografya üzerinden anlamaya yönelik bir yaklaşım sunmaktadır (Hollerweger, 1999; Segal, 2005).

Roma ve Bizans dönemlerindeki siyasal ve teolojik çatışmalar, özellikle MS 451 tarihli Kadıköy Konsili sonrasında Monofizit inancı benimseyen Süryani Ortodoks topluluklar üzerinde baskı yaratmıştır. Bu süreçte pek çok Hristiyan topluluğunun merkezi otoriteden uzak, savunması kolay kırsal alanlara çekildiği bilinmektedir. Tur Abdin platosunun doğal yapısı, bu topluluklar için bir sığınak işlevi görmüş; Haberli Köyü’nün de bu yerleşme hareketinin bir uzantısı olarak biçimlendiği değerlendirilmektedir. Bu yorum, köyün yer seçiminden mimari karakterine kadar pek çok özelliğini açıklamaya yardımcı olur. Nitekim kırsal dinsel mimari ile savunmacı yerleşim düzeni arasındaki ilişki, Tur Abdin örneklerinin çoğunda karşımıza çıkan temel bir ortaklıktır (Palmer, 1990).

Haberli Köyü’nde günümüze ulaşan çok sayıda kilise yapısı, yazılı belgelerden bağımsız olarak yerleşimin erken dönemlerden itibaren bir dini merkez niteliği taşıdığına işaret etmektedir. Köyün literatürde ve yerel anlatılarda “Azizler Köyü” olarak anılması, doğrudan tarihsel bir belgeye değil; yapı yoğunluğuna, kolektif hafızaya ve yerel dini anlatılara dayanmaktadır. Bu durum, mimari çevrenin tarihsel bilgi üretiminde birincil kanıt olarak nasıl işleyebildiğini göstermesi bakımından önemlidir. Haberli’nin tarihini anlamak için yalnızca yazılı kayıtları değil, mekânsal yoğunluğu ve yapıların yerleşim içindeki dağılımını da dikkate almak gerekir.

İslam hâkimiyetinin bölgeye yerleştiği dönemden itibaren de Tur Abdin’de manastır ve kilise yaşamının bütünüyle kesintiye uğramadığı, aksine farklı siyasal koşullar altında süreklilik gösterdiği anlaşılmaktadır.

Haberli'ye ilişkin doğrudan bu döneme ait kayıtlar sınırlı olsa da Süryani tarih yazımı ve bölgesel araştırmalar, dinsel mekânların kullanımının farklı biçimlerde devam ettiğini ortaya koymaktadır. Bu süreklilik, köydeki dini yapıların yalnızca kuruluş dönemlerinde değil, sonraki yüzyıllarda da topluluk yaşamı içinde anlam taşımayı sürdürdüğünü göstermektedir.

Osmanlı dönemine gelindiğinde Haberli Köyü, daha çok Midyat ve çevresine ilişkin tahrir ve cemaat kayıtları üzerinden dolaylı biçimde izlenebilmektedir. Küçük kırsal yerleşimlerin arşivlerde ayrıntılı biçimde yer almaması, bu tür yerleşimlere dair tarihsel bilgiyi sınırlı kılmaktadır. Bununla birlikte, Süryani nüfusun cemaat ve manastır merkezleri üzerinden kayda geçirilmiş olması, köy gibi yerleşimlerin dinsel kurumlarla ilişkili biçimde değerlendirilmesini gerekli kılar. Bu çerçevede Haberli'nin Osmanlı tarihindeki görünürlüğü, bir idari merkez olarak değil; daha çok bölgesel Süryani varlığının parçası olan kırsal dinsel çevrelerden biri olarak okunmalıdır.

Köyün adının Süryanice “Beth Sabro”, yani “Umut Evi” ifadesinden türemesi de tarihsel yorum açısından önemlidir. Bu adlandırma, resmi kuruluş belgesine dayalı olmaktan çok yerel hafıza, sözlü kültür ve dini anlatıların ürünü olarak değerlendirilmelidir. Ancak tam da bu nedenle köy adı, yerleşimin tarihsel işlevini ve topluluk belleğindeki yerini açıklayan önemli bir sembolik veri sunar. “Umut Evi” anlamı, Haberli'nin baskı, çatışma ve belirsizlik dönemlerinde Hristiyan topluluklar açısından bir sığınma ve dayanışma mekânı olarak algılandığını düşündürmektedir. Bu yorum, yerleşimin yalnızca fiziki dokusu ile değil, taşıdığı ad ve anlam katmanlarıyla da tarihsel çevre niteliği kazandığını ortaya koyar (Hollerweger, 1999; Palmer, 1990).

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaşanan göç hareketleri, Haberli Köyü'nün demografik yapısını belirgin biçimde değiştirmiştir. Bu değişim, yalnızca nüfus azalmasına yol açmamış; aynı zamanda sözlü tarih aktarımını zayıflatmış, yapıların kullanım sürekliliğini kırmış ve dini mekânların toplumsal bağlamını dönüştürmüştür. Bu nedenle bugün Haberli Köyü'nün tarihsel süreci, yazılı belgelerden çok bölgesel tarih çalışmaları, mimari izler ve yerel hafıza üzerinden yeniden kurulabilmektedir. Başka bir deyişle, köyün tarihi yalnızca arşivlerde değil; taş yapılarda, mekânsal ilişkilerde ve kutsal mekânların yerleşim içindeki sürekliliğinde saklıdır. Bu durum, Haberli'yi kırsal dini miras araştırmaları açısından özel ve aynı zamanda kırılğan bir örnek hâline getirmektedir (Şekil 1).

Şekil 1: Haberli Köyü Googleearth uydu fotoğrafı

HABERLİ KÖYÜ YERLEŞİM DOKUSU VE MİMARİSİ

Haberli (Basibirn) Köyü'nün yerleşim dokusu, topografya ile uyumlu biçimde gelişmiş taş yapı geleneği, yoğun dini yapı varlığı ve sivil mimariyle kurduğu süreklilik üzerinden okunmalıdır. Köy, yalnızca tek tek anıtsal dini yapılarıyla değil; bu yapıların çevresinde biçimlenen sokak sistemi, avlular, konut kümeleri ve açık alanlar ile birlikte tarihsel bir çevre niteliği taşımaktadır (Şekil 2 ve 3). Yerleşim dokusunun topografyaya duyarlı gelişimi ve mimari sürekliliği, Haberli'nin tarihinin yalnızca yazılı belgeler üzerinden değil, mekânsal izler üzerinden de okunabileceğini göstermektedir. Bu yönüyle köy, belgelenme eksikliğine rağmen mimari mirası aracılığıyla tarihsel kimliğini günümüze taşıyan nadir Süryani yerleşimlerinden biri olarak değerlendirilebilir (Gaunt ve diğerleri, 2017; Sami ve Karakaş, 2016).

Şekil 2: Haberli Köyü yerleşimi dokusu

Şekil 3: Haberli Köyü konut dokusundan bir görünüm

Haberli Köyü'nün yerleşim örüntüsü, kırsal yaşam pratikleri ile dinsel mekânlar arasındaki güçlü ilişkiyi görünür kılar. Köydeki kiliselerin ve sivil yapıların birbirinden kopuk biçimde değil, aynı yerleşim dokusuna dağılmış şekilde konumlanması, dini mekânların gündelik yaşamdan ayrılmadığını; aksine yerleşimin doğal ve süreklilik gösteren unsurları olarak işlediğini göstermektedir. Bu durum, Haberli'yi yalnızca kırsal bir konut dokusu olarak değil, kutsal ve gündelik mekânların iç içe geçtiği çok katmanlı bir kültürel peyzaj olarak değerlendirmeyi gerekli kılar (Akyüz, 1998; Palmer, 1990).

Haberli Köyü'ndeki sivil mimarinin en belirgin özelliği, konutların büyük ölçüde iki katlı taş yapılar olarak inşa edilmiş olmasıdır. Yapıların ana malzemesini bölgeden temin edilen kalker cinsi moloz taş oluşturmaktadır; taşıyıcı sistem ise kalın yığma duvarlara dayanmaktadır. Bu yapım tekniği, bir yandan yapısal dayanıklılığı sağlarken öte yandan sert iklim koşullarına karşı daha korunaklı iç mekânların oluşmasına katkıda bulunmaktadır. Malzeme seçimi ile taşıyıcı sistem arasındaki bu uyum, yerel bilgi birikiminin ve çevresel koşullara dayalı geleneksel mimari deneyimin somut bir göstergesidir. Başka bir ifadeyle, Haberli'deki sivil mimari yalnızca estetik bir form üretimi değil, aynı zamanda iklim, topografya ve yaşam biçimi arasında kurulan tarihsel bir dengeyi yansıtmaktadır.

Konutların çoğu avlu etrafında örgütlenmiştir. Avlu, yalnızca bir geçiş ya da boşluk mekânı değil; üretim, depolama, gündelik çalışma ve sosyal etkileşim gibi farklı işlevleri bir arada barındıran çok işlevli bir yaşam alanıdır. Avlu etrafında şekillenen yarı açık ve kapalı mekânlar, iç ve dış mekân arasında süreklilik sağlayan bir düzen kurar. Bu durum, kırsal

konutun yalnızca barınma işleviyle sınırlı olmadığını; üretim ilişkileri, aile yapısı ve mevsimsel kullanım biçimleriyle birlikte biçimlendiğini ortaya koymaktadır. Haberli'deki sivil mimariyi anlamak için dolayısıyla yalnızca plan şemasına değil, avlunun kurduğu gündelik mekân örgütlenmesine de bakmak gerekir.

Mekânsal organizasyon bakımından yapıların zemin katları çoğu zaman depo, kiler, ahır ya da doğal ve yapay oyuklarla ilişkili mekânlar olarak kullanılmaktadır. Üst katlar ise esas yaşam alanlarını barındırmaktadır. Bu dikey işlev ayrımı, kırsal üretim ve barınma ilişkisini aynı yapı bünyesinde birleştiren geleneksel kullanım düzenini yansıtır. Zemin katın daha çok ekonomik ve yardımcı işlevlere, üst katın ise gündelik yaşama ayrılması, yapının hem çevresel hem de toplumsal gereksinimlere göre biçimlendiğini göstermektedir. Dolayısıyla Haberli Köyü konutları, yalnızca fiziksel bir barınak değil, kırsal yaşam düzeninin mimari organizasyonunu taşıyan yapılardır.

Haberli Köyü sivil mimarisinde cephe ve plan düzenlemelerinde süsleme öğeleri son derece sınırlıdır. Mimari ifade daha çok işlevsellik, sadelik ve dayanıklılık üzerinden kurulmuştur. Bu özellik, Midyat merkezindeki daha bezemeli ve daha anıtsal taş yapılardan ayrılan daha sade bir mimari karaktere işaret eder. Bu sadelik, köyün tarihsel süreçte bir “sığınma alanı” olarak algılanmasıyla ilişkilendirilmektedir. Güvenlik kaygılarının belirleyici olduğu bu yerleşim pratiği, gösterişli cephe düzenlemeleri yerine içe dönük, savunmacı ve pragmatik bir mekânsal anlayışın gelişmesine neden olmuştur (Sami ve Karakaş, 2016).

Bu bağlamda Haberli'deki sivil mimari, gösterişten uzak görünümüne rağmen güçlü bir yerel özgünlük taşır. Taş malzemenin kullanımı, avlu merkezli kurgu, kalın duvarlı yapıım anlayışı ve topografyaya uyarlanmış yerleşim modeli, köyün mimari karakterini belirleyen başlıca unsurlardır. Bu özellikler yalnızca teknik çözümler değil; toplumsal hafıza, güvenlik algısı, kırsal üretim biçimleri ve dini-kültürel çevre ile kurulan ilişkinin mimari karşılıklarıdır. Dolayısıyla Haberli Köyü'nün sivil mimarisini yalnızca “taş köy evi” tipolojisine indirgemek, yapının taşıdığı tarihsel ve kültürel derinliği görünmez kılar.

Haberli Köyü'nü Tur Abdin Bölgesi içinde ayırt edici kılan temel niteliklerden biri, sivil mimari doku ile dini yapıların kurduğu güçlü mekânsal ve işlevsel ilişkidir. Köyde bulunan çok sayıdaki kilise ve manastır yapısının yerleşim dokusu içine dağılmış biçimde konumlanması, dini yapıların ayrıksı anıtlar olarak değil, gündelik yaşamın doğal parçaları olarak işlediğini göstermektedir. Başka bir deyişle, kutsal mekân ile sivil yaşam

çevresi arasında kesin sınırlar bulunmamaktadır. Bu durum, köyün tarihsel olarak yalnızca bir kırsal yerleşim değil, aynı zamanda çevre yerleşimlere de hizmet veren bir dini merkez olarak işlev gördüğünü düşündürmektedir (Akyüz, 1998; Palmer, 1990; Sami ve Karakaş, 2016).

Dini yapılarla sivil yapıların bu bütünleşik karakteri, koruma yaklaşımının da yapı ölçeğiyle sınırlı kalmaması gerektiğini açık biçimde ortaya koymaktadır. Çünkü bir kilisenin özgünlüğü yalnızca planı, apsisi ya da taş işçiliğiyle değil; içinde bulunduğu sokak ilişkisi, avlu bağlantısı, görüş alanı ve köy içindeki konumuyla birlikte anlam kazanmaktadır. Aynı şekilde sivil mimari de dini yapıların varlığından bağımsız düşünülemez. Haberli örneğinde yerleşim bütünlüğü, mimari parçaların toplamından daha fazla anlam taşıyan bir tarihsel çevre üretmektedir. Bu nedenle köy, kültürel miras bağlamında tek tek yapıların ötesinde, çok katmanlı bir yerleşim sistemi olarak okunmalıdır.

Günümüzde Haberli Köyü'nün sivil mimarisi ve yerleşim dokusu önemli tehditlerle karşı karşıyadır. Göç, nüfus azalması ve ekonomik dönüşüm süreçleri, köydeki geleneksel yapı dokusunun korunmasını güçleştirmektedir. Özellikle terk edilen yapıların bakımsız kalması, taş dokuda hızlı bozulmalara ve yerleşim bütünlüğünde kırılmalara yol açmaktadır. Kullanımın azalmasıyla birlikte yapıların yalnızca fiziksel değil, işlevsel ve sosyal sürekliliği de zayıflamaktadır. Böylece mimari miras, onu ayakta tutan gündelik yaşam pratiklerinden koparak daha kırılğan hâle gelmektedir.

Buna ek olarak, son yıllarda geri dönüş hareketleri ve turizm potansiyeline bağlı yapılaşma baskısı, geleneksel mimari doku ile uyumsuz yeni müdahaleleri beraberinde getirmektedir. Özellikle betonarme eklemeler, malzeme ve ölçek açısından yerel yapı karakteriyle uyuşmamakta; bu da köyün özgün yerleşim kimliğini zayıflatmaktadır. Sorun, yalnızca tekil yapıların bozulması değildir; asıl mesele, tarihsel çevrenin kendi içindeki oran, malzeme, doku ve mekânsal süreklilik ilişkilerinin bozulmasıdır. Bu nedenle Haberli Köyü'nde koruma politikalarının yalnızca anıtsal yapılara değil, tüm sivil dokuya ve yerleşim örgüsüne yönelmesi gerekmektedir. Köyün geleceği açısından asıl ihtiyaç, parça ölçekli müdahalelerden çok, tarihsel çevre bütünlüğünü esas alan koruma stratejileridir.

HABERLİ KÖYÜ'NDEKİ DİNİ YAPILAR

Haberli (Basibirn) Köyü, Tur Abdin Bölgesi içinde dikkat çekici ölçüde yoğun bir dini yapılaşmaya sahip olmasıyla öne çıkmaktadır. Mor

Dodo, Mor Eşahyo, Mor Barsavmo, Mor Kawmi, Mor Meryem, Mor İzozoyel, Mor Yoreth, Mor Daniel, Mor Abraham ve Mor Kuryakos gibi çok sayıda kilise bulunmaktadır. Köyde toplamda yirmi üç kilise ve bir manastır yapısı tespit edilmiştir. Bu yoğunluk, Haberli'nin sıradan bir kırsal yerleşimden çok, tarihsel olarak kutsal mekânlar ağı içinde şekillenmiş bir dini merkez niteliği taşıdığını göstermektedir. Yerleşimin “Azizler Köyü” olarak anılması da bu dinsel yoğunluğun hem yerel hafızadaki hem de akademik yorumlardaki karşılığını yansıtmaktadır.

Haberli Köyü'ndeki dini yapıların yerleşim içindeki dağılımı, merkezi bir manastır etrafında kümelenmiş tek odaklı bir şemadan ziyade, köy geneline yayılmış çok merkezli bir kutsal mekân organizasyonuna işaret etmektedir. Bu durum, köyün tarihsel süreçte yalnızca bir manastır yerleşimi olarak değil, aynı anda birden fazla kutsal yapının işlev gördüğü özgün bir dini peyzaj olarak geliştiğini düşündürmektedir. Dolayısıyla Haberli'deki dini yapılar, birbirinden bağımsız mimari nesnelere değil; köyün mekânsal örgütlenmesini ve topluluk hafızasını birlikte kuran bir ağın parçalarıdır. Bu çok odaklı dağılım, aynı zamanda dini yapılar ile sivil mimari arasındaki ilişkinin yoğunluğunu ve köy ölçeğindeki kültürel sürekliliği de görünür kılar (Sami ve Karakaş, 2016; Sinclair, 1989).

Haberli Köyü'ndeki kiliseler büyük ölçüde Tur Abdin Bölgesi'ne özgü geleneksel mimari anlayışı yansıtmaktadır. Kiliselerde tek nefli plan düzeni, doğu-batı yönelimli mekânsal kurgu, tonoz örtüleri ve yerel taş kullanımı belirgin ortak özellikler olarak öne çıkmaktadır. Bu unsurlar, Süryani dini mimarisinin bölgesel sürekliliğini gösterdiği kadar, kırsal yerleşim ölçeğinde sade ama güçlü bir mimari dilin varlığını da ortaya koymaktadır. Haberli'deki yapıların ortak plan mantığı, kutsal mekânın litürjik gereksinimlerine yanıt veren yerleşik bir gelenek ile yerel yapıım bilgisinin birleştiğini düşündürmektedir.

Bununla birlikte, köydeki dini yapılar tek tip yapılardan oluşmamaktadır. Aynı genel mimari gelenek içinde yer alsalar da, yapıların konumlandıkları parseller, avlu düzenleri, cephe karakterleri ve farklı dönemlerde geçirdikleri müdahaleler belirli çeşitlilikler üretmektedir. Başka bir deyişle, Haberli'deki kiliseler hem bölgesel tipolojinin parçasıdır hem de yerel koşulların, tarihsel onarımların ve kullanım farklılıklarının etkisiyle özgünleşmektedir. Bu çeşitlilik, yapıların tek tek değerlendirilmesini gerekli kılmakla birlikte, onları ortak bir mimari sistem içinde okumayı da mümkün kılar. Kiliseler mimari kurgularını büyük ölçüde korumakta, ancak ayrıntı düzeyinde dönemsel farklılaşmalar taşımaktadır. Mimarideki kemer altı düzenlemeleri, kaba işlenmiş korint etkili başlıklar, nefli mekân kurguları ve

Beth Slutho gibi vernaküler dini mimari mekânların varlığından söz edilmesi, Haberli Köyü'ndeki dini yapıların yalnızca kırsal sade yapılar olmadığını; aynı zamanda Süryani mimari geleneğinin daha karmaşık mekânsal ve sembolik bileşenlerini de taşıdığını göstermektedir. Bu durum, köydeki dini yapıları hem yerel taş işçiliği hem de bölgesel litürjik mimari açısından önemli kılar. Dolayısıyla Haberli kiliseleri, Tur Abdin'in büyük manastır yapılarının kırsal ölçekteki daha mütevazı karşılıkları olarak değil; kendi bağlamında anlam üreten ve tipolojik açıdan karşılaştırılabilir örnekler olarak değerlendirilmelidir.

Haberli Köyü'ndeki dini yapıların inşa tarihleri ve yapım evreleri konusunda en büyük güçlük, doğrudan yazılı belgelerin sınırlı olmasıdır. Yapıların tarihlendirilmesi çoğu zaman bölgesel mimari karşılaştırmalar, plan tipolojileri, yapı teknikleri ve yerel sözlü anlatılar üzerinden yapılmaktadır. Bu nedenle mevcut tarihlendirmeler kesin sonuçlar olmaktan çok, karşılaştırmalı mimarlık tarihi okumalarına dayanan bilimsel öneriler niteliğindedir. Bu durum, Haberli'deki dini yapıların tarihsel değerini azaltmaz; aksine, mevcut yapısal verilerin dikkatli biçimde yorumlanmasını gerektirir.

Mor Dodo Kilisesi ele alınacak olursa yapının yerel anlatılarda MS 629 yılında inşa edildiği belirtilmekle birlikte, kesin tarih vermek güçtür. Buna karşılık, parokial plan şemasına sahip oluşu ve Tur Abdin'deki benzer örneklerle kurulan tipolojik yakınlık, yapının erken Orta Çağ içinde değerlendirilmesini mümkün kılmaktadır. Buradaki önemli nokta, tekil bir yapının tarihini yalnızca kitabe ya da arşiv belgesiyle değil, bölgesel mimari süreklilik içinde de okuyabilmektir. Mor Dodo örneği, Haberli'deki diğer kiliseler için de geçerli olan bir yöntem-bilim durumunu ortaya koymaktadır. Yapıların tarihleri çoğu zaman doğrudan belge değil, mimari analogi veya akrabalıklar aracılığıyla anlaşılmaktadır (Şekil 4).

Şekil 4: Mor Dodo Kilisesi avlusundan bir görünüm

Bu nedenle Haberli Köyü'ndeki dini yapılar, “tek bir döneme ait donmuş yapılar” olarak değil, farklı dönemlerde onarım, ekleme ve yeniden kullanım süreçlerinden geçmiş katmanlı mimari varlıklar olarak değerlendirilmelidir. Bazı yapıların erken Orta Çağ'dan itibaren inşa edildiği, bazılarının ise sonraki yüzyıllarda geçirdiği müdahalelerle kullanımını sürdürdüğü düşünülmektedir. Bu katmanlı yapı, hem koruma hem de belgeleme açısından özel bir dikkat gerektirir. Çünkü yapıların özgünlüğü yalnızca ilk inşa evresinde değil, sonraki dönemlerin bıraktığı izlerde de saklıdır.

Haberli Köyü'ndeki dini yapılar bugün düzenli ve sürekli kullanım içinde olmasalar da, Süryani topluluğu açısından dinsel ve simgesel önemlerini korumaktadır. Yapıların önemli bir bölümünün fiziksel olarak kısmen yıkılmış ya da harap durumdadır. Buna rağmen özellikle apsis ve şapel gibi mekânsal olarak tanımlı alanların ziyaret edilmesi devam etmektedir. Dua etme ve mum yakma gibi dini ayinlerin bu alanlarda sürdürülmesi, yapıların yalnızca “geçmişe ait kalıntılar” olmadığını, aynı zamanda yaşayan kültürel hafızanın parçası olmaya devam ettiğini göstermektedir.

Öte yandan, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Süryani nüfusun büyük ölçüde göç etmesi, yapıların işlevselliğini ve kullanım sürekliliğini ciddi biçimde zayıflatmıştır. Bu süreç yalnızca fiziksel korunmuşluğu değil, yapıların ritüel, toplumsal ve sembolik bağlamını da etkilemiştir. Günümüzde kiliseler çoğu durumda aktif ibadet mekânları olmaktan çok, mimari ve kültürel miras öğeleri olarak algılanmaktadır. Ancak bu dönüşüm, onların kutsallığını tümüyle ortadan kaldırmamıştır. Tam tersine, sınırlı

kullanım ile güçlü simgesel bağıllık bir arada var olmaktadır. Bu ikili durum, Haberli'deki dini yapıların korunmasını yalnızca fiziksel onarım sorunu olmaktan çıkarıp, kültürel süreklilik ve topluluk ilişkisi meselesine dönüştürmektedir.

KÖYÜN KORUNMUŞLUK DURUMU

Haberli (Basibirn) Köyü'ndeki dini yapıların korunmuşluk durumu, ilk bakışta yapısal sürekliliğin önemli ölçüde devam ettiğini düşündürmektedir. Kiliseler, genel mimari kurgularını büyük ölçüde muhafaza etmiştir. Buna karşılık özgün malzeme ve yapım teknikleri açısından çeşitli sorunlarla karşı karşıya bulunmaktalar. Bu durum, yapıların bütünüyle yok olmamış olmasına rağmen, koruma açısından güvenli bir durumda oldukları anlamına gelmemektedir. Tam tersine, mevcut görünüm çoğu yapının ana mekânsal şemasını koruduğunu; ancak malzeme, detay, yapım tekniği ve kullanım sürekliliği bakımından kırılgan bir evreye girdiğini göstermektedir. Özellikle tonozlar, duvar örgüsü, taş yüzeyler ve özgün yapı bileşenleri üzerindeki bozulmalar, mimari bütünlüğün yüzeyde korunduğu fakat özgünlük düzeyinin aşınmaya başladığı bir süreçte işaret etmektedir (Keser Kayaalp, 2018).

Bu nedenle Haberli Köyü'ndeki dini yapıları “iyi korunmuş” ya da “harap” gibi ikili bir sınıflandırmayla açıklamak yeterli değildir. Daha doğru olan, bu yapıları kısmen ayakta kalmış fakat düzenli bakım, uygun onarım ve sürekli kullanım desteğinden yoksun miras unsurları olarak değerlendirmektir. Çalışmanın bulguları, yapıların taşıdığı tarihsel, mimari ve kültürel değer hâlâ güçlü olduğunu; ancak bu değerlerin sürdürülebilirliğinin ciddi biçimde tehdit altında bulunduğunu göstermektedir.

Haberli Köyü'ndeki dini yapılarda gözlenen başlıca bozulma nedenleri arasında bilinçsiz onarımlar, uyumsuz eklemeler, düzenli bakım eksikliği ve uzun süreli kullanım kesintileri öne çıkmaktadır. Özellikle bilinçsiz onarımlar ile uyumsuz müdahaleleri, yapıların özgün değerlerini zedeleyen temel etkenlerdir. Bu durum, yalnızca fiziksel bozulmayla sınırlı değildir; aynı zamanda yapının tarihsel okunabilirliğini ve özgün yapı tekniği bilgisini de zayıflatmaktadır. Özgün taş örgü sistemiyle uyumsuz yeni malzemeler, gelişigüzel tamiratlar ve belgesiz müdahaleler, yapının hem estetik bütünlüğünü hem de tarihsel katmanlarını görünmez hâle getirebilmektedir.

Bunun yanında, bozulmaların yalnızca yanlış müdahalelerden değil, çoğu durumda müdahalesizlikten de kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Uzun

süre bakım görmeyen yapılarda küçük hasarlar zamanla yapısal sorunlara dönüşebilmekte; su, rüzgâr, biyolojik oluşumlar ve iklimsel yıpranma etkileri nedeniyle özgün malzeme hızla aşınmaktadır. Tur Abdin bölgesindeki dini yapılar üzerine yapılan çalışmalarda bu tür bozulmaların çoğunlukla bakım eksikliği ve kullanımın kesintiye uğramasıyla bağlantılı olduğu vurgulanmaktadır. Haberli Köyü’ndeki mevcut durum da bu genel tabloyla büyük ölçüde örtüşmektedir (Keser Kayaalp, 2018).

Dolayısıyla koruma sorunu yalnızca “yıkılan yapının onarılması” biçiminde anlaşılmamalıdır. Buradaki temel sorun, özgün malzeme ve tekniklerin korunamaması, müdahalelerin belgesiz ilerlemesi ve koruma kararlarının yerleşim ölçeğinde üretilmemesidir. Bu da Haberli örneğinde korumanın yalnızca restorasyon değil, aynı zamanda belgeleme, bakım yönetimi ve uygun müdahale ilkeleri meselesi olduğunu ortaya koymaktadır.

Haberli Köyü’ndeki dini yapıların korunma durumu, mimari süreklilik ile kültürel kırılmanın aynı anda gözlemlendiği karmaşık bir tablo sunmaktadır. Yapılar bütünüyle yok olmamış, fakat özgün malzeme, uygun bakım, sürekli kullanım ve yerleşim ölçeğinde koruma desteğinden büyük ölçüde yoksun kalmıştır. Bu nedenle sorun yalnızca fiziksel yıpranma değil; aynı zamanda bağlam kaybı, kullanım kaybı ve koruma yönetimi eksikliği sorunudur. Çalışmanın ortaya koyduğu temel sonuç, Haberli Köyü’ndeki dini yapıların ancak sokak dokusu, açık alanlar, sivil mimari, yerel hafıza ve somut olmayan kültürel miras ile birlikte ele alındığında gerçek değerlerinin anlaşılabilirliğidir. Dolayısıyla Haberli örneğinde koruma yaklaşımının yönü açıktır. Tekil yapı restorasyonundan yerleşim ölçeğine, nesne odaklı korumadan yaşayan miras anlayışına ve parçalı müdahalelerden koordineli yönetime doğru bir genişleme gerekmektedir.

SONUÇ

Bu çalışma, Şırnak ili İdil ilçesine bağlı Haberli (Basibirn) Köyü’nde yer alan Süryani kiliselerini mimari özellikleri, yerleşim dokusu içindeki konumları ve mevcut korunmuşluk durumları üzerinden inceleyerek, alanın yalnızca tekil dini yapılar topluluğu olarak değil, çok katmanlı bir tarihi çevre ve kültürel peyzaj olarak değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Elde edilen bulgular, Haberli Köyü’nün Tur Abdin Bölgesi içindeki önemini yalnızca sahip olduğu dini yapı sayısından kaynaklanmadığını; aynı zamanda bu yapıların kırsal sivil mimari, sokak dokusu, açık alanlar ve topluluk hafızası ile kurduğu bütüncül ilişkiden beslendiğini göstermektedir. Bu yönüyle köy, kırsal dini mirasın

korunmasında yapı merkezli yaklaşımların sınırlarını görünür kılan özgün bir örnek sunmaktadır.

Çalışma kapsamında yapılan değerlendirmeler, Haberli Köyü'ndeki kiliselerin büyük ölçüde Tur Abdin'e özgü geleneksel mimari anlayışı yansıttığını göstermiştir. Tek nefli plan düzeni, doğu-batı yönelimli mekânsal kurgu, tonoz örtüleri ve yerel taş kullanımı, yapılar arasında belirgin ortaklıklar oluşturmaktadır. Bununla birlikte, yapıların parsel ilişkileri, avlu düzenleri, cephe özellikleri ve farklı dönemlerde geçirdikleri müdahaleler, köydeki dini mimarinin tekdüze değil, tarihsel süreç içinde çeşitlenmiş bir karakter taşıdığını ortaya koymaktadır. Bu durum, Haberli Köyü'nün yalnızca bölgesel mimari geleneğin bir yansıması olmadığını; aynı zamanda yerel koşulların ve kullanım süreçlerinin şekillendirdiği özgün bir dini peyzaj sunduğunu göstermektedir.

Araştırmanın önemli sonuçlarından biri, mevcut koruma yaklaşımlarının çoğu zaman yapı ölçeğiyle sınırlı kaldığını ortaya koymasındadır. Oysa Haberli Köyü'nde dini yapılar, sivil mimariden ve yerleşim bütününden bağımsız düşünülemez. Kiliselerin sokak dokusu, avlular, açık alanlar ve kırsal konutlarla birlikte değerlendirilmesi, köyün tarihi çevre niteliğinin anlaşılması açısından temel önemdedir. Bu nedenle koruma yaklaşımının da yalnızca tek tek yapıların onarımına odaklanmaması; yerleşim ölçeğini, kültürel peyzajı ve somut olmayan kültürel miras unsurlarını içeren daha kapsamlı bir çerçeveye oturtulması gerekmektedir.

Korunmuşluk durumu açısından bakıldığında, yapıların genel mimari kurgularını büyük ölçüde koruduğu; ancak özgün malzeme, yapım teknikleri ve düzenli bakım açısından ciddi sorunlarla karşı karşıya olduğu görülmektedir. Bilinçsiz onarımlar, uyumsuz eklemeler, malzeme bozulmaları ve kullanım sürekliliğinin azalması, bu mirasın özgün değerlerini tehdit eden başlıca etkenlerdir. Süryani nüfusun zamanla bölgeden göç etmesi, dini yapıların düzenli kullanımını zayıflatmış; böylece yalnızca fiziksel korunmuşluğu değil, yapıların toplumsal ve ritüel bağlamını da etkilemiştir. Bu durum, Haberli Köyü'ndeki dini yapıların fiziksel yıpranmışlık, sınırlı kullanım ve güçlü kültürel bağlılık gibi birbirini etkileyen dinamiklerin bir arada gözlemlendiği karmaşık bir tarihi çevre örneği sunduğunu göstermektedir.

Çalışmanın ortaya koyduğu bir diğer önemli sonuç, Haberli Köyü'nün koruma açısından parçalı bir yönetsel çerçeve içinde kalmış olmasıdır. Yerleşimin bütün olarak tescilli bir sit alanı statüsüne sahip olmaması, buna karşılık bazı dini yapıların tekil ölçekte tescillenmiş olması, köyün tarihi

çevre niteliğinin yeterince korunamamasına yol açmaktadır. Bu parçalı yaklaşım, sivil mimari dokunun, sosyal yaşam çevresinin ve somut olmayan kültürel miras bileşenlerinin koruma süreçleri dışında kalmasına neden olmaktadır. Oysa alanın UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesi kapsamındaki daha geniş seri miras bağlamı içinde düşünülmesi, Haberli'nin uluslararası ölçekte de önem taşıyan kırılğan bir kültürel peyzaj olduğunu göstermektedir. Buna rağmen korumaya yönelik bütüncül, uygulamaya dönük ve çok aktörlü stratejilerin yetersizliği dikkat çekmektedir.

Bu çerçevede, Haberli Köyü için geliştirilecek koruma yaklaşımının üç temel doğrultuda ilerlemesi gerekmektedir. İlk olarak, köy ölçeğinde ayrıntılı belgeleme ve envanter çalışmaları yürütülmelidir. İkinci olarak, özgün malzeme ve yapım teknikleriyle uyumlu bakım ve onarım ilkeleri benimsenmelidir. Üçüncü olarak ise dini yapılarla sivil doku, açık alanlar ve yaşayan kültürel pratikler birlikte ele alınmalı; koruma, yalnızca fiziksel müdahale olarak değil, kültürel sürekliliği destekleyen bir yönetim modeli olarak kurgulanmalıdır. Böyle bir yaklaşım, Haberli Köyü'nün geçmişe ait donmuş bir miras alanı olarak değil, yaşayan tarihsel çevre niteliği taşıyan bir kültürel peyzaj olarak korunmasını mümkün kılacaktır.

Sonuç olarak bu çalışma, Haberli (Basibirn) Köyü'ndeki Süryani kiliselerini mimari, mekânsal ve koruma bağlamlarında sistematik biçimde ele alarak, Tur Abdin Bölgesi'ndeki kırsal dini mimari ve tarihi çevre çalışmalarına katkı sunmaktadır. Aynı zamanda çalışma, kırsal dini miras alanlarının korunmasının yalnızca tek tek yapıların onarımıyla sınırlı düşünülmemeyeceğini; yerleşim ölçeğini, kültürel peyzajı, toplumsal hafızayı ve kullanım sürekliliğini birlikte gözeten bütüncül bir koruma anlayışını zorunlu kıldığını açık biçimde göstermektedir. Bu yönüyle Haberli Köyü, hem mimarlık tarihi hem de kültürel miras koruma çalışmaları açısından daha fazla araştırılmayı hak eden önemli bir örnek alan niteliğindedir.

REFERANSLAR

- Ahunbay, Z. (1996). *Tarihi çevre koruma ve restorasyon*. Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları.
- Akyüz, G. (1998). *Mardin İli'nin merkezinde, civar köylerinde ve ilçelerinde bulunan kiliselerin ve manastırların tarihi*. Mardin Kırklar Kilisesi.
- Aydın, S., Emiroğlu, K., Özel, O. ve Ünsal, S. (2001). *Mardin Aşiret- Cemaat-Devlet*. İstanbul: Tarih Vakfı.
- Barsavm, A. (1996). *Tur Abdin tarihi*. Nsibin Yayınları.
- Bell, G. L. (1913). *The churches and monasteries of the Tur 'Abdin and neighbouring districts*.
- Bell, G. L., Van Berchem, M., ve Strzygowski, J. (1910). *Amida*. Ernest Leroux.

- Chaillot, C. (1998). *The Syrian Orthodox Church of Antioch and all the East*. Inter-Orthodox Dialogue.
- Çelik, T. (2021). *Turabdin'de Süryani yerleşimi*. Sabro Yayınları.
- Gaunt, D. (2006). *Massacres, resistance, protectors: Muslim-Christian relations in eastern Anatolia during World War I*. Gorgias Press.
- Gaunt, D., Atto, N., ve Barthoma, S. (2017). *Let them not return*. Berghahn Books.
- Hollerweger, H. (1999). Turabdin – A homeland of ancient Syro-Aramaean culture. *In Turabdin: Lebendiges Kulturerbe / Living cultural heritage / Canlı kültür mirası*.
- Keser, E. (2002). *Tur Abdin: Süryani Ortodoks dini mimarisi*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Keser Kayaalp, E. (2018). Church building in the Tur 'Abdin in the first centuries of the Islamic rule. *Continuity and change in the Mediterranean, 6th–10th century C.E.* (ss. 172–205). Brill.
- Özcoşar, İ. (2008). *19. Yüzyılda Mardin Süryanileri: Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat*, Beyan Yayınları.
- Palmer, A. (1990). *Monk and mason on the Tigris frontier: The early history of Tur 'Abdin*. Cambridge University Press.
- Sami, K., ve Karakaş, B. (2016). Tur Abdin Bölgesi'ndeki Süryanilerin yer, zaman ve sosyo-kültürel mimarileri: Midyat-Haberli (Basıbirn) köyü örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9, 692–715.
- Segal, J. B. (2005). *Edessa: The blessed city*. Gorgias Press.
- Sinclair, T. A. (1989). *Eastern Turkey* (Vol. 3). Pindar Press.
- UNESCO. (1972). *Convention concerning the protection of the world cultural and natural heritage*. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.

Kapalı Mekanlarda Bitkilerin Mekana Pozitif Etkisi: Ofis Bitkisel Tasarımı Üzerine Bir Araştırma

Nurhan KOÇAN¹

Buse BİLGİÇ²

-
- 1- Prof. Dr.; Bartın Üniversitesi Mühendislik Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü nkocan@bartin.edu.tr, ORCID No: 0000-0001-9433-7007
 - 2- Peyzaj Mimarı; Bartın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı ABD. busebilgic93@gmail.com, ORCID No: 0000-0003-1945-9543

ÖZET

Günümüz insanların büyük çoğunluğu kapalı ortam niteliği taşıyan ofislerde çalışmaktadır. Günün ortalama sekiz saati bu kapalı ortamlarda geçmektedir. Çalışma ortamının insan psikolojisi ve çalışma verimi üzerine etkisine yönelik yapılan çalışmalar dikkate alındığında son yıllarda bu mekanların tasarımı önem kazanmış; ofislerde insanlar için canlılığı ve dinamizmini yüksek tutacak farklı tasarımlar uygulanmaya başlanmıştır. Bitkiler sundukları fiziksel ve görsel etkilerle tasarıma büyük katkı sağlar. Bu araştırmada bitkilerin ofis tasarımlarına yaptığı katkılar incelenmiş, ofis ortamlarında kullanılacak bitki türlerine değinilmiştir. Literatür çalışmaları ve fidanlıklarla yapılan görüşmelerde elde edilen bilgiler doğrultusunda en çok tercih edilen ofis bitkileri ortaya çıkarılmıştır. Son adımda ise ofis bitkilendirme tasarımına örnek olması açısından tasarım kriterlerine uygun olarak bir ofisin bitkisel tasarımı üzerinde örnek proje geliştirilmiştir. Projenin çizimi ve görselleştirmesinde AutoCad2016, SketcUp ve Lumion yazılımları kullanılmıştır. Örnek proje ve öneri bitkilerin başka proje ve uygulamalarda fikir vermesi açısından çalışma önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler - İç mekan, ofis, peyzaj tasarımı, iç mekan bitkileri, bitkisel tasarım

GİRİŞ

Kişilerin gün içerisinde maruz kaldıkları ortamların insan psikolojisi üzerine önemi çok büyüktür. Bulunulan ortamların görsel açıdan soğuk ve yetersiz oluşu nedeniyle insan psikolojisi genelde olumsuz yönde etkilenir ve insanların çalışma azimleri azalır. Ancak doğa ile iç içe çalışan insanların genelde böyle bir sorunla karşılaşmadığını çevremizden görürüz. Doğayı izleyerek onun hareketleriyle uyum içerisinde yaşamak insana yaşam sevinci ve çalışma arzusu aşılır. Hareketli ortamlar insanların hayal gücünü geliştirir ve ilham kaynağı oluşturur. Bu nedenle bitkileri iç mekânlarda kullanmak son derece önemlidir. Bu konuda ise peyzaj tasarımı yapacak peyzaj mimarı ile iç mekân tasarımı yapacak iç mimar koordineli olarak çalışmalıdır.

Mekân, genel olarak insanı çevreden belli bir ölçüde ayıran ve içinde eylemlerini sürdürmesine elverişli olan boşluk ve sınırları gözlemci(ler) tarafından algılanabilen yer olarak tanımlanabilir (Yücetaş, 2012). Mekânı oluşturan öğeler itibariyle mekân; yapay mekân (yapay malzemelerle oluşturulan mekân) ve doğal mekân (peyzaj olarak da tabir edilen sınırlaması olmayan veya sınırları insan eliyle biçimlendirilmemiş mekân) olmak üzere iki çeşittir. İç mekân; etrafı yapay elemanlar ile çevrili olan, insanların barınma, çalışma, eğlenme vb. isteklerini karşılayan yaşam alanlarıdır. İç mekânlar insanların gün içerisinde en çok maruz kaldığı mekânlardır.

Pencereler, kapılar, duvarlar, kolonlar vb. ögeler mekanı sınırlandırır ve kapatır. Bu ögelerin sınırlandırdığı ortamlar iç mekanlardır.

İç mekanlardan çalışma mekanı olarak kullanılan ofis kelimesinin, Fransız 'büro' ya da Arapça 'mektep' gibi birçok anlamı bulunmaktadır. 'Büro ve ofis kelimelerinin sözlük anlamına bakıldığında, Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre "büro" kelimesinin *1.anlamı*; çalışma odası, yazıhane, *2.anlamı*; danışma ve yazı işlerinin yürütüldüğü iş yeri, *3.anlamı*; bölüm şube, *4.anlamı*; yazı masası olarak tanımlanmaktadır. Ofis kelimesinin anlamı ise Fransızca kökenli "Office" kelimesinden gelmekte olup, işyeri, daire, büro anlamına gelmektedir. Dilimizde ise büro ve ofis kelimeleri eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Ofis sözcüğü öncelikli olarak hizmet yapılan alanları tarif eder (Dirim, 2010).

Şekil 1: Communique Genel Merkezi-Seul (URL2, 2019)

Şekil 2: Olson Kundig Media Headquarters-New York (URL4, 2019)

Son yıllarda iş imkânları ve teknolojinin gelişmesiyle daha geniş ve ayrı bir alana yönelik ihtiyaçlar başlamıştır. Ekonomilerin ve endüstrilerin büyümesi ofisleri resmileştirmiştir. Bu süreç birçok farklı çözümü getirmiştir. Çalışma hayatı nedeniyle zamanlarının büyük bir kısmını ofislerde geçiren insanlar için en verimli çevreleri yaratmak

amaçlanmıştır. Ofisler yalnızca çalışma ve depolama için değil, aynı zamanda iletişim kurmak için kullanılan yerlerdir (Dalga, 2007). Bu iletişim ortamının zenginleştirilmesinde doğal objeler ve bitkiler büyük rol oynar (Şekil 1-4).

Şekil 3: The Business Year-Beşiktaş (URL5, 2019)

Şekil 4: 4129Grey Reklam Ajansı-İstanbul (URL7, 2019)

İç mekan bitkileri; doğal olarak yetiştikleri ekolojik ortamlardan çıkarılarak, saksı veya çeşitli kaplar içerisinde kendi yetiştirme ve gelişme ortamlarına benzer iç mekanlarda yaşamlarını sürdürebilen bitkilerdir (Yazgan ve ark., 1990). Ancak unutmamak gerekir ki, dış mekanda bitkiler, tabiatın doğal gücünden (yağmurundan, güneş ışığından ve de toprakta yenebilen besin maddelerinden) faydalanırken, iç mekanda bulundurulacak bitkilerin ışık, sıcaklık ve nem gibi bu ekolojik istekleri insanlar tarafından karşılanmak zorundadır, aksi takdirde bitkiler yaşayamaz (Ulus, 2006).

Bitkiler fotosentez yapabilmek için ışığa ihtiyaç duyarlar. Ancak direkt güneş ışığı bitkileri camın etkisi ile yakabilir. Bu yüzden bitki, ışık isteğine göre konumlandırılmalıdır. Ayrıca tek noktadan ışık alan bitkiler belli aralıklarla döndürülerek şeklinin bozulması engellenmelidir. Aksi takdirde bitki ışık aldığı noktaya doğru gelişimini sürdürerek görünümü bozulabilir.

Sıcaklık bitkiler için bazı fizyolojik olayların gerçekleşmesinde etkilidir. Bitki latent dönemdeyken bile sıcaklık koşulları uygun olmalıdır. Çünkü latent devrede olan bitkinin biyolojik süreçleri devam etmektedir. Ayrıca sıcaklık fotosentezde ışık kadar olmasa da etkilidir ve bitkilerin solunumunda, terlemesinde sıcaklığın rolü büyüktür. Nisbi nem, bitkilerde assimilasyon ve solunumun gerçekleşmesinde etkili rol oynayan iklimatik bir faktördür. Bu yaşamsal olayların cereyan etmesi için bitkiler farklı oranlarda nisbi neme ihtiyaç duyarlar (Yazgan ve ark., 1990).

Mimari mekanlar arasında gün içerisinde en çok evlerimizi ve ofislerimizi kullanırız. Bu durum ofis tasarımlarının önemini arttırmaktadır ve insan odaklı tasarım genel bir kriter olmaktadır. Genelde insanlar sıkıcı ve durağan bir ortamda çalışmak istemezler. Bu nedenle ofislerde ve çalışma alanlarında canlılığı arttırmak için bitkilerden yararlanırız (Şekil 5-10).

Şekil 5: Intentionland Tasarım Fabrikası (URL1, 2019)

Şekil 6: The Shard Regeneration Pods-Londra (URL2, 2019)

Şekil 7: Amazon Genel Merkezi-Seattle (URL3, 2019)

Şekil 8: Şişecam Genel Ofisi-Tuzla (URL6, 2019)

Ofislerde iç mekan bitkilerinin kullanımı hem estetik hem de işlevsel fonksiyonlar sağlar. Kapalı ortamlarda yapılan bitkisel tasarımlar insanlarda, doğayla iç içe olma algısı oluşturarak olumlu psikolojik etki yaratır.

Şekil 9: Tuzambarı Ofisi-İstanbul (URL7, 2019)

Fonksiyonel olarak ise; insan trafiğini kontrol etmek, sert yapısal hatları yumuşatmak, olumsuz görünümü perdelemek, yönelme, koridor oluşturma, gürültüyü azaltma, geniş mekanları bölme, serinlik oluşturma gibi işlevler görürler. Ofislerde peyzaj tasarımı soliter bitkilerle yapılabileceği gibi grup halinde de yapılabilir. Masalar arasında konumlandırılan büyük saksılı bitkiler hem kişileri birbirinden ayırır ses ve görüntü perdelemesi yapar, hem de insanları birbirinden koparmadan etkileşimi sağlar (Tablo 1), (Tablo2).

Şekil 10: Sahibinden.com Ofisi-İstanbul (URL7, 2019)

Tablo 1: İç mekan bitkilerinin kullanım amaçları (Sezen ve ark., 2017).

K.A.	Kullanım Amacı
KA1	Çiçekleri ile mekanda görsel güzellik oluşturmak
KA2	Mekandaki monotonluğu gidermek
KA3	Renk ve doku dengesi sağlamak
KA4	Vurgu etkisi ile belirli noktaları belirtmek
KA5	Doğal ve sıcak bir görünüm sağlamak
KA6	Yaprakları ile mekanda görsel güzellik oluşturmak
KA7	Mekanda tropik ve mikroklimatik bir etki oluşturmak
KA8	Doluluk-boşluk dengesini sağlamak

KA9	Mekanda yönlendirmeye yardımcı olmak
KA10	Mekanın bölümleri arasında sınırlandırma oluşturmak

Tablo 2: En yaygın kullanılan iç mekan bitkileri ve kullanım amaçları (Sezen ve ark., 2017)

Bitkinin Cins Adı	Familyası										
		KA1	KA2	KA3	KA4	KA5	KA6	KA7	KA8	KA9	KA10
<i>Acalypha</i>	<i>Euphorbiaceae</i>	*	*	*	*	*					
<i>Adiantum</i>	<i>Polypodiaceae</i>		*	*	*	*	*				
<i>Agave</i>	<i>Amaryllidaceae</i>		*	*	*	*		*	*	*	
<i>Aloe</i>	<i>Liliaceae</i>		*	*	*	*		*			
<i>Asplenium</i>	<i>Ppolypodiaceae</i>		*	*	*	*	*	*	*	*	*
<i>Begonia</i>	<i>Begoniaceae</i>	*	*	*	*	*	*				
<i>Calceolaria</i>	<i>Scrophulariaceae</i>	*	*	*	*	*					
<i>Canna</i>	<i>Cannaceae</i>	*	*	*	*	*	*		*		
<i>Chamaerops</i>	<i>Palmaceae</i>		*	*	*	*	*		*	*	*
<i>Crossandra</i>	<i>Acanthaceae</i>	*	*	*	*	*					
<i>Cycas</i>	<i>Cycadaceae</i>		*	*	*	*	*	*	*	*	
<i>Diffenbachia</i>	<i>Araceae</i>		*	*	*	*	*		*	*	*
<i>Dracaena</i>	<i>Liliaceae</i>		*	*	*	*	*		*	*	*
<i>Erica</i>	<i>Ericaceae</i>	*	*	*	*	*					
<i>Fatsia</i>	<i>Araliaceae</i>		*	*	*	*	*		*	*	*
<i>Gardenia</i>	<i>Rubiaceae</i>	*	*	*	*	*					
<i>Hedera</i>	<i>Araliaceae</i>		*	*	*	*	*				*
<i>Maranta</i>	<i>Marantaceae</i>		*	*	*	*	*				
<i>Monstera</i>	<i>Araceae</i>		*	*	*	*	*	*	*	*	*
<i>Philodendron</i>	<i>Araceae</i>		*	*	*	*	*	*	*	*	*
<i>Phoenix</i>	<i>Palmaceae</i>		*	*	*	*	*	*	*	*	*
<i>Sanseveria</i>	<i>Liliaceae</i>		*	*	*	*	*				
<i>Stephanotis</i>	<i>Asclepiadaceae</i>	*	*	*	*	*		*			*
<i>Strelitzia</i>	<i>Musaceae</i>	*	*	*	*	*					
<i>Sygonium</i>	<i>Araceae</i>		*	*	*	*	*				
<i>Tradescantia</i>	<i>Commelinaceae</i>		*	*	*	*	*				*
<i>Zebrina</i>	<i>Commelinaceae</i>		*	*	*	*	*				

Tablo 2’de görüldüğü gibi iç mekan bitkilerinin hepsi mekana anlam kazandırma, monotonluğu giderme (KA2), mekanda renk-doku dengesini sağlama (KA3), mekanda vurgu etkisi yapma (KA4), mekanın atmosferini değiştirip, stres yükünü azaltma ve mekanın tercih edilmesini sağlama (KA5) etkisine sahiptir (Sezen ve ark., 2017).

Kapalı mekanlarda kullanılan bir diğer bitkilendirme çalışması ise dikey bahçelerdir. Dikey bahçeler ise iç mekan veya dış mekanda duvar, pano gibi dikey yüzeylerde uygun düzenek ve materyaller yardımıyla topraksız bitki yetiştirmeye elverişli ortamlardır. Dikey bahçelerin kısmen havayı temizlemek, ortam ısını dengelemek, stresi azaltmak gibi işlevsel fonksiyonlarının yanında estetik fonksiyonları da vardır. Ayrıca dikey bahçeler ofislerde son zamanlarda çok tercih edilen yöntemlerdendir. Duvarların durağanlığını kırarak yer kaplamadan ortama dinamizm katacak işlevleri vardır (Sezen ve ark., 2017).

MATERYAL-YÖNTEM

Çalışma materyalini ofisler ve iç mekan bitkileri oluşturmaktadır. Farklı kaynaklardan elde edilen bilgiler, daha önceden yapılmış anketler çalışmada yardımcı materyal olarak kullanılmıştır. Ayrıca yüz yüze görüşme, yerinde inceleme ve örnek proje geliştirme gibi metotlar kullanılarak araştırmaya derinlik kazandırılmıştır. Yöntem olarak araştırmayla ilgili temel kavramlar farklı kaynaklardan edinilen bilgilere göre açıklanmıştır. Ayrıca farklı ofis peyzajları incelenmiş ve kullanılan bitkiler listelenmiştir. Fidanlıkların en çok sattıkları iç mekan bitkileri yüz yüze görüşmelerle ortaya çıkarılmıştır. Daha sonra Dünya’dan ve Türkiye’den çeşitli başarılı ofis peyzajı örnekleri sunulmuştur. Sonuç olarak örnek bir ofis peyzaj bitkilendirme projesi oluşturulmuştur. Projenin çizimi ve görselleştirmesinde AutoCad2016, SketcUp ve Lumion yazılımları kullanılmıştır.

BULGULAR

İç mekan bitkileri insanlar tarafından yaprakları, çiçekleri veya işlevleri için tercih edilir. Bu çalışma aşamasında çeşitli fidanlıklarla görüşülerek en çok sattıkları iç mekan bitkileri öğrenilmiştir ve aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir.

Tablo 3: Yeşil Vadi Fidanlığında en çok satılan iç mekan bitkileri

Yeşil Vadi Fidanlığı	
Sarıyer	
<i>Dracena sp.</i>	
<i>Monstera sp.</i>	
<i>Saintpaulia sp.</i>	
<i>Yucca massengena</i>	
<i>Spathiphyllum wallisii</i>	
<i>Anthurium andraeanum</i>	
<i>Ficus sp.</i>	
<i>Aloe vera</i>	
<i>Phalaenopsis sp.</i>	
<i>Sukkulent türler</i>	

Tablo 4: Yeşil Sanat Fidanlığında en çok satılan iç mekan bitkileri

Yeşil Sanat Fidanlığı	
Sarıyer	
<i>Howea forsteriana 'Kentia'</i>	
<i>Ficus benjamin</i>	
<i>Pachira aquatica</i>	
<i>Monstera</i>	
<i>Cactus sp.</i>	
<i>Sukkulent</i>	
<i>Citrus fortunella</i>	
<i>Aloe vera</i>	
<i>Begonia rex</i>	
<i>Drecena sp.</i>	

Tablo 5: Dalhoğlu Fidanlığında en çok satılan iç mekan bitkileri

Dalhoğlu Fidanlığı	
Yenimahalle	
<i>Areca lutescens</i>	
<i>Howea forsteriana 'Kentia'</i>	
<i>Yucca massengena</i>	
<i>Drecena lemon lime</i>	
<i>Drecena song of indiana</i>	
<i>Araucaria sp.</i>	
<i>Ficus benjamin</i>	
<i>Drecena warneckii</i>	
<i>Sansaveria trifasciata</i>	
<i>Ficus S gövdeli bonsai</i>	

Tablo 6: Emirgan Botanik Fidanlığında en çok satılan iç mekan bitkileri

Emirgan Botanik Sarıyer	
Sukkulent türler	
<i>Phalaenopsis</i> sp.	
<i>Anthurium andraeanum</i>	
<i>Spathiphyllum wallisii</i>	
<i>Kalanchoe</i> sp.	
<i>Saintpaulia</i> sp.	
<i>Zelkova</i> sp.	
<i>Ginseng Bonsai</i>	
<i>Cactus</i> sp.	
<i>Drecena</i> sp.	

Tablo 7: Büyük Çamlıca Fidanlığında en çok satılan iç mekan bitkileri

Büyük Çamlıca Fidanlığı Üsküdar	
<i>Ficus benjamin</i>	
<i>Areca lutescens</i>	
<i>Yucca massengena</i>	
<i>Drecena compacta</i>	
<i>Howea forsteriana</i> 'Kentia'	
<i>Ficus elastica</i>	
<i>Craton</i> sp.	
<i>Anthurium andraeanum</i>	
<i>Spathiphyllum wallisii</i>	
<i>Sukkulent türler</i>	

Tablo 8: Sabuncakış Çiçekçilik Fidanlığında en çok satılan iç mekan bitkileri

Sabuncakış Çiçekçilik Yeşilköy	
<i>Phalaenopsis</i> sp.	
<i>Monstera</i> sp.	
<i>Ginseng Bonsai</i>	
<i>Aloe vera</i>	
<i>Cactus</i> sp.	
<i>Citrus fortunella</i>	
<i>Areca lutescens</i>	
<i>Nolina</i> sp.	
<i>Schefflera</i> sp.	
<i>Sukkulent türler</i>	

SONUÇ

İnsanlar her zaman için doğayla iç içe olan ortamlarda çalışmak isterler. Çünkü doğa bize enerji verir. Doğa dinamiktir ve bu dinamiklik insanların psikolojisini farkında olmasa bile olumlu etkilemektedir. Bu bağlamda yaşadığımız mekanlara doğayı taşımak ve iç mekanda bir doğa oluşturmak bizim için önemlidir. Evlerimizde veya çalışma alanlarımızda sürekli canlı olan rengarenk bitkilerin olması bize de canlılık katar. Dünyadan ve Türkiye’den örnekler incelendiğinde tasarımcıların ana düşüncesinin insanları çalışma ortamlarında rahat ve mutlu hissettirmek olduğu görülmüştür. Bu yüzden dünya devi markalar çalışanlarına ilham alabilecekleri ortamlar sağlamak istemişlerdir.

Ofis bitkilendirmesi yaparken tasarım kriterleri esas alınarak, monotonluğun kırılmasına, soğuk duvarların kapanmasına ve mekanın boşluk doluluk dengesine dikkat edilmiştir (Şekil 11).

Şekil 11: Ofis bitkilendirme tasarımı üst görünüş

Şekil 12’de mekanın giriş kısmında insanları karşılaması için dikey bahçe tasarımı yapılmıştır. Koridorda farklı boyutlarda ve türlerde yeşil bitkiler kullanılarak yönelme duygusu oluşturulmuştur. Alanın yönelme duygusu, bekleme odası ve çalışma ofisi olarak kullanılacak bölüme doğru verilmiştir. Yönelme hissi, boy etkisi oluşturması ve duvarı kapatması için *Ficus benjamin* bitkisi tercih edilirken onu vurgulamak için iki yanına daha küçük boyutlarda olan *Dieffenbachia tropic snow* bitkisi kullanılmıştır.

Şekil 12: Ofis girişi ve koridordan bir görünüm

Toplantı salonu girişe yakın yere konumlandırılmıştır. Mekan içerisinde dikey bahçe ve saksı bitkisi uygulamaları bulunmaktadır. Toplantı esnasında iletişimin devam etmesi için çalışan bölümleri ile arasına cam uygulaması yapılmış ve bitkisel tasarımla kısmi mahremiyet sağlanmıştır. Televizyon mekanda görsel sunumlar için kullanılmaktadır ve duvar *Dracena marginata* ile desteklenmiştir. Diğer duvar ise dikey bahçe ile renklendirilmiştir. Kolonun görüntüsü ise yoğun dallanma yapması nedeniyle *Ficus benjamin* ile gizlenmiştir (Şekil 13).

Şekil 13: Toplantı salonu ve dikey bahçe tasarımı

Şekil 14’te çalışma ofisi görünmektedir. Ayrıca bu kısımda insanlar için bekleme alanı oluşturulmuştur. Bekleme alanında bitkisel uygulama yapılmış ve yönetici ofisi ile arasında perdeleme olarak *Schefflera actinopylla* bitkisi kullanılmıştır. Ofis içinde insanlar için daha samimi ortam oluşturmak için bölmeler daha çok cam materyal ile sağlanmıştır. Çalışma alanında mobilya üzerine *Azalea japonica* bitkisi kullanılarak ortama renk katılmıştır. Ayrıca mobilya yanında *Ficus benjamin* kullanılmıştır. Duvar kısmında ise *Citrus fortunella* kullanılarak duvar gizlenmiştir.

Şekil 14: Çalışma alanı ve bekleme alanı

Şekil 15: Çalışma ofisi ve toplantı salonu ayrımı

Şekil 15’de bekleme alanının da bulunduğu çalışma ofisi toplantı salonundan depolama alanları ile ayrılmıştır. Kullanılan mobilyalar bitkiler ile desteklenerek canlılığın kaybolması engellenmiştir.

Şekil 16’da yetkili ofisi içinde bitkilendirme tasarımı görünmektedir. Yetkili ofisleri yanyana konumlandırılmıştır. Aralarında ise bitkisel tasarım uygulaması yapılarak alanların net olmasa da birbirinden ayrımı sağlanmıştır. Yetkili ofislerini ayıran cam önünde alana hareket katması açısından *Dracena massengena* bitkisi tercih edilmiştir. Ayrıca duvar kısmı *Ficus elastica* ile kapatılmıştır.

Şekil 16: Yetkili ofisinden bir görünüm

Şekil 17’de görülen diğer yetkili ofisi içinde iki kısmı birbirinden ayıran bitkiler net olarak görülmektedir. İki yetkili ofisi arasında yapılan paravan bitki uygulaması da çalışanları birbirinden tam olarak koparmadan ayrı mekanlar oluşturmak için tasarlanmıştır. Ayrımı sağlamak için *Howea forsteriana* ‘kentia’ bitkisi kullanılmıştır. Ayrıca mobilya üzeri *Nephrolepis exaltata* bitkisi ile ortama farklılık kazandırılmıştır.

Şekil 17: Yetkili ofisleri ayırımından bir görünüm

Şekil 18’de iki yetkili ofisindeki ayırım daha net verilmiştir. Ayrıca mekana gelen kişiler bekleme bölümüne giderken yetkilileri rahatsız etmemesi ve yetkililer ile çalışanlar arasında kısmen gizlilik oluşturulması durumu net görünmektedir.

Şekil 18: Yetkili ofisleri genel durumu

Şekil 19’da mekânın genel görünümü verilmiştir. Bu mekân incelendiğinde alanların birbirine göre durumları daha detaylı görülebilmektedir. Duvar yerine cam uygulaması mekân içi samimiyeti arttırmıştır. Şeffaf ortamda insanların oturma pozisyonundayken rahatsız olmaması için yarı boylu bitkilerle perdeleme sağlanmıştır.

Şekil 19: Ofis tasarımı genel görünümü

Ofis bitkilendirme tasarımında araştırma bulgularından elde edilen veriler ışığında en çok tercih edilen bitkiler kullanılmıştır. Ayrıca farklı bitkilerle alana hareket kazandırılmıştır. Kullanılan bitkilerin listesi ve adetleri Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9: Ofis bitkilendirme tasarımı projesinde kullanılan bitkiler

Bitki Adı	Miktar
<i>Dieffenbachia tropic snow</i>	2 adet
<i>Ficus benjamin</i>	3 adet
<i>Dracena marginata</i>	2 adet
<i>Schefflera actinopylla</i>	5 adet
<i>Azalea japonica</i>	3 adet
<i>Citrus fortunella</i>	2 adet
<i>Dracena massengena</i>	3 adet
<i>Ficus elastica</i>	3 adet
<i>Howea forsteriana 'kentia'</i>	6 adet
<i>Nephrolepis exaltata</i>	2 adet

KAYNAKLAR

- Dalga, P. (2007). *Geçmiş Günümüze Ofislerin Gelişimi*. MSÜ FBE Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Dirim, A. (2010). *Açık Ofislerde Fiziksel Çevre Faktörlerinin Kullanıcıların Algusal Performansı Üzerine Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara

- Sezen, I., Aytatlı B., Ağrılı R.A., Patan E. (2017). *İç Mekan Tasarımında Bitki Kullanımının Birey ve Mekan Üzerine Etkileri*, Atatürk Üniversitesi, *ATA Planlama ve Tasarım Dergisi* Cilt 1, Sayı1, Erzurum
- Ulus, A. (2006). Bazı İç Mekan Bitkilerinin Kullanım Tekniği Üzerine Çalışmalar, İstanbul Üniversitesi, *Orman Fakültesi Dergisi* A seri Cilt 56, Sayı 2
- Yazgan, M., Percin H., Akıncı G. (1990). *İç Mekan Bitkileri*. A.U. Ziraat Fakültesi Yayınlan, A.U. Yayın No: 1183, Ders kitabı Yayın No: 337, 136 s., Ankara.
- Yücetaş, A. (2012). Mekan algısı.
<https://www.slideshare.net/ayseguly/gestalt-kurammekan>, adresinden 26 Mart 2019 tarihinde alınmıştır.
- URL1, (2019). <https://inventionland.com/about-us/media-photo-gallery/> adresinden 26 Mart 2019 tarihinde alınmıştır.
- URL2, (2019). <https://www.daewhakang.com/>, Dae Wha Kang Design adresinden 26 Mart 2019 tarihinde alınmıştır.
- URL3, (2019). <https://blog.aboutamazon.com/amazon-offices/the-spheres-blossom-in-seattle> adresinden 26 Mart 2019 tarihinde alınmıştır.
- URL4, (2019). <https://olsonkundig.com/projects/media-headquarters/> adresinden 26 Mart 2019 tarihinde alınmıştır.
- URL5, (2019). <https://slasharchitects.com/tr/TBY-The-Business-Year/> adresinden 26 Mart 2019 tarihinde alınmıştır.
- URL6, (2019). <http://www.arkitera.com/proje/7378/sisecam-genel-merkezi> adresinden 26 Mart 2019 tarihinde alınmıştır.
- URL7, (2019). <http://www.ecarch.com>, Erkinoğlu & Çalışlar Mimarlık adresinden 26 Mart 2019 tarihinde alınmıştır.

